

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 10 (218)

Одеса – 2014

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2014. – № 10 (218). – 234 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Заступник головного редактора – Рябіка Володимир Леонідович

Відповідальний секретар – Довиденко Олександра Олександрівна

I. Економічні науки: Зверяков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Осипов В.І. – д.е.н., професор, Максимова В.Ф. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Василенко С.Д. – д.політ.н., професор, Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник наукових праць «Науковий вісник» зареєстрований президією ВАК України від 26 січня 2011 р. № 1-05/1 як наукове видання з економічних наук, від 23 лютого 2011 р. №1-05/2 як наукове видання з політичних наук.

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праць – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,

вул. Преображенська, 8, ОНЕУ

тел.: (0487) 32-77-95

E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Базиліук Христина, Єніфанова Ірина

Висвітлення підходів до визначення сутності категорії «ефективність».....5

Баранова Вікторія

Проблеми пенсійної реформи в Україні.....15

Борисова Лариса

Складові процесу антикризового управління підприємствами телекомунікаційної сфери.....25

Брятко Анатолій

Причини світової фінансово-економічної кризи та реакція трансатлантичних гравців на неї.....34

Васильєв Александр, Васильєва Наталиа, Тупко Наталья

Уровни доходности проекта и запасы его инвестиционной безубыточности и приемлемости.....51

Давиденко Надія

Система заходів підвищення фінансової безпеки в аграрному бізнесі.....64

Костюченко Наталія

Грошово-кредитна політика ЄЦБ та її вплив на рівень зайнятості в країнах вишеградської групи (Угорщини, Польщі, Словаччини та Чехії).....73

Кришитопа Ірина

Стратегічний облік грошових потоків промислового підприємства в умовах провесно-орієнтованого управління.....86

Літвінов Олександр, Літвінова Вікторія

Визначення рівня економічної безпеки підприємства аналітико-графічним методом.....94

Масленніков Євген, Какічева Лілія

Облікове забезпечення кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання103

Михайлюк Олена

Економічний, інфраструктурний і екологічний потенціали для розвитку круїзного туризму в Одеській області.....113

Плетос Світлана

Основні підходи до формування організаційно-економічного механізму управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами.....124

Роженко Олександра

Обґрунтування складових економічної безпеки торговельного підприємства.....135

Сіташ Тетяна

Медичне страхування та фінансове забезпечення охорони здоров'я: вітчизняний та зарубіжний досвід..... 149

Солярчук Наталія

Обґрунтування програми розвитку фрілансової діяльності в Україні.....162

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Білецька Юлія

Способи врегулювання національних політичних конфліктів.....177

Дмитрашко Світлана

Поаворадикальні тоталітарні рухи I-ї половини XX століття: італійський фашизм і німецький націонал-соціалізм.....188

Недбай В'ячеслав

Соціальна специфіка віртуальних мережеских співтовариств.....199

Савойська Світлана

Проросійський сепаратизм як феномен мовної політики в Україні.....211

НАШІ АВТОРИ.....224

УДК 657.421.3

Базиліук Христина, Єніфанова Ірина

ВИСВІТЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ЕФЕКТИВНІСТЬ»

Підвищення ефективності є дуже важливим завданням для України в умовах кризи, жорстких умов господарювання і значної конкуренції. Зроблено акцент на необхідності подальшого дослідження проблеми. Дослідження ефективності залишається актуальним й на сьогодні. У статті розглянута сутність категорії «ефективність», висвітлені традиційні підходи до її визначення, розкрита проблема ефективності, особливості оцінки, а також визначено її роль та значення на підприємстві. Також було проведено детальний огляд досліджень науковців, присвячених цій тематиці. Було виділені поняття «ефективність», які представлені різними авторами. Традиційне розкриття ефективності. Визначено необхідність подальшого дослідження проблеми ефективності. Також авторами була запропонована інтерпретація підходів щодо визначення сутності поняття ефективність.

Ключові слова: ефективність, ефект, економічний результат, проблема ефективності, витратний підхід, цілеспрямований підхід, підхід «зацікавлених сторін», підхід «відповідності еталону».

Базиліук Кристина, Енифанова Ирина

ОСВЕЩЕНИЕ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ КАТЕГОРИИ «ЭФФЕКТИВНОСТЬ»

Повышение эффективности функционирования предприятия во всех ее направлениях и проявлениях является важной задачей в условиях кризиса, жестких условий хозяйствования и значительной конкуренции. Исследование подходов к определению эффективности остается актуальным и в настоящее время. Подчеркивается необходимость дальнейшего исследования в направлении формирования новых подходов к определению этого понятия.

Проведен детальний обзор исследований ученых, посвященных этой тематике. В статье рассмотрена сущность категории «эффективность», определена ее роль в системной оценке деятельности предприятия, освещено значительное количество существующих традиционных подходов к ее определению, установлено соответствие определения этих подходов конкретными учеными. Предложена авторская интерпретация подходов к определению сущности понятия «эффективность».

Ключевые слова: эффект, экономический результат, проблема эффективности, подходы к определению.

Bazilyuk Christina, Epifanova Irina

COVERAGE OF THE «EFFICIENCY» CATEGORY ESSENCE DEFINITION APPROACHES

The improvement of the enterprise efficiency in all its directions is an important task amid a crisis and harsh conditions of economic management and competition. The study of approaches to the efficiency definition remains of immediate interest. The need for the further research of the approaches to the notion's definition is emphasized in the article. A detailed review of the scientific researches on this topic is made. The article studies the essence of the “efficiency” category, defines its role in the systematic assessment of the enterprise activity, covers a considerable amount of the traditional approaches to its definition, and also determines the compliance of the definition of these approaches made by particular scientists. The author's interpretation of the approaches to the definition of the concept “efficiency” is given in the article.

Keywords: effect, the economic result, the problem of the effectiveness, approaches category definition.

Постановка проблеми. В ринковій економіці проблема ефективності, ефективного функціонування посідає одне з провідних місць серед всього комплексу проблем, що стоять перед фінансово-господарським управлінням підприємства. Для економічної науки і господарської практики ця проблематика завжди була актуальною.

Питанням щодо висвітлення багатоаспектної сутності ефективності присвячено значна кількість наукових праць вітчизняних

і зарубіжних вчених. На сучасному етапі розвитку економіки ця проблема стає ще більш актуальною у зв'язку з посилюванням впливу конкуренції як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі, зменшенням доступності сировинних ресурсів, значним поширенням підприємницьких ризиків. Але, незважаючи на поширеність даної тематики, можна констатувати, що не існує, у тому числі, й єдності в висвітленні питань щодо сутності поняття «ефективність», підходів щодо її визначеності.

Це у свою чергу безпосередньо пов'язано з оцінкою ефективності у різних її проявах - виробничої діяльності, управлінських рішень, використання економічних ресурсів. Так, питання економічної обґрунтованості впровадження нових технологій та засобів виробництва, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування підприємства, також становлять особливий інтерес як для вчених, так і для економістів-практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою виділення існуючих інтерпретацій трактувань, щодо висвітлення сутності поняття «ефективність», підходів до його визначення, вивчення проблем, особливостей оцінки було проведено детальний огляд досліджень науковців, присвячених цій тематиці.

На наш погляд, доцільно виділити наступні. У статті [1], Аванесова Н.Е. висвітлює основні підходи до визначення категорії «ефективність». Так у статті [2] О.В. Рябкова досліджує сутність поняття «ефективності діяльності підприємства». А у статті [3, с. 198-207], Гладченко Л. І. і Букаєва А.М., аналізують проблеми ефективності функціонування підприємств. Стрельцова С.М. та Потьомкін М.Л. у статтях [4, с. 176-179; 5, с. 264-269], розкривають напрямки підвищення ефективності виробництва.

Значний внесок у розвиток теорії та практики оцінки ефективності виробництва зробили роботи багатьох як вітчизняних так і зарубіжних учених. Серед них необхідно виділити роботи Л.І. Шваб, В.І. Осипова, С.Ф. Покропівного, Д. П. Нортон, А.Ф. Аксененко, З. П. Румянцевой, В. Д. Шапіро, П.А. Малишева, М.Г. Чумаченко, Ф. Кене, М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі та інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість робіт, пов'язаних з висвітленням сутності ефективності, її значення при аналізі результативності

господарської діяльності підприємства, виділення проблем її оцінювання та інших, на наш погляд, питання систематизації підходів до визначення сутності цього поняття потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. В сучасних умовах невизначеності, динамічності, недостатньої прогнозованості загальноекономічних процесів, складності у конкретизації цілеспрямованості функціонування виробничо-господарських систем, необхідність поглибленої систематизації підходів щодо визначення сутності категорії «ефективність», розуміння важливості якої, полягає у основі визначення основних напрямків покращення виробничо-господарської діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід до ринкового механізму господарювання корінним чином змінив спрямованість розвитку суспільного виробництва. Це відобразилося на умовах здійснення господарської діяльності. Першочергово постають завдання економічної доцільності функціонування підприємства на ринку. На це чітко вказує скорочений обсяг реалізованої продукції, загострення проблеми зайнятості. В умовах, коли підприємства відчувають недолік фінансових ресурсів для інвестування в модернізацію, реконструкцію і оновлення основного капіталу з метою виходу на ринки з конкурентоспроможними продуктами найважливішим є виявлення внутрішніх резервів підприємств і їх використання для поліпшення господарської діяльності.

При вирішенні завдання економічної доцільності функціонування підприємства на ринку - важливішого завдання для значної кількості підприємств, постають й завдання з ефективності його функціонування, а також чітке зазначення напрямків з її підвищення.

Проблема ефективності - одна з головних проблем, яка властива будь-якій суспільно-економічній формації. Що стосується соціалістичного способу господарювання, то у цю категорію вклали більше показний, ніж дійсний зміст, тому це поняття було скоріше гаслом, ніж дійсним відношенням результатів виробничої діяльності до затрат живої та уречевленої праці. Достатньо часто забезпечення пріоритетності результату вимагало поглинання нескінченної кількості ресурсів, які надходили централізовано, і це призводило до послаблення інших важливих галузей економіки. Що стосується цього підходу до ефективності виробництва, то

він відповідав пануючій тоді економічній системі. Необхідність подальшого дослідження проблеми ефективності суттєво посилюється у зв'язку з побудовою ринкової економіки і розвитку якісно нового внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання [6, с. 6].

Поняття «ефективність» тісно пов'язане з поняттям «ефект».. Сам термін «ефект» (від лат. *effectus* – дія, результат) - в широкому розумінні означає результат будь-якого процесу. Тому і ефект і результат можливо розглядати як тотожні поняття. Але, у деяких випадках ці терміни розмежовують. При цьому під умовним поняттям економічний результат мають на увазі загальний результат (зокрема, виручка, дохід), а під поняттям економічний ефект – чистий результат (зокрема, прибуток). Тому, згідно цієї трактовки, ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат.

Існує значна кількість трактувань щодо визначення поняття «ефективність». Це доводять дані таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «ефективність» різними авторами
(розроблено авторами за даними [7, 8, 9])

Автор(и)	Визначення ефективності
1	2
Сурмін Ю. П.	Ефективність – показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей.
Орлов П. А.	Ефективність – співвідношення результату або ефекту будь-якої діяльності і витрат, пов'язаних з її виконанням. Причому це може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення і результатів діяльності.
Нусінов В. Я., Турило А. М., Темченко А. Г.	Ефективність є результативність, тобто результат діяльності (ефект), який одержує суспільство, підприємство або окрема людина на одиницю використаних (чи застосованих) ресурсів.
Лямець В. І., Тевяшев А. Д.	Ефективність – це не просто властивість операції (процесу функціонування системи), що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами.
Сініцина Т. А.	Ефективність – це співвідношення ефекту та витрат на його здійснення.
Устенко О. Л.	Ефективність являє собою комплексне вираження кінцевих результатів використання засобів виробництва та робочої сили за певний період часу.
Шеремет А. Д. Сайфулін Р. С.	Ефективність – це складна категорія, що характеризується результативністю роботи підприємства та рентабельністю його капіталу, ресурсів або продукції.

1	2
Друкер П. Ф.	Ефективність – це наслідок того, що «правильно створюються потрібні речі».
І.І. Мазур В.Д. Шапіро Н.Г. Ольдерогге	Ефективність – це комплексне поняття, яке проявляється через порівняння результатів господарської діяльності з витраченими ресурсами (трудовими, матеріальними, природними, основними фондами та ін.) та описується такими характеристиками, як доцільність, результативність, якість, корисність та ін.
В.М. Ячменьова М.В. Височина О.Й. Сулима	Ефективність – це комплексне поняття, ця категорія носить управлінський характер і відображає перш за все ступінь досягнення намічених цілей; це завжди певне співвідношення (результату з цілями або результату з витратами на його отримання), тобто величина відносна й визначається за певний період часу

Кількість авторів і надані ними визначення, свідчать про дискусійність питання щодо визначення сутності категорії «ефективності». Такі автори, як Орлов П.А. та Сініцина Т.А. пояснюють цю категорію як відношення ефекту (результату) до витрат або ресурсів, що були витрачені на його отримання. Тоді як Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С., Устенко О.Л., Лямець В.І., Тевяшев А.Д., Нусінов В.Я., Турило А.М., Темченко А.Г. трактують це поняття як досягнення певних результатів. Тобто, традиційно ефективність визначає відношення результату (ефекту) до витрат, що забезпечує його отримання. Вона розкриває характер причинно-наслідкових зв'язків виробництва.

Ефект може бути як позитивним, коли зміни є корисними, так і негативним, коли зміни деструктивні, або нульовим, коли змін немає. Визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів. Під результатом взагалі розуміють остаточний результат (висновок), що завершує собою будь-який процес. Діяльність підприємства буде безрезультативною, якщо вона не завершується виключно вигодою для підприємства. Отже, результатом поточної діяльності підприємства є виготовлення продукції або надання послуг, які воно повинно здійснювати відповідно до його статуту [10, с. 499].

Вищевказану кількість визначень щодо поняття «ефективність» можливо виділити за окремими підходами: теоретико-сутнісним, методологічним, цільовим і системним (табл. 2).

Можна підкреслити наступне. Ефективність є складною, багатогранною, комплексною категорією, для визначення якої необхідно враховувати низку умов, чинників, підходів.

Традиційні підходи до визначення суті ефективності (розробка авторів
на основі [11])

Теоретико-сутнісний підхід	
Автор(и)	Суть ефективності (згідно даного підходу)
В. Габор	"Ефективність – це категорія, що характеризує продуктивність будь-яких затрат, комплексне відображення кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили"
Методологічний підхід	
С. Покропивний, В. Колот	"Ефективність – відносний показник, що співвідносить отриманий ефект з витратами або ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту, один із показників оцінки фінансово-господарської діяльності".
М. Ільчук, Т. Іщенко	"Ефективність – це зіставлення економічного результату (вигод від бізнесу) з витратами для досягнення цього результату"
Цільовий підхід	
Л. Пархоменко	"Ефективність відображає дію об'єктивних економічних законів, виступає формою вираження мети виробництва, означає результативність, міру одержання корисності"
Ф. Савченко	"Ефективність відображає рівень досягнення об'єктивної мети матеріального виробництва, здійснення його основних виробничих функцій"
Системний підхід	
В. Адрійчук	"Ефективність – це результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили з врахуванням умов зовнішнього і внутрішнього середовища"

Авторами пропонується інтерпретацію підходів щодо визначення сутності поняття ефективність, з виділенням наступних підходів: витратного (ресурсного), цілеспрямованого, «зацікавлених сторін» та «відповідності еталону» (рис.1).

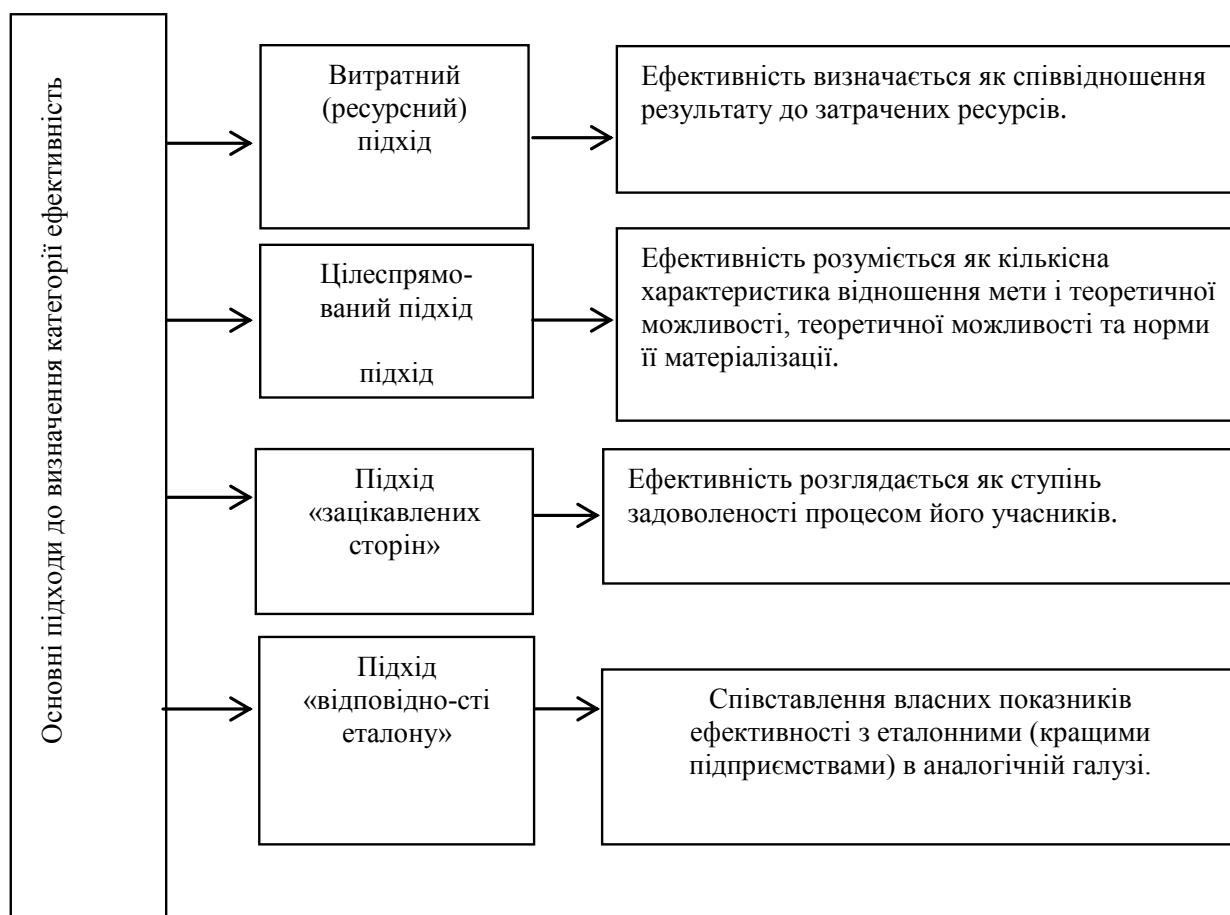

Рис. 1. Основні підходи до визначення категорії ефективність.
Розроблено авторами за даними [1]

Висновки і перспективи подальших розробок. Проблема досягнення ефективності функціонування підприємства – актуальна як в економічній науці, так і в практичній діяльності підприємства. Якщо розкласти весь комплекс проблем на складові, то можна зазначити, що й вірне розуміння та визначення сутності поняття «ефективність» має ще й і пріоритетне значення у цьому комплексі проблем. На основі проведеного детального аналізу значної кількості публікацій, присвячених визначенню сутності категорії «ефективність» - складного і багатогранного поняття, авторами систематизуються і визначення ефективності, і традиційні підходи до її визначення. Як продовження

досліджень у цьому напрямку авторами надається своя інтерпретацію підходів до визначення категорії «ефективність».

Література

1. Основні підходи до визначення категорії ефективність / Н.Е.Аванесова. // WEB-ресурс научно-практичних конференцій – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2008dec_tezi.php
2. Рябкова О.В. Сутність результативності та ефективності діяльності підприємства" / О.В. Рябкова [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://mev-hnu.at.ua/load/2013/7_konkurentnij_potencial_pidpriemstva_metodi_ta_mekhanizmi_pidvishhennja/37-1-0-246
3. Гладченко Л.І., Букаєва А.М. Особливості проблем ефективності функціонування підприємств рекреаційної сфери (на прикладі ТОВ "Пансіонат Совіньюн" / Л. І. Гладченко, А. М. Букаєва // Економічні інновації . - 2013. - Вип. 55. - С. 198-207. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecinn_2013_55_25.pdf
4. Стрельцова С. М. Поліпшення моделювання в аналізі підвищення ефективності виробництва / С. М. Стрельцова // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. - 2012. – Вип. 45 (2). - С.176-179.
5. Потьомкін М. Л. Наукові і практичні заходи підвищення ефективності промислового виробництва / М. Л. Потьомкін // Економічні інновації. - 2013. - Вип. 54. - С. 264-269
6. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В. Г. Андрійчук. – К., 2005. – 290 с.
7. Мазур И. И. Эффективный менеджмент: [учебн. пособ. для вузов] / Мазур И. И., Шапиро В. Д., Ольдерогге Н. Г. ; под общ. ред. И. И. Мазура. — М: Высшая школа, 2003. — 416 с.
8. Ячменьова В.М. Ефективність управління діяльністю промислового підприємства та діагностика загроз : [монографія] / В.М. Ячменьова, М.В. Височина, О.Й. Сулима. – Сімферополь: ВД АРІАЛ, 2010. – 472 с.
9. Гупало А. О. Визначення змісту понять «ефект», «ефективність» та «результативність» / А.О. Гупало. [Електронний

ресурс]. - Режим доступу: http://www.confcontact.com/20121221/3_gupalo.htm

10. Шваб Л.І. Економіка підприємства : навч. посібн. [для студ. ВНЗ]. – 2-ге вид. – К. : Вид-во "Каравела", 2005. – 568 с.

11. Брик Г. В. Сучасні підходи до з'ясування категорії «ефективність» / Г.В. Брик. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://int-konf.org/economika/77-k-e-n-brik-g-v-suchasn-pdhodi-do-zyasuvannya-sut-kategoriyi-efektivnst.html>

12. Сутнісна характеристика ефективності діяльності підприємств житлово-комунального господарства О.С. Філіппова // Экономика и управление. - № 1 - 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mevhnua.at.ua/load/2013/7_konkurentnij_potencial_pidpriemstva_metodi_ta_mekhanizmi_pidvishhennja/37-1-0-24

1. Osnovni pidxody` do vy`znachennya kategoriyi efekty`vnist` / N.E.Avanesova. // WEB-resurs nauchno-prakty`chny`x konferencij – [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://www.confcontact.com/2008dec_tezi.php

2. Ryabkova O.V. Sutnist` rezul`taty`vnosti ta efekty`vnosti diyal`nosti pidpry`yemstva" / O.V. Ryabkova [Elektronny`j resurs].- Rezhy`m dostupu: http://mevhnua.at.ua/load/2013/7_konkurentnij_potencial_pidpriemstva_metodi_ta_mekhanizmi_pidvishhennja/37-1-0-246

3. Gladchenko L.I., Bukayeva A.M. Osobly`vosti problem efekty`vnosti funkcionuvannya pidpry`yemstv rekreacijnoyi sfery` (na pry`kladi TOV "Pansionat Sovin`jon" / L. I. Gladchenko, A. M. Bukayeva // Ekonomichni innovaciyi . - 2013. - Vy`p. 55. - S. 198-207. [Elektronny`j resurs]. - Rezhy`m dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecinn_2013_55_25.pdf

4. Strel`czova S. M. Polipshennya modelyuvannya v analizi pidvy`shhennya efekty`vnosti vy`robny`cztva / S. M. Strel`czova // Visny`k social`no-ekonomichny`x doslidzhen` : zb. nauk. pr. - 2012. – Vy`p. 45 (2). - S.176-179.

5. Pot`omkin M. L. Naukovi i prakty`chni zachody` pidvy`shhennya efekty`vnosti promy`slovogo vy`robny`cztva / M. L. Pot`omkin // Ekonomichni innovaciyi. - 2013. - Vy`p. 54. - S. 264-269

6. Andrijchuk V. G. Efekty`vnist` diyal`nosti agrarny`x

pidpry`yemstv: teoriya, metody`ka, analiz: monografiya / V. G. Andrijchuk. – K., 2005. – 290 s.

7. Mazur Y`. Y`. Эффе́кты́вныйj menedzhment: [uchebn. posob. dlya vuzov] / Mazur Y`. Y`, Shapy`ro V. D., Ol`derogge N. G. ; pod obshh. red. Y`. Y`. Mazura. — M: Vysshaya shkola, 2003. — 416 s.

8. Yachmen`ova V.M. Efekty`vnist` upravlinnya diyal`nistyu promy`slovogo pidpry`yemstva ta diagnosty`ka zagroz : [monografiya] / V.M. Yachmen`ova, M.V. Vy`sochy`na, O.J. Suly`ma. – Simferopol`: VD ARIAL, 2010. – 472 s.

9. Gupalo A. O. Vy`znachennya zsmistu ponyat` «efekt», «efekty`vnist`» ta «rezul`taty`vnist`» / A.O. Gupalo. [Elektronny`j resurs]. - Rezhy`m dostupu: http://www.confcontact.com/20121221/3_gupalo.htm

10. Shvab L.I. Ekonomika pidpry`yemstva : navch. posibn. [dlya stud. VNZ]. – 2-ge vy`d. – K. : Vy`d-vo "Karavela", 2005. – 568 s.

11. Bry`k G. V. Suchasni pidxody` do z`yasuvannya kategori «efekty`vnist`» / G.V. Bry`k. [Elektronny`j resurs]. - Rezhy`m dostupu: <http://int-konf.org/economika/77-k-e-n-brik-g-v-suchasn-pdhodi-do-zyasuvannya-sut-kategoryi-efektivnst.html>

12. Sutnisna xaktery`sty`ka efekty`vnosti diyal`nosti pidpry`yemstv zhy`tlovo-komunal`nogo gospodarstva O.S. Filippova //Экономи́ка у`управлен́ье. - # 1 - 2012. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://mevhnua.at.ua/load/2013/7_konkurentnij_potencial_pidpriemstva_metodi_ta_mekhanizmi_pidvishhennja/37-1-0-24

Рецензент: Бельтюков Є.А., д.е.н., професор, зав. кафедрою економіки підприємства Одеського національного політехнічного університету

8.10.2014

УДК 336.02.316

Баранова Вікторія

ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу основних проблем впровадження пенсійної реформи в Україні. Проведений аналіз стану фінансового

забезпечення соціального страхування, зокрема пенсійного забезпечення, його структури та співвідношення з основними макроекономічними показниками дозволив виявити тенденції у функціонуванні пенсійної системи, сформулювати основні проблеми та напрями реформування. Доведено, що на сучасному етапі на Пенсійний фонд покладено функції, які не притаманні страховим відносинам, що у кінцевому випадку не дозволяє збалансувати фінансові потоки. Визначені певні вади у законодавстві зі соціального страхування. Запропоновані напрями реформування пенсійної системи, зокрема, необхідним є перегляд структури фінансування з Пенсійного фонду, виключення функцій, які не притаманні страхуванню, зниження навантаження на підприємства і заклади.

Ключові слова: пенсійна система, гармонізація інтересів, бюджет Пенсійного фонду, безробіття, податкове навантаження.

Баранова Вікторія

ПРОБЛЕМЫ ПЕНСИОННОЙ РЕФОРМЫ В УКРАИНЕ

Статья посвящена анализу основных проблем внедрения пенсионной реформы в Украине. Проведенный анализ финансового обеспечения социального страхования, в частности пенсионного обеспечения, его структуры и соотношения с основными макроэкономическими показателями позволил выявить тенденции в функционировании пенсионной системы, сформулировать основные проблемы и направления реформирования. Доказано, что на современном этапе на Пенсионный фонд возложены функции, которые не присущи страховым отношениям, в конечном итоге не позволяет сбалансировать финансовые потоки. Выявлены определенные недостатки в законодательстве по социальному страхованию. Предложены направления реформирования пенсионной системы, в частности, необходимо пересмотреть структуру финансирования из Пенсионного фонда, исключение функций, которые не присущи страхованию, снижение нагрузки на предприятия и учреждения.

Ключевые слова: пенсионная система, гармонизация интересов, бюджет Пенсионного фонда, безработица, налоговая нагрузка.

PROBLEMS OF THE PENSION REFORM IN UKRAINE

The paper analyzes the main problems of pension reform in Ukraine. The analysis of the financial provision of social security, including pensions, its structure and its correlation with the main macroeconomic indicators revealed trends in the functioning of the pension system, to formulate the main problems and areas of reform. It is proved that at the present stage to the Pension Fund have functions that are not inherent in the insurance relationship that ultimately can not balance the financial flows. Identified certain deficiencies in the legislation on social insurance. Directions pension reform, in particular, it is necessary to review the structure of financing of the pension fund, excluding features that are not inherent in insurance, reducing the burden on businesses and institutions.

Keywords: pension system, harmonization of interests, budget, pension fund, unemployment tax burden.

Постановка проблеми. Необхідність реформування всіх складових економіки для набуття нею рис ефективності та відповідності ринковим механізмам торкнулося й такої соціально важливої сфери як пенсійне забезпечення. Динаміка надходжень у Пенсійний фонд на тлі економічних спадів свідчить про неможливість у повному обсязі виконувати прийняті на себе зобов'язання із соціального захисту з боку держави, напруженість у соціальній сфері та інші чинники стали передумовами пенсійної реформи в Україні. Слід зазначити, що у всьому світі проведення пенсійних реформ є невід'ємною складовою задля успішного функціонування економічних систем. Разом з тим, єдиної «успішної» моделі до теперішнього часу не знайдено, кожна з моделей відбиває ті чи інші особливості економічного механізму держави. Також відмітимо, що впровадження пенсійних моделей мають у кожній країні різні результати. Так, спроби в Україні йти у русі європейського досвіду стосовно пенсійного віку викликали та викликають палкі дискусії. З одного боку, в країні не створені умови для гідного пенсійного забезпечення. З іншого, незначне підвищення пенсійного віку у сукупності з іншими заходами не дає відчутного ефекту. Строки впровадження етапів реформи, їх відкладення та переробка «під ситуацію» роблять саму

реформу незрозумілою та малоефективною.

Пенсійна реформа покликана, перш за все, гармонізувати інтереси держави, роботодавців та робітників, а пенсійні зобов'язання повинні відповідати пенсійним правам щодо накопичених сум за увесь трудовий стаж. Разом з тим, вплив багатьох факторів, зокрема, світової економічної кризи, політичної кризи та породжуваних ними обставин не сприяють нормальному функціонуванню пенсійної системи взагалі та гальмують пенсійну реформу. Сьогодні ми можемо з впевненістю констатувати, що існуючий підхід до побудови адекватної пенсійної системи завдяки впровадженню пенсійної реформи вже не відповідає сучасним вимогам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх публікацій з проблематики впровадження етапів пенсійної реформи, використання різних інструментів для регулювання процесів соціальної сфери показує, що значна частина досліджень торкається доцільності та обґрунтування застосування пільг та преференцій при здійсненні соціального захисту. Досить змістовно ці питання відображені в роботах Н.Внукової, З. Варналія, Л.Клівіденко, В.Куценко, С.Юрія, В.Плиси та ін. Викликає інтерес публікації у напрямку розвитку обов'язкового пенсійного страхування та тарифної політики таких науковців як Е.Лібанова, А.Солов'єв, І.Карпухно, М.Коржов, Д.Федотов, К.Якименко, та ін.

Разом з тим, малодослідженими залишаються проблеми подвійного навантаження на бізнес у частині застосування ЕСВ при наявності на виробництві пенсіонерів, які продовжують працювати. Певним чином незадовільно вирішено питання нарахування пенсій пенсіонерам, які працювали та працюють у науковій та науково-викладацькій сфері, невирішеними залишаються питання з визначенням джерел щодо пенсійного забезпечення при нарахуванні додаткових виплат по пенсіям, проблемним є питання покриття касових розривів пенсійного фонду за рахунок коштів на рахунках казначейства.

Враховуючи вищенаведене, метою статті є аналіз теоретичних положень щодо певних принципів розвитку пенсійної системи з урахуванням сучасного етапу трансформаційних перетворень. Досягнення мети спирається на аналіз сучасного стану фінансового забезпечення функціонування пенсійної системи; виявлення чинників, які на нього впливають; формулювання підходів щодо побудови

пенсійної системи, які би дозволили просунутися на шляху гармонізації інтересів платників пенсійних внесків (робітників та роботодавців) і завдань держави щодо соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу. Надання пенсійного захисту населенню у сучасному світі стає однією з важливих проблем, які визначають рівень та якість життя. Розмір трудової пенсії повинен не тільки компенсувати певну частину втраченого заробітку, але забезпечувати такий споживчий бюджет пенсіонера, який не має бути нижчим за мінімальний. Сьогодні загальноприйнятим у світі вважається такий розмір компенсації втраченого заробітку, який не може бути нижчим 40% середнього заробітку застрахованої особи, а мінімальний бюджет пенсіонера повинен складати 2,5-3 прожиткового мінімуму встановленого у державі. Але з кожним роком такі вимоги стає складно виконувати не тільки в Україні, а й у всьому світі.

Як показують статистичні спостереження, бюджет Пенсійного фонду України має стійку тенденцію до зростання, що можна розцінювати як позитивний факт (дані табл.1).

Таблиця 1

Фінансові показники діяльності Пенсійного фонду України
(складено за даними [1, 2])

Показники	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Власні доходи Пенсійного фонду України, млрд. грн.	101,80	99,82	119,24	139,06	157,98	166,86
Видатки Пенсійного фонду, млрд. грн.	150,1	165,7	191,47	210,71	233,69	250,35
Темп зростання ВВП, %	102,3	84,9	118,5	121,6	107,0	103,2
Видатки Пенсійного фонду до ВВП, %	15,8	18,1	17,7	16,0	16,6	17,2
Надходження до Пенсійного фонду з Державного бюджету, у % до загальних надходжень до пенсійного фонду	28,8	32,7	34,9	29,5	28,9	33,22
Надходження до Пенсійного фонду з Державного бюджету, у % до видатків держбюджету	17,85	19,77	21,10	17,48	16,3	20,4

Разом з тим, видатки з пенсійного фонду по відношенню до ВВП складають значну частку (у тому числі й у порівнянні з іншими державами (табл.2)), що свідчить не про стрімке зростання економіки та, відповідно, зростання заробітних плат, які повинні забезпечувати при діючій системі такі надходження, а про інший «компенсаторний» механізм.

Таблиця 2

Прогноз державних витрат на пенсії у відсотках до ВВП
(вибіркові дані) [1]

Назва країна	Роки			
	2004	2025	2050	(2050-2004)
Естонія	6,7	5,1	4,2	-2,5
Латвія	6,8	5,3	5,6	-1,2
Польща	13,9	9,5	8,0	-5,9
Великобританія	6,6	7,3	8,6	2,0
Словаччина	7,2	7,3	9,0	1,8
Нідерланди	7,7	9,7	11,2	3,5
Швеція	10,6	10,7	11,2	0,6
Австрія	13,4	13,5	12,2	-1,2
Німеччина	11,4	11,6	13,1	1,7
Італія	14,2	14,4	14,7	0,4
Франція	12,8	14,0	14,8	2,0

Показовим є й надходження до Пенсійного фонду з Державного бюджету, у % до загальних надходжень до пенсійного фонду та надходження до Пенсійного фонду з Державного бюджету, у % до видатків держбюджету, які мають стійку тенденцію до зростання. Це означає, що надходження до Держбюджету (податкові та неподаткові) спрямовуються на цілі, що не визначені завданнями фінансування, тобто за рахунок податків (які мають найбільшу питому вагу у надходженнях до бюджету) фінансуються пенсійні виплати, а не, наприклад, капітальні вкладення.

Звернемося до структури таких виплат. За даними інформації про виконання бюджету пенсійного фонду України за 2013 рік [1] видатки за рахунок коштів Державного бюджету України, в тому числі, забезпечили у повному обсязі виплату пенсій, надбавок та підвищень

до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд; компенсацію різниці у пенсійному забезпеченні наукових працівників; виплату пенсій, доплат та компенсацій до них, призначених згідно із Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”; пенсій працівникам, які були безпосередньо зайняті повний робочий день на підземних роботах; пенсій працівникам сільськогосподарського виробництва з особливо шкідливими та важкими умовами праці; пенсійні виплати військовослужбовцям з числа осіб начальницького і рядового складу та суддям у відставці; виплату щомісячної державної адресної допомоги до пенсії інвалідам війни та учасникам бойових дій.

Як видно зі звіту, Пенсійним фондом фінансуються не тільки пенсії, а надбавки до них й соціальна допомога. Такий стан не відповідають сутності пенсійного забезпечення. Адже пенсійне забезпечення формується за рахунок еквівалентних відносин з накопичення пенсійних внесків. Соціальна допомога – це функції держави, такі фінансові відносини не мають характеру двостороннього руху вартості. Виходячи з цього, можна вважати, що діюча пенсійна система обтяжена функціями, які їй не притаманні, а значить, дефіцит Пенсійного фонду подолати практично неможливо. На сьогодні за даними статистики, близько 3,7 млн. пенсіонерів отримують пенсію менше, ніж 1000 грн. або приблизно 90 доларів США за банківським курсом. При цьому максимальна пенсія в 2013 р. склала 15 624 грн., що практично в 15 разів більше мінімальної.

Необхідність пенсійної реформи продиктована економічною і демографічною ситуацією в країні. Середній вік українців знижується, що змушує працездатне населення утримувати все більшу кількість пенсіонерів. Це викликає потребу збільшення пенсійного віку як для жінок, так і для чоловіків. Але рівень безробіття серед працездатних громадян, за даними Міжнародної організації праці, залишався майже незмінним - 8,8 % і 8,9 % в 2010 і 2011 відповідно, і тільки в 2012-2013 р. дещо знизився - до 8,1 % та 7,7 відповідно. Щодо ситуації у 2014 р., то на тлі економічного спаду рівень безробіття склав 9,0 % [3]. Тобто тепер саме молоді люди, випускники шкіл, середніх та вищих навчальних закладів, не матимуть можливості працевлаштування.

Окремим питанням, яке майже не висвітлюється як у наукових виданнях, так і в економічних оглядах, є подвійне податкове навантаження на підприємства, які використовують працю пенсіонерів. Сьогодні згідно українського законодавства, всі працівники сплачують у пенсійний фонд страхові внески та всі роботодавці також нараховують до пенсійного фонду ЕСВ. Вважаємо за доцільне зауважити, що згідно ст.8 Закону України [6] ЕСВ не входить до системи оподаткування, на цих засадах його не враховують при визначенні розміру податкового навантаження. Ми вважаємо, що це певний методичний прийом, який дозволяє завищувати реальне податкове навантаження.

Страхові внески, акумульовані у ЕСВ, відповідно до Закону України [6] перераховуються у пенсійний фонд (виплата пенсій), фонд соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності (виплата компенсацій по тимчасовій непрацездатності. При цьому слід враховувати, що перші 5 днів захворювання робітника сплачуються підприємством, а на цю суму також нараховується ЕСВ), фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, фонд соціального страхування на випадок безробіття.

Статус безробітного може мати особа працездатного віку до призначення пенсії. Пенсіонер, який працює, апріорі не може бути безробітним. Виникає питання, чи правомірним є нарахування та утримання із заробітної плати внесків у фонд страхування на випадок безробіття (у складі ЕСВ)?

Наступне питання торкається обґрунтованості встановленого порядку сплати підприємством компенсацій у разі захворювання. Незрозумілим є підстави щодо існування такого порядку: підприємство здійснює відрахування у відповідний фонд, а потім сплачує «лікарняний» за рахунок власних коштів.

Таким чином, за рахунок необґрунтованого нарахування у фонд на випадок безробіття та сплати компенсації у разі захворювання (з відповідним нарахуванням на цю суму ЕСВ) відбувається приховане податкове навантаження на підприємства.

Стосовно нарахувань та відрахувань у пенсійний фонд із заробітної плати пенсіонерів, вважаємо доцільним наведення умовного прикладу. Пенсія, нарахована викладачеві, складає 2400 грн. Продовжуючи працювати, викладач отримує ставку у розмірі 2556 грн.

на місяць. Нарахування (для платників, які мають право на отримання пенсії згідно Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність») становлять 927,8 (36,3%) та 155,9 (6,1%), разом 1083,7 грн. Порівнюючи з розміром отриманої викладачем пенсії бачимо, що заклад сплачує з власних коштів 45% нарахованої пенсії, тоді як на Пенсійний фонд припадає 55 % замість 100%. Таким чином, пенсіонер частково сам себе утримує. Враховуючи, що кількість працюючих на сьогодні становить 13,7 млн. осіб, з них 3 млн. осіб – пенсіонери, можна вважати, що реальний дефіцит Пенсійного фонду значно більший, а підприємства несуть додаткове навантаження.

Таким чином, багатьма вченими і практиками визнається неефективність даної реформи, її необміркованість, і прогнозуються негативні наслідки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На нашу думку, основною причиною такого стану є неузгодженість у проведених реформах, відсутність комплексного підходу до їх проведення, вкрай низький ступінь опрацювання механізму реалізації реформ, що проводяться, лобіювання інтересів олігархічних груп. Несистемність проведення реформ значно знижує їх ефективність, втрачається цілісність.

Пенсійна реформа в Україні має проводитися разом з податковою та реформою у сфері страхування і забезпечувати сталий економічний і соціальний розвиток держави. Такі реформи не можуть залежати від суб'єктивних факторів, виконувати певне замовлення, задовольняти амбіції політичних лідерів. На жаль, в Україні проведення (або гальмування) податкових та інших реформ в більшості випадків має саме ознаки суб'єктивності. Вважаємо, що структура фінансування з Пенсійного фонду повинна бути переглянута. Необхідним є розробка механізму, який би узгоджував інтереси підприємців, підприємств, працюючих та держави. Теоретичними засадами проведення пенсійної (страхової) реформи повинна стати сутність страхових відносин, що дозволить виключити функції, які не притаманні страхуванню.

Література

1. Офіційний сайт Пенсійного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/>. Ofitsiynyy sayt Pensiynoho fondu

[Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pfu.gov.ua/>.

2. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Ofitsiynyy sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu:

3. Уровень безработицы в Украине по методологии МОТ в 2012 году составил 8,1 % [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

4. Прожиточный минимум в Украине в 2012 году реально должен составлять 3 200 гривен [Электронный ресурс]. – Режим доступу: mojazarplata.com.ua › Главная › RSS-Yandex-UA Prozhytochnyy mynymum v Ukrainy v 2012 hodu real'no dolzhen sostavlyat' 3 200 hryven [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupu mojazarplata.com.ua › Главная › RSS-Yandex-UA

5. Пенсионный фонд готов повысить выплаты 9 миллионам украинцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://glavred.info/archive/2012/03/13/210809-1.html>. Pensyonnyy fond hotov povysyt' vyplaty 9 myllyonam ukrayntsev [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa <http://glavred.info/archive/2012/03/13/210809-1.html>.

6. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua › laws/show/2464-17 Zakon Ukrainy «Pro zbir ta oblik yedynoho vnesku na zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua › laws/show/2464-17.

1. Oficiynyj sayt Pensijnogo fondu [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pfu.gov.ua/>. Ofitsiynyy sayt Pensijnoho fondu [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pfu.gov.ua/>.

2. Oficiynyj sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Ofitsiynyy sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu:

3. Uroven bezrabyttsy v Ukrayne po metodology MOT v 2012 godu sostavlyal 8,1 % [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa:

4. Prozhytochnyy mynymum v Ukrayne v 2012 godu real'no dolzhen sostavlyat 3 200 hryven [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupu: mojazarplata.com.ua › Glavnaya › RSS-Yandex-UA Prozhytochnyy

mynimum v Ukraine v 2012 hodu real'no dolzhen sostavlyat' 3 200 hryven [Elektronnyy resurs]. – Rezhy'm dostupu mojarplata.com.ua › Glavnaya › RSS-Yandex-UA

5. Pensy`onnyj fond gotov povыsy`t` выплаты 9 my`lly`onam ukray`ncev [Elektronnyj resurs]. – Rezhy`m dostupa: <http://glavred.info/archive/2012/03/13/210809-1.html>. Pensyonnyy fond hotov povыsyt' выплаты 9 myllyonam ukrayntsev [Elektronnyy resurs]. – Rezhy'm dostupa: <http://glavred.info/archive/2012/03/13/210809-1.html>.

6. Pro zbir ta oblik yedy`nogo vnesku na zagal`noobov'yazkove derzhavne social`ne straxuvannya: zakon Ukrayiny` [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17 Zakon Ukrayiny «Pro zbir ta oblik yedynoho vnesku na zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya» [Elektronnyy resurs]. – Rezhy'm dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17.

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.*

15.10.2014

УДК 658.512: 654.078

Борисова Лариса

СКЛАДОВІ ПРОЦЕСУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ СФЕРИ

Посилення невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства сфери зв'язку та інформатизації, зумовлює необхідність розглядання шляхів подолання кризових явищ, побудови та вдосконалення вже існуючих підходів до системи антикризового управління на підприємстві. Важливими аспектами за таких обставин є визначення сутності й змісту кризового становища, це дасть змогу розглянути підходи до антикризового управління на підприємстві та подальшого формування стратегії управління на підприємстві залежно від життєвого циклу сфери функціонування. Для вибору стратегії управління вкрай важливим та

актуальним є визначення складових процесу побудови та втілення антикризової стратегії, як логічного процесу послідовних дій спрямованого на стабілізацію системи управління. Це дасть змогу підприємству сфери телекомунікацій підвищити ефективність функціонування в сучасних умовах.

Ключові слова: антикризове управління, криза, процес, стратегія управління, життєвий цикл.

Борисова Лариса

СОСТАВЛЯЮЩИЕ ПРОЦЕССА АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННОЙ СФЕРЫ

Усиление неопределенности внешней и внутренней среды функционирования предприятия сферы связи и информатизации, определяет необходимость рассмотрения путей преодоления кризисных явлений, построения и совершенствования уже существующих подходов к системе антикризисного управления на предприятии. Важными аспектами при таких условиях является определение сущности и содержания кризисного состояния, что даст возможность рассмотреть подходы к антикризисному управлению на предприятии и последующему формированию стратегии управления на предприятии в зависимости от жизненного цикла сферы функционирования. Для выбора стратегии управления крайне важным и актуальным является определение составляющих процесса построения и воплощения антикризисной стратегии, как логического процесса последовательных действий, направленного на стабилизацию системы управления. Это даст возможность предприятию сферы телекоммуникаций повысить эффективность функционирования в современных условиях.

Ключевые слова: антикризисное управление, кризис, процесс, стратегия управления, жизненный цикл.

Borysova Larysa

CONSTITUENTS OF PROCESS OF ANTICRISIS MANAGEMENT BY ENTERPRISES OF TELECOMMUNICATION SPHERE

Strengthening of uncertainty in the external and internal environment where company of telecommunications sphere functions needs

consideration of the ways how to overcome the crisis phenomena, to create and enhance of already existing approaches to anticrisis management system at the company. Important aspects under such circumstances is determination of essence and content of a crisis situation that will give the chance to consider approaches to crisis management at the company and to the subsequent forming of strategy management at the company depending on lifecycle of the functioning sphere.

For a choice of management strategy extremely important and most actual is components determination in process of creation and embodiment of anti-crisis strategy, as the logical process of consecutive actions directed on stabilization of the company management system. It will give the chance to the company of the telecommunications sphere to increase efficiency of functioning in modern conditions.

Keywords: crisis management, crisis, process, strategy of management, lifecycle.

Постановка проблеми. Посилення невизначеності зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства (операторів) сфери зв'язку та інформатизації, зумовлює необхідність розглядання шляхів подолання кризових явищ, побудови та вдосконалення вже існуючих підходів до системи антикризового управління на підприємстві.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питаннями кризи та антикризового управління на підприємстві присвячено вже багато праць та публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, насамперед ми звернули увагу на роботи вітчизняних економістів І. Бланк, І. Кривов'язюк, А. Чухно, Л. Лігоненко, І. Картохіна, Т. Божидарник, І. Абрамова та інші. Таким чином було зроблено міцний фундамент до подальшого дослідження й удосконалення необхідності та можливості застосування антикризового управління на підприємствах телекомунікацій з урахування специфічних особливостей сфери зв'язку.

Метою статті є дослідження стану антикризового управління та визначення складових процесу антикризового управління для підприємств телекомунікацій з урахуванням характеру кризового становища України.

Викладення основного матеріалу. На сучасному етапі

розвитку української економіки підприємства майже усі галузі, стикаються з кризовими явищами, що обумовлене негативним впливом загальноекономічної кризи в економіці України: погіршенням кон'юнктури ринку, скороченням інвестиційних ресурсів, звуженням багатьох сегментів ринку, зарегульованістю ринку телекомунікацій. Особливо болюче криза відображається на специфічній сфері виробничої інфраструктури на сфері зв'язку та підприємствах телекомунікацій (як складових останньої) - яка сприяє стабільному функціонуванню усіх інших галузей виробництва.

Без виділення та визначення сутності й змісту кризи, стану кризового становища не можливим буде розглянути підходи до антикризового управління на підприємстві з метою виявлення напрямів його упровадження [2].

Криза — це одна з форм розвитку економіки, в ході якої усуваються застарілі техніка і технологія, організація виробництва і праці, відкривається простір для зростання й утвердження нового [3]. Водночас з подоланням віджитого неминуче виникає спад виробництва, зростає безробіття, знижуються доходи населення, що негативно позначається на умовах життя людей. Сутністю сучасної кризи є встановлення і розвиток інформаційного технологічного способу виробництва, перетворення інформації і знань у якісно новий його фактор, посилення процесів інтелектуалізації виробництва і праці, тобто переходу до панування нематеріального виробництва, інтелектуалізації виробництва і праці, істотних змін класової структури суспільства.

Сучасне розуміння антикризового управління є доволі неоднорідним і багатозначним, з великою кількістю визначень та інтерпретацій. Найбільш розповсюдженими є:

- погляд на антикризове управління в умовах загального кризового стану економіки;
- і погляд на управління підприємством, що опинилося у кризовому стані під впливом незадовільного менеджменту.

Зрозуміло, що теоретична невизначеність та різне трактування одного і того самого поняття призводять до теоретичної невизначеності та ускладнення обґрунтування практичних рекомендацій щодо розроблення та реалізації антикризового управління.

У наведеній нижче таблиці 1 ми згрупували різні дефініції поняття антикризової системи управління, що свідчать про різні підходи до його визначення [7]:

Таблиця 1.

Сучасні визначення антикризового управління

Автор	Визначення
І. Бланк	Антикризове управління характеризується як постійно діючий процес виявлення ознак кризових явищ та реалізацію генерального плану недопущення поширення кризових явищ та стагнації розвитку підприємства, який здійснюється протягом усього періоду його функціонування. У перебіг антикризового управління може передбачатись розробка і реалізація окремих політик (або тактик) для вирішення окремих завдань протидії кризі на окремих етапах роботи.
І. Кривов'язюк	Антикризове управління — постійно діючий процес виявлення ознак кризових явищ шляхом комплексної чи часткової діагностики стану підприємства з метою розробки заходів щодо максимального використання отриманих у результаті діагностування його сильних сторін і можливостей для підвищення конкурентоспроможності, забезпечення подальшого функціонування та розвитку за умов використання агресивної поведінки по відношенню до конкурентів.
А. Пушкар, А. Тридід, А. Колос	Вид управління, який дотримується принципів цілеспрямованості, комплексності, корисності, безперервності, ефективності, гнучкості, оперативності, раціональності тощо
А. Грязнова та ін.	Система управління підприємством, яка має комплексний, системний характер і спрямована на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розроблення і реалізацію на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер, дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти і покращити ринкові позиції за будь-яких обставин, при використанні переважно власних ресурсів
Е. Коротков	Управління, яке ґрунтується на передбаченні загрози кризи, аналізі її ознак, заходів щодо зниження негативних наслідків і використання її факторів для подальшого розвитку
Є. Мінаєв, В.Панагушин	Це не лише управління, орієнтоване на виведення підприємства зі стану кризи, а й управління, яке має заздалегідь спрогнозувати та попередити неплатоспроможність підприємства згідно зі сформованою програмою підвищення конкурентних переваг і фінансового оздоровлення
Л. Лігоненко	Спеціальне, постійно діюче управління, спрямоване на найоперативніше виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства.

Важливим моментом, з урахуванням такої кількості визначень, є вибір адекватної існуючим обставинам моделі процесу антикризового управління з урахуванням особливостей, притаманних підприємствам сфери зв'язку [1, с. 12]:

- послуга зв'язку не має речової форми і являє собою послугу по переміщенню інформації або матеріальних цінностей;
- специфічні вимоги до якості послуг, тому що неякісну послугу не можна вилучити з виробництва, вона дійде до споживача і нанесе йому моральний і матеріальний збитки;
- процес виробництва послуги найчастіше невіддільний від споживання, що спричиняє підвищені вимоги до якості;
- у процесі виробництва послуги беруть участь декілька структурних підрозділів (вихідні, вхідні, транзитні);
- оплата за послуги здійснюється, як правило, на вихідному етапі і ці доходи розподіляються між усіма учасниками технологічного процесу;
- незначна частка матеріальних витрат;
- нерівномірність надходження навантаження до підприємства зв'язку, що обумовлена особливостями ділового й особистого життя населення і класифікується за трьома категоріями:
 - за місяцями року, спричинена святами, відпустками, сесіями, сільськогосподарськими роботами;
 - за днями тижня, спричинена режимом робочих і вихідних днів;
 - за годинами доби, спричинена графіком режиму роботи підприємств і біологічних режимів праці і відпочинку.

Так, наприклад, [1, с. 12] нерівномірність, зазначена вище, спричиняє нестійкість у роботі підприємства, простої і перевантаження, тому в галузі існує декілька способів вирівнювання навантаження. Найбільш розповсюдженим є введення пільгового тарифу у вечірні і нічні години, вихідні і святкові дні.

Ринок телекомунікацій, що є значною і найбільш динамічною складовою сфери зв'язку за 11 місяців 2013 року згенерував на 4,5% менше доходів в порівнянні з аналогічним періодом минулого року [4]. Це свідчить про невтішний "попередній діагноз" — "стагнація". Стагнація являє собою ні що інше, як одну з стадій життєвого циклу сфери чи галузі і потребує врахування при розробці та втіленні

антикризової системи управління на підприємстві. Неможливо розробити генеральний план дій подолання кризи для підприємства телекомунікацій, не врахувавши стан ринку зв'язку. Звернемо увагу на залежність в виборі стратегії антикризового управління з урахуванням стадії життєвого циклу, що вказаний у таблиці 2, згрупована за даними [4, 6].

Таблиця 2

Вибір стратегії антикризової системи управління підприємства на стадіях життєвого циклу галузі.

Стадія циклу	Стратегія, що обирається
Пожвавлення	Стратегія зростання характерна для підприємств, що працюють у період поживлення галузі та мають позитивно зростаючу динаміку економічних показників розвитку. Дана стратегія пов'язана з високим ступенем ризику й передбачає підвищення рівня розвитку соціально-економічної системи в перспективі.
Пік розвитку	Стратегія збереження позиції характерна для підприємств, які оперують у галузі в період піку розвитку та показують позитивну динаміку показників розвитку. Вона орієнтована на забезпечення стабільного стану соціально-економічної системи підприємства, зміцнення її конкурентних позицій, збереження стану безпеки.
Спад	Стратегія скорочення масштабів розвитку притаманна організаціям із показниками, які динамічно знижуються, при фінансово-економічному спаді у галузі. Вона може бути реалізована як для системи, що працюютьв стадії піку розвитку галузі, так і для системи, що опинилися у галузі в період рецесії, чи стагнації, як більш тривалого процесу.
Рецесія (стагнація, як більш тривалий процес)	Стратегія уникнення небезпек характерна для підприємств, що знаходиться галузі у стані піку, при цьому є небезпека її переходу в стан рецесії, або стагнації. Тому тут доцільно вчасно реагувати на зміни, що відбуваються в ендо- та екзогенному середовищах, задля уникнення впливу дестабілізуючих чинників впливу.
Депресія	Стратегія реструктуризації характерна для підприємств, що працюють у період депресії галузі, з негативною динамікою показників розвитку. Дана стратегія спрямована на зміну організаційної структури, системи управління на підприємстві, можливе формування нових видів економічної діяльності відповідно до наявного потенціалу, зміни спеціалізації тощо.

Дані у таблиці 2 свідчать, про необхідність постійного моніторингу та аналізу діяльності підприємств зв'язку з урахуванням життєвого циклу галузі. На кожній новій стадії розвитку кожне підприємство стикається з унікальним набором викликів і складнощів.

Успіх підприємства визначається здатністю менеджерів управляти переходом від однієї стадії до іншої.

Так, на сучасному етапі розвитку ринку телекомунікацій треба звернути увагу на пропозиції щодо періоду стагнація, коли доцільним є вивчення та ретельний аналіз, і як результат вчасна реакція на зміни, що відбуваються в ендо- та екзогенному середовищах, задля уникнення впливу дестабілізуючих чинників, це пропонує стратегія антикризового управління задля уникнення небезпек. Для послідовного виконання зазначеної стратегії чи будь якої іншої стратегії (навіть не антикризової) з таблиці 2, потрібно врахувати вже наведені раніше визначення антикризового управління і дати узагальнення процесу антикризового управління [7, с.82-93] як логічного процесу послідовних дій спрямованого на стабілізацію системи управління підприємством:

- діагностика кризового стану і загрози банкрутства підприємства;
- визначення цілей і завдань антикризового управління;
- визначення суб'єктів антикризової діяльності;
- оцінка часових обмежень процесу антикризової діяльності;
- оцінка ресурсного потенціалу антикризового управління (розрахунки по зобов'язаннях та продовження самофінансування діяльності, можливість вивільнення ліквідних коштів внаслідок іммобілізації оборотних і поза оборотних активів, можливість одержання додаткових зовнішніх фінансових ресурсів);
- розробка антикризової програми підприємства ();
- впровадження антикризової програми (найважливішою управлінською функцією є організація контролю за перебігом виконання антикризової програми для своєчасного вжиття заходів щодо її модернізації або коригування, відстеження динаміки зовнішніх проявів кризових явищ, причин і факторів розвитку кризи, інтегральних показників кризового стану, оцінку результатів вжитих антикризових заходів);
- розробка та реалізація заходів щодо запобігання повторення кризи (внесення змін до основних функціональних стратегій та політик підприємства, пов'язаних із генеруванням або витрачанням коштів).

Висновки. Впровадження зазначеного процесу антикризового управління забезпечить підприємствам постійний процес моніторингу та своєчасно виявлення кризи, її чинників, постійне корегування

побудованої програми антикризового управління , чи побудова нового процесу антикризового управління, його успішне втілення, запобігання повторної кризи, урахування циклічності кризових явищ у сфері функціонування підприємства. Це дозволить підвищити ефективність стабільного функціонування підприємств сфери телекомунікацій в сучасних умовах.

Література

1. Князева О.А., Галан Л.В., Дем'янчук М.А. Управління потенціалом підприємства зв'язку: навч. посіб. / О.А. Князева, Л.В. Галан, М.А. Дем'янчук. - Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова. 2012. - 180 с.

2. Картохіна Н.В. Особливості антикризового управління підприємством в умовах трансформаційної економіки. автореф. дис. ... канд. техн. наук. автореф. дис. ... канд. техн. наук. 08.00.04/ Н.В. Картохіна; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». - К., 2009.-18с.

3. Чухно, А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання. / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – №1 – С.4-18.

4. Итоги 2013 года для телеком-рынка: стагнация, зарегулированность, консолидация // Дело.ua, 2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://delo.ua/tech/itogi-2013-goda-dlja-telekom-rynka-stagnacija-zaregulirovannost-223397>

5. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: Підручник / Л.О. Лігоненко. - К.: КНТЕУ, 2005. - 824 с.

6. Економіка телекомунікацій: навчальний посібник для студентів : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.М. Орлов - О.: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2014. - 512 с.

1. Knyazeva O.A., Galan L.B., Dem'yanchuk M.A. Upravlinnya potencialom pidpry`yemstva zv'yazku: navch. posib. / O.A. Knyazeva, L.B. Galan, M.A. Dem'yanchuk. - Odesa: ONAZ im. O.S. Popova. 2012. - 180 s.

2. Kartoxina N.V. Osobly`vosti anty`kry`zovogo upravlinnya pidpry`yemstvom v umovax transformacijnoyi ekonomiky`. avtoref. dy`s. ... kand. techn. nauk. avtoref. dy`s. ... kand. techn. nauk. 08.00.04/ N.V. Kartoxina; Nacional`ny`j texnichny`j universy`tet Ukrayiny` «Ky`yivs`ky`j politexnichny`j insty`tut». - K., 2009.-18s.

3. Chuxno, A. Suchasna finansovo-ekonomichna kry`za: pry`roda, shlyaxy` i metody` yiyi podolannya. / A. Chuxno // Ekonomika Ukrainy`. – 2010. – #1 – S.4-18.

4. Y`togy` 2013 goda dlya telekom-rynka: stagnacy`ya, zareguly`rovannost`, konsoly`dacy`ya // Delo.ua, 2014 [Elektronny`j resurs] – Rezhy`m dostupu: <http://delo.ua/tech/itogi-2013-goda-dlja-telekom-rynka-stagnacija-zaregulirovannost-223397>

5. Ligonenko L.O. Anty`kry`zove upravlinnya pidpry`yemstvom: Pidruchny`k / L.O. Ligonenko. - K.: Ky`yiv. nacz. torg.-ekon. un-t, 2005. - 824 s.

6. Ekonomika telekomunikacij: navchal`ny`j posibny`k dlya studentiv : navch. posib. [dlya stud. vy`shh. navch. zakl.] / V.M. Orlov - O.: ONAZ yim. O.S. Popova, 2014. - 512 s.

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.*

21.11.2014

УДК 339.9

Брятко Анатолій

ПРИЧИНИ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА РЕАКЦІЯ ТРАНСАТЛАНТИЧНИХ ГРАВЦІВ НА НЕЇ

В статті проаналізовано передумови, причини та особливості Світової фінансово-економічної кризи в площині взаємозв'язків фінансового і реального секторів економіки. Розглянуті особливості розвитку постіндустріальної економіки початку ХХІ ст. Виділено концептуальні основи бачення початку кризової дестабілізації. Досліджено ключові відправні точки кризового розбалансування. Визначено особливі риси зміни системи відносин в контексті глобального процесу виробництва-споживання. Проаналізовано ряд

тактичних дисбалансів, що спровокували та посилили розгортання фінансових проблем на реальному ринку. Окреслено ключові напрямки антикризового реагування в країнах ядра світової економіки. Виокремлено важелі корекції національних економік на фоні спільних зусиль з подолання наслідків Світової фінансово-економічної кризи. Зауважено, що протекціоністські заходи окремих гравців не мали масового характеру.

Ключові слова: світова фінансово-економічна криза, причини світової кризи, антикризове управління.

Брятко Анатолий

ПРИЧИНЫ МИРОВОЙ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА И РЕАКЦИЯ ТРАНСАТЛАНТИЧЕСКИХ ИГРОКОВ НА НЕЕ

В статье проанализированы предпосылки, причины и особенности Мировой финансово-экономического кризиса в плоскости взаимосвязей финансового и реального секторов экономики. Рассмотрены особенности развития постиндустриальной экономики начала XXI века. Выделены концептуальные основы видения начала кризисной дестабилизации. Исследованы ключевые отправные точки кризисной разбалансировки. Определены особые черты изменения системы отношений в контексте глобального процесса производства-потребления. Проанализирован ряд тактических дисбалансов, спровоцировавших и усиливших распространение финансовых проблем на реальном рынке. Определены ключевые направления антикризисного реагирования в странах ядра мировой экономики. Выделены рычаги коррекции национальных экономик на фоне совместных усилий по преодолению последствий мирового финансово-экономического кризиса. Отмечено, что протекционистские меры отдельных игроков не имели массового характера.

Ключевые слова: мировой финансово-экономический кризис, причины мирового кризиса, антикризисное управление.

CAUSES OF WORLD FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS AND REACTION OF TRANSATLANTIC PLAYERS ON IT

The paper deals with preconditions, causes and features of the global financial and economic crisis in the plane of interconnections of financial and real sectors of the economy. The features of post-industrial economy are considered. The conceptual foundations of early vision of crisis instability are highlighted. Investigated key starting points of crisis imbalance. The specific features of changes in the system of relations in the context of global production-consumption process are determined. Numbers of tactical imbalances that provoked and intensified deployment of financial problems in real market are analyzed. Key areas of crisis response in the world economy core countries are outlined. Leverage of national economies correction against the background of joint efforts to overcome the global financial and economic crisis is pointed out. Protectionist measures of individual players were not widespread.

Keywords: global financial and economic crisis, causes of the global crisis, crisis management.

Постановка проблеми. Нинішня світова економічна модель світу відрізняється від попередніх насамперед такими характеристиками, як глобальність, взаємозалежність на стратегічному рівні та кризою сек'юритизації на тактичному. В глобальному контексті сучасна фінансово-економічна криза увійде в історію, як приклад нехтування економічних законів, що було викликано насамперед монополярністю, а також безконтрольністю фінансово-кредитної системи. Саме глибина витоків причин забезпечила послідовне розширення проблем, що охопили все суспільство. Разом з тим, криза концепції стала тим фундаментальним з якого почалася хвиля дестабілізації та трансформація світових економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній економічній науці існує поділ відправних точок аналізу. Перший ґрунтується на перманентному хвилеподібному процесі розвитку ринкової системи, а також стверджує, що дії ФРС, в контексті виявлення причин кризи та антикризових заходів, були вірними, адже найгірший сценарій дефляційного шоку було знівельовано (Т.Сайро, А.

Бліндер, М. Алмунія, Б. Айченгрин). Другий виходить з того, що криза є системною прогалиною, а її гостра фаза почнеться в момент втрати довіри до американського долара в світі. Його представники роблять ставку на збільшення ролі держави в економічному житті та посилення контролю за фінансовими операціями (Р. Познер, Дж. Кессіді, С.Глазьев). Таким чином, важливість глибокого аналізу структурних елементів кризових моделей має ключове значення для об'єктивної оцінки світової фінансово-економічної кризи.

Виходячи з тенденцій в науковому середовищі, можна говорити про **недостатній рівень аналізу** антикризових заходів провідних країн з точки зору фундаментальних причин світової фінансово-економічної кризи.

Виходячи з вищезазначеного, **цілями статті** є визначення особливостей розвитку світового господарства початку ХХІ ст., виокремлення загальних та особливих причин світової кризи, про аналіз антикризових заходів провідних країн світу.

Виклад основного матеріалу. Для визначення факторів, що спричинили виникнення сьогоденної кризи слід дослідити глибинні причини даної події. З початку ХХІ століття «формується постіндустріальна економіка, а тому глобальна криза зароджується не на периферії, як це було в 1997-1998 роках, а в центрі світової економічної системи» [9, с. 36]. Отже глобальна господарська система характеризується рядом закономірностей, які й формують довгострокові коливання ринків. Виходячи з системного підходу можна виділити ряд особливостей розвитку світової економіки:

- прискорення темпів зростання фінансового ринку в глобальному вимірі. Об'єднання окремих структур призвело до відсіювання значної частини дублюючих механізмів, а збільшення ємності ринків та спрощення доступу до них – до мультиплікаційного ефекту. Єдиною проблемою було випереджаюче зростання світових фінансових активів по відношенню до ВВП. Відтак, з 1991 по 2007 рік об'єм фінансових активів зростав на 9% у річному обчисленні, на відміну від світового ВВП, середнє значення якого було на рівні 3,7% [31];
- посилення взаємозв'язків між сегментами світового фінансового ринку.

Розвиток інформаційних технологій та посилення конкуренції сприяли постійному переплітання окремих сегментів фінансового ринку і перетікання капіталу. У 2007 році трансграничний

рух капіталу склав 11,2 трлн. дол., це близько 20 % від світового ВВП [22, Р. 11];

- ускладнення структури світового фінансового ринку. З'явилися транснаціональні фінансові утворення з великою кількістю дочірніх компаній, спеціальні учасники ринку. Змінились масштаби діяльності хедж-фондів та інвестиційних банків. Другою вагомою складовою можна вважати значне внутрішнє ускладнення. З'явився ряд багаторівневих фінансових інструментів та схем сек'юритизації активів. Така система створила патову ситуацію, коли реальний сектор економіки може забезпечити лише перший та другий рівні цінних паперів, усі ж інші інструменти є методом пролонгації боргового тиску, жодним чином не забезпечуючи перерозподілу ризиків між учасниками ринку;

- нова парадигма суспільних відносин. В світі вже існує ряд технологічних рішень, які дозволяють з мінімальними витратами виробляти надскладну продукцію. Інформаційні технології допомагають створити систему логістики. Сьогоднішнє ключове питання полягає в тому, щоб побудувати такий механізм формування попиту, який при збереженні ефективності виробництва створив би максимальний рівень безконфліктності суспільства в цілому та окремих соціальних групах окремо.

В науковій площині не лише причини виникнення, але й саме поняття кризи трактується по-різному. Більшість зарубіжних фахівців розглядає її як виключну проблему фінансового простору. Про це свідчить переважання сегментарних визначень кризи, як то іпотечна, боргова, кредитна, криза ринку похідних фінансових інструментів і т.д. Разом з тим, не зменшуючи значення кожного сегменту, доцільно розглядати Світову фінансово-економічну кризу як єдиний механізм. Залежно від поняття кризи експерти по-різному визначають його початок:

- криза іпотечного ринку і ринку похідних цінних паперів (осінь 2006 – весна 2007 року). Характеризується зниженням цін на житлові будинки в США, збитками по іпотечних кредитах та похідних цінних паперах;

- кредитна і боргова (2007 рік). Загострення проблем на фінансових ринках розвинених країн;

- економічна (з грудня 2007 року). Початок рецесії в США,

згідно з Національним бюро економічних досліджень США. З 2008 року – поширення кризи по всьому світу, економічний спад у розвинених країнах.

Підсумовуючи різні точки зору, початок сучасної фінансово-економічної кризи в контексті різкого розбалансування функціонування усіх кластерів фінансового ринку доцільно датувати 2007 роком. На сьогоднішній день криза продовжується, віддзеркалюючись у різних сферах економічного життя, в першу чергу в фінансовому вимірі. Прикладом можуть слугувати загострення проблем в кінці 2010 р на фінансових ринках так званих країн PIIGS (Португалія, Ірландія, Італія, Греція, Іспанія) та перехід світових геополітичних центрів до політики м'якого протистояння.

Багатогранність та глобальність сучасної кризи, різноманітність її форм дали поштовх дискусіям на тему її природи. Багато дослідників обмежуються аналізом причин, що лежать на поверхні фінансового ринку. Однак, незважаючи на певну автономність, фінансовий ринок має прямий і зворотний зв'язок з виробництвом та іншими економічними процесами. Відповідно фундаментальні витoki кризи зароджуються саме в цих взаємозв'язках. Ключовим елементом розвитку світового фінансового ринку є диспропорції розвитку світового господарства в умовах глобалізації процесу суспільного виробництва. Виходячи з цього, доцільно розпочати аналіз причин сучасної кризи з дослідження макроекономічних дисбалансів.

Незважаючи на позитивну роль фінансового ринку, яка виявляється в ефективному перерозподілі тимчасово вільних фінансових ресурсів, надмірне зростання фінансового ринку з відривом від процесів відтворення призводить до поглиблення диспропорцій в економіці та сприяє розвитку фінансово-економічної кризи [8]. Відтак, ряд вчених вважають, що в корені сучасної кризи лежить порушення пропорцій між фазами відтворення [2], перевиробництво фінансових послуг [6], пріоритетний розвиток «превратного» сектора [1] (індустрії, що мають надлишковий характер: фінансові спекуляції, різноманітні форми посередницької діяльності, галузі мас-культури, гіпертрофовано сфера бюрократичного державного та корпоративного управління), невідповідність рівня та характеру розвитку продуктивних сил рівню і характеру розвитку виробничо-фінансових відносин [4].

Усі вищевказані причини ведуть до накопичення системних

ризиків. Найменші проблеми в фінансовій сфері мультиплікуються системними ризиками та призводить до поглиблення розриву в фазах виробництва-споживання. Сучасна криза викликана зміною умов виробництва-споживання в результаті глобалізації світової економіки. Саме такі умови створили фундамент для виникнення низки нових явищ, дослідження яких є пріоритетним:

- подовження та кластеризація циклів виробництва-споживання;
- формування стійких диспропорцій у розвитку національних економік;
- відрив фінансового від реального ринку;
- надмірна концентрація капіталу та порушення взаємозв'язків на фінансовому ринку.

Нові умови процесу виробництва-споживання, формування глобальних ланцюжків доданої вартості та виробничих мереж, діяльність транснаціональних компаній і банків, привели до помітного подовженню виробничих стадій з перманентним розбалансуванням між товарною та грошовою масою. При цьому ключовою проблемою є спрямування вільних коштів в невиробничу і неспоживчих сферу, а не на відновлення основного капіталу та розширення виробництва. Регіональне розосередження стадій виробництва в процесі діяльності транснаціональних корпорацій та транснаціональних банків посилює нерівномірність руху і вартості капіталу, що провокує відрив фаз виробництва-споживання. В умовах глобалізації можливе розміщення виробництва в одній країні, обмін і торгівля виробленими товарами в іншій, а розподіл капіталу і прибутку у третій. На практиці, зростання експортних доходів при високому рівні національних заощаджень та активна інтеграція країн в світову економіку обумовили масштабний приплив капіталу в економіку розвинутих країн. Цей процес компенсував пасивне сальдо поточних операцій платіжного балансу та відставання темпів економічного зростання. В 2007 р, за даними МВФ, найбільшим експортером капіталу став Китай - 21,3%, значною є частка експортерів нафти - Саудівської Аравії (5,5%), Росії (4,4%) [17, р. 169]. Майже половина імпорту капіталу припадає на США.

В розрізі дисбалансів розвитку світової економіки, важливим питанням є управління стійкими диспропорціями, які порушують баланс між економічними процесами та сприяють накопиченню системних ризиків в глобальному масштабі. Для прикладу можна

навести долар, який маючи статус світової валюти забезпечує антиінфляційну стерилізацію грошової емісії США, отже не стимулює скорочення структурних дефіцитів. Таким чином «ми сьогодні спостерігаємо феномен «відкладеної» інфляції» [3, с. 129].

Наступним значущим індикатором є внутрішньодержавний дисбаланс між заощадженнями та накопиченнями. В низці країн валові національні заощадження перестали бути основним джерелом інвестицій в промисловий капітал. Однак фундаментальною проблемою є саме перерозподіл капіталу світовим фінансовим ринком не в реальний сектор, а на спекулятивні цілі. Отже, навіть акумуляція значних фінансових ресурсів в країні не обов'язково стимулює її економічний розвиток.

Зменшення коефіцієнту кореляції реального сектору з фінансовим ринком спровокувало утворення величезних грошових потоків, ключовою метою яких вже не є обслуговування руху товарів, ресурсів та інших реальних активів. Концентрація ресурсів у фінансовій сфері викликала її бурхливе зростання. Обсяг фінансових активів в 2007 р в 3,5 рази перевищив обсяг світового ВВП [22, р. 9]. Найбільш яскраво це явище проявилось в Японії - 446%, США - 424%, Великобританії - 422%, Євросоні-356% ВВП [6, с.13].

Розмір державного та приватного боргу досяг феноменальних розмірів. Станом на кінець 2007 року, обсяг державного боргу в США склав 9,008 трлн. дол. [11], в той час, як грошова маса (M2) – 7,455 трлн. дол. [25], що менше національного боргу в 1,21 рази. Станом на початок 2014 року цей показник склав 1,52. Прискорене зростання запозичень порівняно з ростом грошової маси говорить про те, що борг перестав бути функцією грошей.

Порушення зв'язку між кредитом і підкріпленням проявляється в характері сучасного кредитування. Основою надання коштів в кредит стала не оцінка майбутніх грошових потоків від реалізації проекту, а оцінка забезпечення в заставі. Крім того, на даний момент багато позичальників розраховують не на погашення кредиту в строк, а на подальше рефінансування. Такі спекуляції мали місце на ринку нерухомості Сполучених Штатів. «Поки нерухомість дорожчала, а це в США продовжувалось протягом багатьох років, інвестиції вважались безпрограшними. Влада зняла багато обмежень на залучення кредитних ресурсів, і в результаті їх об'єм у багатьох інвесторів став в рази

перевищувати власні активи» [10, с. 4].

Що стосується ринку похідних фінансових інструментів, його феноменальний розмір демонструє відрив від обсягу не тільки ліквідних коштів на фінансових ринках, а й базових фінансових активів. Номінальний обсяг ринку позабіржових похідних інструментів за даними Банку міжнародних розрахунків в 2007 році становив 585.9 трлн. дол. [27, р.4] в той час як світовий ВВП тримався на рівні 54,347 трлн. дол. [18], тобто різниця становила в 10,8 рази. Станом на початок 2014 року – в 9,48 рази.

Надмірний розвиток віртуального фінансового ринку, у відриві від реального економічного життя, ставить під сумнів гіпотезу ефективності фінансового ринку в перерозподілі коштів між секторами та країнами з метою підтримки безперервності процесу виробництва-споживання. На даний момент грошовий капітал все більше відволікається з реального сектору в фінансовий. Якщо на початку 1980-х рр. на фінансові корпорації припадало приблизно 10% всього прибутку приватних корпорацій США, то в 2007 році ця цифра склала вже 46,5 % [21].

Отже, вбачаючи ключову проблему функціонування світової економіки в абстрагуванні фінансового ринку від реального сектору економіки. Крім зміни характеру світового фінансового ринку, проявився ряд проблеми розвитку, які зіграли свою роль у виникненні кризи.

1. Дисбаланс заощаджень (перетікання заощаджень з країн, що розвиваються на фінансові ринки розвинутих держав).

2. Ліберальна економічна політика поєднана з неефективним регулювання діяльності фінансового ринку (відсутність належного нагляду та контролю).

3. Перекредитування порівняно з темпом економічного зростання та збільшення боргового навантаження.

4. Недоліки діяльності світового фінансового ринку: недооцінка ризиків, слабкий корпоративний контроль, конфлікти інтересів учасників фінансового ринку, нестійке ціноутворення та переважання спекулятивних угод на фінансових ринках.

Ряд управлінців найвищого рівня (Б. Бернанке, А. Гринспен, Г.Полсон) дотримуються думки про те, що криза була викликана помилками ринку, ірраціональністю та стадною поведінкою інвесторів,

що створили «фінансову бульбашку». Б. Бернанке вважає, що саме величезний приплив грошових накопичень на американський фінансовий ринок з країн, що розвиваються та «країн - експортерів нафти, у зв'язку з неможливістю їх дохідного інвестування в середині країн» [12], послугував базою, на якій ґрунтувався кредитний бум і подальша фінансово-економічна криза. Подібної думки дотримується Г. Полсон.

В практичній площині ситуація виглядала наступним чином: у США в передкризові роки спостерігалися дефіцит торгового балансу (5,8% у 2006 році) [14], низька норма заощаджень домогосподарства (приблизно 2,3%) [32]. В цих умовах, покриття дефіциту платіжного балансу та стимулом розширеного відтворення могли бути або закордонні інвестиції, або додаткова емісія долара. Використання долара як провідної світової валюти дозволяє США підтримувати економічне зростання за рахунок розширення присутності долара не лише на глобальному фінансовому ринку, а і на ринках окремих країн. Зокрема, за даними міністерства фінансів США, в 2006 році зарубіжні інвестори скупили лише національних боргових паперів на 7,778 трлн. дол. [28, р. 3], що дорівнює 91% від державного боргу Сполучених Штатів.

Щодо інвестицій, то тут варто зазначити, що в основі економічного зростання США в докризовий період був бум споживання. З 2000 р по 2007 р споживання на душу населення збільшилося на 230% [19, р. 16], а борг домогосподарств зрівнявся з ВВП в кінці 2007 року становив 13,9 трлн. дол. [23, р.1]. Активна кредитна експансія на споживчому ринку та ринку нерухомості багато в чому була наслідком політики США, спрямованої на стимулювання внутрішнього попиту. В умовах відсутності контролю за вторинним фінансовим ринком, цінні папери іпотечних фірм спонсорованих державою мали захищеність, що дорівнювала паперам федерального агентств, але по факту мали на порядок нижчі показники.

Разом з тим, мало місце відхилення реального регулювання від персонального бачення ситуації головами ФРС США. З 90-х років почалось впровадження політики дешевих грошей та дерегуляції фінансового сектору. «Політика низьких процентних ставок, що проводиться ФРС США в 2001-2003 рр., в рамках заходів з запобігання циклічного спаду економіки США, була однією з основних причин

зростання надмірного попиту на активи та виникнення «ринкової бульбашки» [7]. Така політика, в умовах відсутності адекватного реагування на формування диспропорцій, спричинила експонентне розростання грошової маси. За підрахунками McKinsey, сукупне перевищення світової грошової масою (M2) ВВП за останні 30 років склало 4,3 трлн. дол. [16, р. 15].

Отже, розглянувши причини світової фінансово-економічної кризи, доцільно було б визначити ключові напрями скоординованих антикризових заходів національних держав. Як свідчить емпіричний аналіз, проведений В. Лаевен і Ф. Валенсія, середній розмір антикризових заходів в умовах системних банківських криз дорівнює 13,3% ВВП [20]. При цьому, лише на першу хвилю антикризових заходів (2008 – 2009 рр.) урядом США було витрачено 5,1% ВВП.

Сучасний криза продемонструвала посилення міжнародного співробітництва на тлі глобальності наявної проблеми. Регулярні зустрічі лідерів «Великої 20» стали найважливішим майданчиком для обговорення проблем забезпечення стабільності світового фінансового ринку в довгостроковому періоді. Саме наявності численних перехресних ефектів стимулює координацію антикризового регулювання в глобальному масштабі:

- забезпечення ліквідності системоутворюючим учасникам фінансового ринку;
- підтримка реального сектору економіки;
- підтримка зайнятості, збільшення приватного попиту.

Перший блок заходів є найширшим і в свою чергу має ряд відносно автономних напрямів стабілізації. По-перше це активізація міжбанківського ринку. Центральні банки використовували різноманітні інструменти для даної мети - зміна норм обов'язкового резервування (Банк Англії, Народний Банк Китаю, Банк Індії), виплату відсотків по резервах понад норму (ФРС, Банк Японії), розміщення депозитів центрального банку або казначейства у комерційних банках (ЄЦБ, Банк Швейцарії, ФРС і ін.) [13, р. 97].

По-друге – скоординоване зниження процентних ставок. В жовтні 2008 року п'ять центральних банків світу (ЄЦБ, Банк Англії, Канади, Швейцарії, Швеції) та ФРС США почали зниження ставок рефінансування. ФРС, Банк Японії та Банк Англії продовжують утримувати рекордно низькі ставки, тільки ЄЦБ почав поступове

відновлення ключової ставки, підвищивши її з 1% до 1,25% в квітні 2011 року [30].

По-третє - рекапіталізація фінансового сектора. В умовах сучасної кризи, програми рефінансування центральних банків були значно розширені. За деякими оцінками, розмір позик, наданих ФРС США в рамках аукціонів (за програмою Term Auction Facility), перевищив 400 млрд. дол., ЄЦБ - 400 млрд., євро в 2008 році [24].

По-четверте - надання державних гарантій по проблемних активах та зобов'язаннях фінансового сектора. Програми передбачали гарантії банківського боргу першого порядку особливо в провідних країнах ЄС, США, Австралії та Великобританія.

По-п'яте - компенсаційні правові механізми. В умовах сучасної кризи в ряді держав була синхронно підвищено сума гарантій по внесках фізичних осіб: у Великобританії до 50 тис. ф. ст., в Швейцарії до 100 тис. франків, в Росії до 700 тис. руб., а в більшості країн ЄС до 100%.

По-шосте - валютна політика. Згідно з поширеною думкою, пряме регулювання динаміки валютного курсу більшою мірою характерно для країн, що розвиваються, тоді як заходи грошово-кредитної політики – розвиненим [5]. Однак в умовах сучасної кризи розвинені країни, вдалися до валютних інтервенцій в цілях недопущення надмірного підвищення національних валют.

Наступне напрямом антикризового регулювання є реальний сектор економіки. Антикризова підтримка стосується в першу чергу уразливих системоутворюючих підприємств та пріоритетних напрямів економічного розвитку. Широкою підтримкою користувались сектор автомобілебудування з боку урядів (США, Канада, Франція, Німеччина), авіабудування (Франція), енергозбереження (США, Франція, Швейцарія), житлове будівництво (Канада, Великобританія, Аргентина).

Ще одним вразливим елементом з точки зору антикризового управління був малий та середній бізнес. Робота в даному напрямі проводилась майже всіма країнами, однак її частка в структурі бюджетних витрат в середньому по країнах «Великої 20» станом на кінець 2009 року становила біля 2% [29, Р.13].

Окремим напрямом антикризового регулювання є пряме придбання акцій підприємств державою. Такі дії застосовуються вкрай

рідко, оскільки для перелому знижувальної тенденції або уповільнення падіння ринку потребує величезних вливань. В 2008 році до прямої участі на фондовому ринку вдалася Росія, однак позитивного ефекту досягнуто не було.

Третій напрям антикризового регулювання це підтримка економіки шляхом стимулювання сукупного попиту. Ключовими інструментами є державні інвестиції в розвиток інфраструктури та податкові пільги.

На даний момент, за підрахунками ОЕСР, в США і Японії, мультиплікатор автономних видатків становить 0,9, податкових пільг 0,3 (в другому році - 0,5). У більшості європейських країн мультиплікатори нижчі: «при здійсненні державних інвестицій не перевищують 0,7-0,8, податкової підтримки - 0,1-0,2» [26, Р. 138]. Однак, незважаючи на більший економічний ефект більшість країн віддало пріоритет податковій підтримці.

Цікавим напрямком антикризового управління є протекціоністські заходи. Зокрема, за даними агентства Global Trade Alert з 2008 по 2010 роки було зафіксовано 305 заходів протекціоністського характеру, з них 220 заходів - країнами «Великої 20» [15, Р. 19]. Найбільш поширена протекціоністський захід - пряма підтримка суб'єктів економіки, при цьому приблизно половина з них відноситься до фінансових інститутів. Наступне місце займають заходи щодо захисту від імпорту та тарифні заходи [Ibid, Р. 28].

Разом з тим, зростання протекціонізму в результаті сучасної кризи у критичному масштабі не відбулося. Відтак, незважаючи на масштабне падіння приблизно на 20 % у 2008 році, світова торгівля вже в червні 2009 року відновила зростання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В ході дослідження причин світової фінансово-економічної кризи та реакції трансатлантичних гравців на неї, можна зробити висновок, що в контексті розвитку сучасної постіндустріальної моделі світу мають місце наступні особливості: прискорення темпів зростання фінансового ринку в глобальному вимірі, посилення взаємозв'язків між сегментами світового фінансового ринку, ускладнення структури світового фінансового ринку, формування нової парадигма суспільних відносин. В науковій площині експерти визначають початок глобальної кризи виходячи з різного поняття самого явища: криза іпотечного ринку і

ринку похідних цінних паперів (осінь 2006 – весна 2007 року), кредитна і боргова криза (2007 рік), економічна криза (з грудня 2007 року). Головними відправними точками кризового розбалансування є подовження та кластеризація циклів виробництва-споживання, формування стійких диспропорцій у розвитку національних економічних систем, відрив фінансового від реального ринку, надмірна концентрація капіталу та порушення взаємозв'язків на фінансовому ринку. Крім того, сформувався ряд тактичних дисбалансів, які не лише спровокували, але і посилили кризу. До них віднесено: перетікання заощаджень з країн, що розвиваються на фінансові ринки розвинутих держав, ліберальна економічна політика в умовах глобалізації поєднана з неефективним регулювання діяльності фінансового ринку, перекредитування порівняно з темпом економічного зростання та збільшення боргового навантаження на учасників ринку, недоліки діяльності світового фінансового ринку (недооцінка ризиків, слабкий корпоративний контроль, конфлікти інтересів учасників фінансового ринку, нестійке ціноутворення та переважання спекулятивних угод на фінансових ринках). Щодо антикризового реагування, воно зводиться до трьох великих напрямків, для кожного з яких використовуються різні інструменти впливу: забезпечення ліквідності системоутворюючим учасникам фінансового ринку, підтримка реального сектору економіки, підтримка зайнятості та збільшення приватного попиту.

Література

1. Бузгалин А., Колганов А. Мировой экономический кризис и сценарии посткризисного развития: марксистский анализ. // Вопросы экономики. - 2009. - №1. - С. 119-133
2. Гринберг Р.С. Большой кризис: пора уходит от радикального либерализма / Р.С. Гринберг // Альтернативы. – 2009. – № 1. – С. 76–84
3. Каспрук В. Світові фінансові потрясіння починаються з Америки? / В. Каспрук // Сучасність. – 2007. - №11/12. – С. 126-129
4. Коржубаев А.Г., Федотович В.Г. Рецессия или смена мирового экономического порядка // ЭКО. — 2010. - №2. - С. 24-35
5. Некипелов А., Головнин М. Стратегия и тактика денежно-кредитной политики в условиях мирового экономического кризиса / А. Некипелов, М.Головнин // Вопросы экономики. - 2010. -

№ 1. – С. 4-20

6. Рогов С. США и эволюция международной финансовой системы // Экономист.- 2009. - №3. - С.12-26

7. Смирнов А. Кредитный пузырь и перколяция финансового рынка / А. Смирнов // Вопросы экономики. - 2008. - №10. – 31 с.

8. Шведов Д. С. Последствия мирового финансового кризиса для мирового и российского финансовых рынков / Д. С. Шведов // Финансы и кредит. - 2009. - № 12. – С.75-78

9. Шинкаренко А. В какой мир мы вступим: Интервью с А. Гальчинским / А. Шинкаренко // Эксперт-Украина. – 2008. - № 50. – С. 34-39

10. Шитов А. У американцев смена всех. Спад, а потом депрессия / А. Шитов // Эхо планеты. – 2008. - № 38. – С. 2-5

11. Amadeo K. National Debt by Year: Compared to GDP, Recessions and Other Major Events / K. Amadeo // About News. – 2004. – Access regime: <http://useconomy.about.com/od/usdebtanddeficit/a/National-Debt-by-Year.htm>

12. Bernanke B. Four Questions about the Financial Crisis. Speech at the Morehouse College, Atlanta, Georgia / B. Bernanke // Board of Governors of Federal Reserve System. – 2009. – April 14, - Access regime: <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20090414a.htm>

13. BIS 79th Annual Report // Bank for International Settlements. – 2009. – June 29. – 241 p.

14. Current account balance (% of GDP) // World Bank. - Access regime: <http://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS?page=1>

15. Evenett S. Will Stabilization Limit Protectionism. The 4th GTA Report / S. Evenett // Centre for Economic Policy Research. - 2010. – 133 p.

16. Farewell to cheap capital? The implications of long-term shifts in global investment and saving // Mckinsey Global Institute. - 2010. – December. – 95 p.

17. Global Financial Stability Report: Financial Stress and Deleveraging Macrofinancial Implications and Policy. - Washington, DC:

IMF, 2008. – 227 p.

18. Gross domestic product 2007 // World Development Indicators database, World Bank, - 2008. - September. - Access regime: <http://www.maoner.com/GDP.pdf>

19. Jagannathan R. Why Are We In A Recession? The Financial Crisis IS the Symptom Not The Disease / R. Jagannathan et al // NBER WP 15404. – Cambridge, MA: NBER, 2009. – 42 p.

20. Laeven V., Valencia F. Systemic Banking Crises: A New Database / V. Laeven, F. Valencia // International Monetary Fund. – 2008. – WP 224. – 78 p.

21. Mandel M. A Bad Decade for Nonfinancial Profits / M. Mandel // Bloomberg. – 2008. – March 4. - Access regime: http://www.businessweek.com/the_thread/economicsunbound/archives/2009/03/a_bad_decade_fo.html

22. Mapping the Global Capital Markets: Fifth Annual Report // - McKinsey Global Institute. - 2008. – October. – 28 p.

23. Matthew R. Forgive Us Our Trespasses? The Rise of Consumer Debt in Modern America / R. Matthew // ProQuest, Discovery Guides. – 2009. – February. – 21 p.

24. Mishkin F. Over the Cliff: From the Supprime to the Modern Financial Crisis / F. Mishkin // NBER. – 2010. - WP 16609. – 32 p.

25. M2 Money Stock // Federal Reserve Bank of St. Louis. – Access regime: <http://research.stlouisfed.org/fred2/series/M2/>

26. OECD Interim Economic Outlook // OECD.-2011. – 150 p.

27. OTC Derivatives Market Analysis // International Swaps and Derivatives Association. – 2012. – June. – 12 p.

28. Report on Foreign Portfolio Holdings of U.S. Securities // Department of the Treasury Federal Reserve Bank of New York Board of Governors of the Federal Reserve System. – 2011. – April. – 89 p.

29. Republic of Korea: 2009 Article IV Consultation—Staff Report // IMF. – 2009. – Country Report No. 09/262 – 33 p.

30. Summary of current interest rates of a large number of central banks // Global Rates. - Access regime: <http://www.global-rates.com/interest-rates/central-banks/central-banks.aspx>

31. Tani D. The World Economy – 50 Years of Near Continuous Growth / D. Tani // World economics. – 2014. - May. – Access

regime:

http://www.worldeconomics.com/papers/Global%20Growth%20Monitor_7c66ffca-ff86-4e4c-979d-7c5d7a22ef21.paper

32. United States Personal Savings Rate 1959-2014 // Trading Economics – Access regime: <http://www.tradingeconomics.com/united-states/personal-savings>

1. Buzhalyn A., Kolhanov A. Myrovoy ekonomycheskyy kryzys y stsenaryy postkrshnenoho razvytyya: marksyst-s'kyy analiz. // Voprosy ekonomyky. - 2009. - #1.- S. 119-133

2. Hrynberh R.S. Bol'shoy kryzys: pora ukhodyt' ot radykal'noho lyberalyzma / R.S. Hrynberh // Al'ternatyvy. – 2009. – # 1. – S. 76–84

3. Kaspruk V. Svitovi finansovi potryasinnya pochnayut'sya z Ameryky? / V. Kaspruk // Suchasnist'. – 2007. - #11/12. – S. 126-129

4. Korzhubaev A.H., Fedotovych V.H. Retsessyya yly smena myrovoho ekonomycheskoho poriadka // ЭКО. — 2010. - #2. - S. 24-35

5. Nekypelov A., Holovnyy M. Stratehiya y taktyka denezhno-kredytnoy polytyky v uslovyakh myrovoho ekonomycheskoho kryzysa / A. Nekypelov, M.Holovnyy // Voprosy ekonomyky. - 2010. - # 1. – S. 4-20

6. Rohov S. SShA y evolyutsyya mezhdunarodnoy fynansovoy systemy // Экономист.- 2009. - #3. - S.12-26

7. Smyrnov A. Kredytyny puzyr' y perkolatsyya fynansovoho rynka / A. Smyrnov // Voprosy ekonomyky. - 2008. - #10. – 31 c.

8. Shvedov D. S. Posledstviya myrovoho fynansovoho kryzysa dlya myrovoho y rossiyskoho fynansovykh rynkov / D. S. Shvedov // Fynansy y kredyt. - 2009. - # 12. – С.75-78

9. Shynkarenko A. V kakoy myr my vstupym: Ynterv'yu s A. Hal'chynskym / A. Shynkarenko // Эксперт-Украина. – 2008. - # 50. – S. 34-39

10. Shytov A. U amerykantsev smena vsekh. Spad, a potom depressyya / A. Shytov // Ekho planety. – 2008. - # 38. – S. 2-5

Рецензент: Якубовський С.О., д.е.н., професор, завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

13.10.2014

УРОВНИ ДОХОДНОСТИ ПРОЕКТА И ЗАПАСЫ ЕГО ИНВЕСТИЦИОННОЙ БЕЗУБЫТОЧНОСТИ И ПРИЕМЛЕМОСТИ

В статье в рамках динамического анализа безубыточности (т.е. с учётом временной стоимости денег) рассматриваются вопросы финансовой устойчивости инвестиционных проектов. Авторы рассматривают три уровня доходности проекта, имеющие принципиальное значение: уровень безубыточности, уровень приемлемости и реально достигнутый уровень. Авторами впервые выводятся формулы для определения объёмов производства продукции проекта, соответствующих разным уровням его доходности. Основываясь на этих формулах, авторы статьи впервые вводят понятия запасов инвестиционной безубыточности и приемлемости проекта. Приводятся формулы, выражающие величину этих запасов через целевые значения основных показателей эффективности проектов. Рассмотрен также случай производства нескольких видов продукции инвестиционного проекта.

Ключевые слова: динамический анализ безубыточности, уровень доходности проекта, динамическая точка приемлемости проекта, запас инвестиционной безубыточности проекта, запас инвестиционной приемлемости проекта, чистая современная стоимость, индекс рентабельности, рента.

Васильєв Олександр, Васильєва Наталія, Тупко Наталія

РІВНІ ДОХОДНОСТІ ПРОЕКТУ І ЗАПАСИ ЙОГО ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗЗБИТКОВОСТІ ТА ПРИЙНЯТНОСТІ

У статті у рамках динамічного аналізу беззбитковості (тобто з урахуванням часової вартості грошей) розглядаються питання фінансової стійкості інвестиційних проектів. Автори розглядають три рівня доходності проекту, які мають принципове значення: рівень

беззбитковості, рівень прийнятності та реально досягнутий рівень. Авторами вперше виводяться формули для визначення обсягів виробництва продукції проекту, котрі відповідають різним рівням його доходності. На основі цих формул автори статті вперше уводять поняття запасів інвестиційної беззбитковості та прийнятності проекту. Наводяться формули, які виражають величину цих запасів через значення основних показників ефективності проектів. Розглянуто також випадок виробництва декількох видів продукції інвестиційного проекту.

Ключові слова: динамічний аналіз беззбитковості, рівень доходності проекту, динамічна точка прийнятності проекту, запас інвестиційної беззбитковості проекту, запас інвестиційної прийнятності проекту, чиста сучасна вартість, індекс рентабельності, рента.

Vasilyev Alexander, Vasilyeva Nataliya, Tupko Natalya

LEVELS OF RETURN, RESERVES OF INVESTMENT BREAK-EVEN AND ACCEPTABILITY OF THE PROJECT

In the article as a part of the dynamic break-even analysis (i.e. taking into account time value of money) issues of financial stability of investment projects are considered. The authors consider three levels of project return which have fundamental meaning: break-even level, acceptability level and really achieved level. The authors for the first time work out formulas evaluating volume of output of products of the project corresponding to the different levels of project return. Basing on these formulas the authors for the first time introduce concepts of reserves of investment break-even and acceptability of the project. Formulas evaluating measure of these reserves by meanings of the basic indicators of effectiveness of projects are adduced. The case of production of several kinds of products within the investment project is also considered.

Keywords: dynamic break-even analysis, level of project return, dynamic point of acceptability of the project, reserve of investment break-even of the project, reserve of investment acceptability of the project, net present value, profitability index, annuity.

Постановка проблеми. Важным частным случаем анализа

чувствительности факторов инвестиционного проекта (ИП) является анализ безубыточности. Цель такого анализа – исследование взаимосвязи объёма производства, издержек и прибыли в процессе эксплуатации проекта. Объём производства (продаж) продукции ИП, соответствующий нулевой прибыли до налогов, называется статической точкой безубыточности производства. Но любой успешный проект должен приносить положительную прибыль. Объём производства (продаж) продукции ИП, соответствующий целевому (плановому) значению прибыли до налогов, называется целевым. Отношение разности целевого объёма производства и точки безубыточности к целевому объёму называется запасом безопасности (Safety Margin). Он является важной характеристикой успешной работы предприятия, его финансовой устойчивости. Чем выше этот показатель, тем безопаснее положение предприятия перед угрозой возможных негативных изменений. Однако, объёмы производства продукции ИП, определяющие величину запаса безопасности, ранее находились в рамках статического анализа безубыточности, т.е. без учёта временной стоимости денег, а инвестиционным проектам присуща значительная продолжительность во времени. Поэтому возникла необходимость в обобщении понятий запасов финансовой устойчивости (безопасности) ИП на динамический случай, когда учитывается падение стоимости денег во времени.

Анализ последних исследований. Запасы безопасности (безубыточности) при производстве продукции одного или нескольких видов рассматривались многими авторами (например, [2, с.443], [3, с.190], [5, с.221]). Но во всех перечисленных работах исследования по данному направлению проводились в рамках традиционного статического анализа безубыточности, в котором определяющим фактором является величина прибыли до налогов, и не учитывается временная стоимость денег. Запасы безопасности для динамического случая, когда вместо прибыли определяющим фактором выступает значение показателя NPV (Net Present Value) проекта, применялись в работе [6, с.77-78] в рамках анализа чувствительности факторов ИП.

Цель статьи. Целью данной статьи является обобщение понятий запасов финансовой устойчивости (безопасности) при производстве продукции одного и нескольких видов на динамический случай, когда учитывается временная стоимость денег. При этом

предполагается, что поток платежей ИП имеет рентный характер с одинаковой величиной чистого дохода для каждого периода проекта.

Основной материал.

1. Запасы безопасности (безубыточности) производства в статическом случае

Классическая точка безубыточности производства однородной продукции соответствует нулевому значению прибыли до налогов, т.е. определяется условием $NI = 0$, где NI – прибыль до налогообложения. Тогда из уравнения баланса выручки получаем известную формулу статической точки безубыточности [3, с.189]:

$$Q_0 = BEP = FC / (p - v), \quad (1)$$

где BEP – «безубыточный» объём производства (продаж) продукции ИП, FC – суммарные постоянные затраты за некоторый период времени, p – цена ед. продукции, v – удельные переменные затраты. Если задача заключается в определении целевого объема производства Q , который обеспечивает целевое (плановое) значение прибыли до налогов $NI_0 > 0$, то вместо формулы (1) получим [3, с. 190]:

$$Q_* = (FC + NI_*) / (p - v). \quad (2)$$

Ясно, что $Q > Q_0$. Зная величину запланированной прибыли $NI_0 > 0$, можно определить финансовую устойчивость ИП, которая характеризуется так называемым запасом безопасности (Safety Margin).

Абсолютный запас безопасности (безубыточности) производства определим так:

$$\chi = Q_* - Q_0, \quad (3)$$

а в относительной форме [3, с.190]:

$$\eta = (Q_* - Q_0) / Q_* = 1 - Q_0 / Q_*. \quad (4)$$

По определению $\chi > 0$, $0 < \eta < 1$. Чем больше величины (3), (4), тем увереннее чувствует себя предприятие, реализующее ИП, перед угрозой возможных негативных изменений (уменьшение выручки, рост

издержки и т.п.), и тем меньше риск, ассоциированный с данным проектом.

Формулы (3), (4) можно представить в следующем эквивалентном виде:

$$\chi = NI_*/(p - v) \quad (5)$$

и

$$\eta = \chi/Q_* = NI_*/(FC + NI_*) \quad (6)$$

Замечание 1. Аналогичные (3), (4) понятия запасов безопасности можно ввести для случая многономенклатурного производства (только в стоимостном виде).

2. Запасы инвестиционной безубыточности (безопасности) и приемлемости

проекта для рентного потока платежей ИП

Пусть чистый операционный поток платежей ИП образует простую постоянную ренту постнумерандо (если не учитывать получение ликвидационной стоимости оборудования в конце срока жизни ИП) с элементами:

$$CF_t = (Q(p - v) - FC - dep)(1 - \tau) + dep, \quad (7)$$

где Q – объём производства (продаж) продукции за 1 период ИП, p – цена единицы продукции ИП, v – удельные переменные издержки, FC – постоянные издержки за 1 период ИП, dep – сумма отчислений на амортизацию оборудования за 1 период ИП, τ – ставка налога на прибыль, t – количество периодов ИП.

Будем измерять доходность ИП с помощью показателей финансовой эффективности проекта. Чистую современную стоимость ИП - NPV (Net Present Value) будем находить по формуле из [1, с. 181]:

$$NPV = -I_0 + ((Q(p - v) - FC - dep)(1 - \tau) + dep)a(n; i) + S/(1 + i)^n \quad (8)$$

где I_0 – начальные инвестиции в проект, S – ликвидационная стоимость оборудования ИП,

$a(n;i)=1-(1+i)^{-n}/i$ — коэффициент дисконтирования единичной ренты за n периодов по ставке, i — стоимость капитала ИП.

Прежде чем определить понятия запасов, характеризующих финансовую устойчивость и инвестиционную привлекательность проекта, введём в рассмотрение следующие три уровня доходности ИП.

1. Уровень инвестиционной безубыточности (безопасности) проекта
2. Уровень инвестиционной приемлемости проекта
3. Уровень реальной доходности проекта

Исследуем перечисленные уровни доходности проекта и соответствующие им объёмы производства продукции ИП подробнее.

Уровень 1 инвестиционной безубыточности проекта задается неравенством:

$$NPV \geq 0, \quad 9)$$

где значение показателя NPV проекта рассчитывается по формуле (8) при $S = 0$. Нижняя граница безубыточности ИП определяется уравнением $NPV = 0$. Решая это уравнение, находим объем Q_0 производства продукции ИП за 1 период проекта, который носит название [4, с. 198] динамической точки безубыточности проекта:

$$Q_0 = \frac{1}{p - v} \left(\frac{1}{1 - \tau} \left(\frac{I_0}{a(n; i)} - dep \right) + FC + dep \right). \quad 10)$$

В случае производства нескольких видов продукции ИП показатель NPV проекта будем рассчитывать по формуле (при $S = 0$):

$$NPV = -I_0 + ((A - VC - FC - dep)(1 - \tau) + dep)a(n; i), \quad (11)$$

где A — суммарная выручка за 1 период ИП от продажи всех видов продукции проекта, VC — суммарные переменные издержки за 1 период ИП.

Тогда динамической точкой безубыточности ИП назовём величину A_0 суммарной выручки от продажи всех видов продукции за 1 период ИП, при которой NPV денежного потока проекта равно нулю.

Приравнявая выражение (11) к нулю получим:

$$A_0 = \frac{1}{1 - \tau} \left(\frac{I_0}{a(n; i)} - dep \right) + VC + FC + dep. \quad (12)$$

Уровень 2 инвестиционной приемлемости проекта можно задать неравенством:

$$NPV \geq NPV_* > 0, \quad (13)$$

где NPV – нижняя граница приемлемой для инвестора (или фирмы, реализующей ИП) доходности проекта.

Хотя, на наш взгляд, доходность ИП удобнее и естественнее задавать с помощью другого показателя финансовой эффективности проекта – индекса рентабельности PI (Profitability Index):

$$PI \geq PI_* > 1, \quad (14)$$

где PI – заданная нижняя граница приемлемой для инвестора или фирмы доходности ИП. В отличие от NPV показатель PI является относительным:

$$PI = \frac{\left(\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+i)^t} \right)}{I_0} = \frac{NPV}{I_0} + 1, \quad (15)$$

т.е. он показывает доходность ИП, приходящуюся на одну денежную единицу начальных инвестиций I_0 .

Граничное условие приемлемости ИП с помощью показателя NPV записываются в виде уравнения:

$$NPV = NPV_*. \quad (16)$$

Уровню доходности (16) соответствует некоторый объем Q производства продукции за 1 период ИП. Назовём величину Q динамической точкой приемлемости инвестиционного проекта. По определению $Q > Q_0$, т.к. большему значению показателя NPV проекта соответствует больший объем производства продукции ИП. Если объем Q производства продукции ИП за 1 период меньше Q , то значение NPV проекта будет меньше заданного приемлемого для инвестора или

фирмы значения NPV (или $PI < PI_0$). Выведем формулу для динамической точки приемлемости ИП. Представив левую часть в (16) по формуле (8) при $S = 0$, имеем:

$$-I_0 + ((Q(p - v) - FC - dep)(1 - \tau) + \left. \begin{array}{l} dep; i=NPV_* \end{array} \right| \quad (17)$$

Решая уравнение (17) относительно Q , получим формулу динамической точки приемлемости ИП:

$$Q_* = \frac{1}{p - v} \left(\frac{1}{1 - \tau} \left(\frac{I_0 + NPV_*}{a(n; i)} - dep \right) + FC + dep \right) \quad (18)$$

Если нижняя граница приемлемой доходности ИП задана в виде (14), то вместо (18) получим:

$$Q_* = \frac{1}{p - v} \left(\frac{1}{1 - \tau} \left(\frac{I_0 \cdot PI_*}{a(n; i)} - dep \right) + FC + dep \right) \quad (19)$$

т. к. из (15) следует, что:

$$I_0 + NPV_* = I_0 \cdot PI_* \quad (20)$$

По аналогии со статическим случаем введем понятия запасов финансовой устойчивости ИП.

Абсолютный целевой (плановый) запас инвестиционной безубыточности на 1 период проекта определим так:

$$\chi = Q_* - Q_0, \quad (21)$$

где объёмы производства Q и Q_0 находим по формулам (18), (19) и (10) соответственно. По определению $\chi > 0$. Подставив выражения (18) и (10) в (21), получим:

$$\chi = \frac{NPV_*}{(p - v)(1 - \tau)a(n; i)} \quad (22)$$

Если в (21) вместо (18) подставить (19), то получим:

$$\chi = \frac{I_0 \cdot (PI_* - 1)}{(p - v)(1 - \tau)a(n; i)} \quad (23)$$

Для статического случая (при $i=0$) и без учёта налогов (при $\tau=0$) из (22) получаем прямой аналог формулы (5):

$$\chi = \frac{NPV_*/n}{p - v} \quad (24)$$

где в числителе фигурирует доля запланированной приемлемой для фирмы (или инвестора) доходности, приходящаяся на 1 период проекта.

Теперь определим относительный целевой (плановый) запас инвестиционной безубыточности проекта:

$$\eta = (Q_* - Q_0)/Q_* \quad (25)$$

По определению (или в процентах: $0\% < \eta < 100\%$). Подставив (18) и (10) в (25), после несложных преобразований получим:

$$\eta = NPV_*/(NPV_* + I_0 + ((FC + dep)(1 - \tau) - dep)a(n; i)) \quad (26)$$

Если не учитывать налоги ($\tau=0$), то (26) примет вид:

$$\eta = NPV_*/(NPV_* + I_0 + FC \cdot a(n; i)) \quad (27)$$

В статическом случае (из (27) получим прямой аналог формулы (6):

$$\eta = NPV_*/(NPV_* + I_0 + FC \cdot n) \quad (28)$$

где $(I_0 + FC \cdot n)$ – все постоянные затраты по проекту за срок его жизни.

Для многономенклатурного случая можно ввести понятия запасов, аналогичные (21), (25). Уравнение для нахождения целевого размера A суммарной выручки от продажи всех видов продукции ИП за 1 период проекта, отвечающего уровню доходности (16), имеет вид:

$$-I_0 + ((A - VC - FC - dep)(1 - \tau) + dep)a(n; i) = NPV_* \quad (29)$$

Откуда получаем формулу динамической точки приемлемости ИП для многономенклатурного случая:

$$A_* = \frac{1}{1 - \tau} \left(\frac{I_0 + NPV_*}{a(n; i)} - dep \right) + VC + FC + dep \quad (30)$$

Тогда из (30) и (12) получаем выражение для абсолютного целевого запаса инвестиционной безубыточности на 1 период проекта для многономенклатурного случая:

$$\chi = A_* - A_0 = \frac{NPV_*}{(1 - \tau)a(n; i)} \quad (31)$$

Соответствующий относительный запас равен:

$$\eta = \frac{NPV_*}{I_0 + NPV_* - \tau \cdot dep \cdot a(n; i) + (1 - \tau)(VC + FC)a(n; i)} \quad (32)$$

В статическом случае (при $i=0$) и без учёта налогов (при $\tau=0$) из (31) и (32) получаем аналоги формулы (24) и (28):

$$\chi = NPV_*/n \quad (33)$$

и

$$\eta = \frac{NPV_*}{I_0 + NPV_* + (VC + FC) \cdot n} \quad (34)$$

Уровень 3 реальной доходности ИП соответствует реально (фактически) достигнутому в процессе эксплуатации ИП объёму производства продукции $Q = Q_p$. На этапе предпроектного анализа (т.е. до начала реализации ИП) известны только уровни 1 и 2. Уровень 3 можно определить лишь в ходе реализации ИП к концу его 1-го периода. В силу одного из допущений идеализированной модели (7) объём производства Q_p , достигнутой к концу 1-го периода, останется неизменным для всех оставшихся периодов ИП со 2-го и до последнего n -го. Хотя, если к концу 1-го периода окажется, что фактически достигнутый объём производства меньше приемлемой величины, т.е. $Q_p < Q$, то можно попытаться внести коррективы в проект с целью увеличения объёма производства Q_p . Таким образом, уровень 3 можно использовать для мониторинга текущей ситуации по проекту в процессе его эксплуатации.

Пусть $Q = Q_p$ – фактически достигнутый к концу 1-го периода ИП объём производства продукции. Тогда соответствующий этому объёму уровень реальной доходности ИП равен:

$$NPV = NPV_p \quad (35)$$

где NPV_p – значение показателя NPV проекта, рассчитанное по

формуле (8) при $Q = Q_p$.

Кроме рассмотренных нами целевых запасов (21) и (25) введем следующие понятия.

Абсолютным реальным запасом инвестиционной безубыточности на 1 период проекта назовем следующую величину:

$$\alpha = Q_p - Q_0, \quad (36)$$

а соответствующий относительный запас определим так:

$$\beta = (Q_p - Q_0)/Q_p = 1 - Q_0/Q_p. \quad (37)$$

Абсолютным запасом инвестиционной приемлемости на 1 период проекта назовем величину:

$$\gamma = Q_p - Q_*, \quad (38)$$

а соответствующий относительный запас равен:

$$\mu = (Q_p - Q_*)/Q_p = 1 - Q_*/Q_p \quad (39)$$

Возможны следующие случаи:

1) при таком объёме производства ИП является бесприбыльным, т.е.: $NPV_p \leq 0$;

2) $Q_0 < Q_p < Q$ – ИП является прибыльным, но его уровень доходности ниже приемлемого для фирмы (или инвестора);

3) $Q_0 < Q < Q_p$ – реально достигнутый уровень доходности ИП не ниже приемлемого для фирмы (или инвестора) уровня: $NPV_p \geq NPV > 0$.

Целевые запасы инвестиционной безубыточности (21) и (25) положительны во всех трёх случаях, т.е. $\chi > 0$, $0 < \eta < 1$. Информативность данных показателей финансовой устойчивости ИП заключается не в их знаке (они всегда положительны по определению), а в их величине: чем больше размеры запасов (21) и (25), тем безопаснее с финансовой точки зрения намеченные планы производства продукции ИП.

Реальные запасы инвестиционной безубыточности (36), (37) в случае 1) отсутствуют, а в случаях 2) и 3) положительны. Причём, в случае 2) абсолютный целевой запас $\chi = Q - Q_0 > Q_p - Q_0 = \alpha$, а в случае 3) наоборот, $\alpha \geq \chi$.

Запасы инвестиционной приемлемости (38), (39)

неотрицательны только в случае 3); в случаях 1) и 2) они отсутствуют.

Замечание 2. Для случая многономенклатурного производства продукции ИП тоже можно рассматривать уровень 3 реальной доходности проекта. Только в этом случае ключевым будет не реально достигнутый объём Q_p производства продукции ИП за 1 период проекта, а реальный размер A_p суммарной выручки за 1 период проекта от продажи всех видов продукции ИП. Соответственно, можно ввести понятия запасов, аналогичные (36) - (39).

Замечание 3. Введенные в данной статье понятия запасов финансовой устойчивости ИП можно применять не только к объёмам производства продукции, но и к другим параметрам потока платежей (7) в рамках анализа чувствительности факторов ИП [6, с.77].

Выводы. В данной статье авторы попытались обобщить понятия запасов финансовой устойчивости (или безопасности) производства однородной продукции на динамический случай, т.е. с учётом временной стоимости денег. Были рассмотрены три уровня доходности ИП: безубыточный (безопасный), приемлемый и реальный. Эти уровни задавались с помощью показателей эффективности проектов – NPV и PI. Авторы статьи получили формулы для нахождения объёмов производства продукции за 1 период ИП, соответствующих рассмотренным уровням доходности проекта. При этом, наряду с известным понятием динамической точки безубыточности ИП было введено новое понятие – динамической точки приемлемости ИП. Она является «более актуальным» ориентиром при выяснении реально необходимого объёма производства продукции ИП по сравнению с динамической точкой безубыточности, поскольку последняя может давать слишком заниженное значение, далёкое от реальности. Затем по аналогии со статическим случаем были введены понятия целевых запасов инвестиционной безубыточности (безопасности) проекта и новые понятия запасов инвестиционной приемлемости проекта. Для целевых запасов инвестиционной безубыточности проекта авторами выведены формулы, выражающие величины этих запасов через заданное значение доходности ИП. Данные формулы являются обобщениями соответствующих формул статического случая. Выведены также формулы для многономенклатурного производства.

Литература

1. Лукасевич И. Я. Анализ финансовых операций / И.Я. Лукасевич . – М.: ЮНИТИ, 1998.– 400 с.
 2. Лукасевич И. Я. Финансовый менеджмент / И.Я. Лукасевич. – М.: Эксмо, 2010. – 768 с.
 3. Савчук В. П. Финансовый менеджмент предприятий / В.П. Савчук. – К.: Максимум, 2001.– 600 с.
 4. Волков И. М., Грачева М. В. Проектный анализ / И.М. Волков, М.В. Грачева. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 423 с.
 5. Боярко І. М. , Гриценко Л. Л. Інвестиційний аналіз / І.М. Боярко, Л.Л. Гриценко. – К.: ЦУЛ, 2011. – 400 с.
 6. Васильев О.Б., Васильева Н.С. Оцінка ризику параметрів проекту за допомогою дискретного аналізу на чутливість / О.Б. Васильев, Н.С. Васильева // Науковий вісник ОНЕУ. – 2012. - №21 (173). – с.72-80.
-
1. Lukasevy`ch Y`. Ya. Analy`z fy`nansovых operacy`j / Y`.Ya. Lukasevy`ch . – М.: YuNY`TY`, 1998.– 400 s.
 2. Lukasevy`ch Y`. Ya. Fy`nansovyj menedzhment / Y`.Ya. Lukasevy`ch. – М.: Эksmo, 2010. – 768 s.
 3. Savchuk V. P. Fy`nansovyj menedzhment predpry`yaty`j / V.P. Savchuk. – К.: Maksy`mum, 2001.– 600 s.
 4. Volkov Y`. M., Gracheva M. V. Proektnyj analy`z / Y`.M. Volkov, M.V. Gracheva. – М.: YuNY`TY`, 1998. – 423 s.
 5. Boyarko I. M. , Gry`cenko L. L. Investy`cijny`j analiz / I.M. Boyarko, L.L. Gry`cenko. – К.: CzUL, 2011. – 400 s.
 6. Vasy`l`yev O.B., Vasy`l`yeva N.S. Ocinka ry`zy`ku parametriv proektu za dopomogoyu dy`skretnogo analizu na chutly`vist` / O.B. Vasy`l`yev, N.S. Vasy`l`yeva // Naukovy`j visny`k ONEU. – 2012. - #21 (173). – s.72-80.

Рецензент: Якубовский С. А., д.э.н., профессор, зав. кафедрой мирового хозяйства и международных экономических отношений ОНУ им. И. И. Мечникова

29.10.2014

СИСТЕМА ЗАХОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ

У статті фінансова безпека розглядається як одна з головних передумов подальшого сталого розвитку економіки аграрного бізнесу. Наведено значення аграрного сектору для економіки України. Джерелом нинішніх загроз фінансової безпеки аграрного бізнесу є обмеженість фінансових ресурсів. Система заходів підвищення фінансової безпеки аграрного бізнесу повинна мати різновекторний характер організації та прояву. Автором доведено, що фінансове забезпечення сприяє успішному розвитку аграрного сектору і забезпеченню продовольчої безпеки в державі. Встановлено особливі вимоги до системи заходів по збільшенню фінансових можливостей аграрного бізнесу. Наведено практичні рекомендації, спрямовані на захищеність фінансових інтересів аграрного бізнесу, що уможливорює забезпечення оптимального залучення й ефективного використання фінансових ресурсів агроформувань, ідентифікацію суб'єктів господарювання та розроблення ефективних заходів для їх своєчасного усунення.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансове забезпечення, стабільність, загроза, фінансові ресурси, аграрний бізнес.

Давиденко Надежда

СИСТЕМА МЕРОПРИЯТИЙ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В АГРАРНОМ БИЗНЕСЕ

В статье финансовая безопасность рассматривается как одна из главных предпосылок дальнейшего устойчивого развития экономики аграрного бизнеса. Приведены значения аграрного сектора для экономики Украины. Источником нынешних угроз финансовой безопасности аграрного бизнеса является ограниченность финансовых ресурсов. Система мер повышения финансовой безопасности аграрного бизнеса должна иметь разновекторный характер

организации и проявления. Автором доказано, что финансовое обеспечение способствует успешному развитию аграрного сектора и обеспечению продовольственной безопасности в государстве. Установлены особые требования к системе мероприятий по увеличению финансовых возможностей аграрного бизнеса. Приведены практические рекомендации, направленные на защищенность финансовых интересов аграрного бизнеса, что делает обеспечение оптимального привлечения и эффективного использования финансовых ресурсов агроформирований, идентификацию субъектов хозяйствования и разработки эффективных мер для их своевременного устранения.

Ключевые слова: финансовая безопасность, финансовое обеспечение, стабильность, угроза, финансовые ресурсы, аграрный бизнес.

Davydenko Nadiia

SYSTEM IMPROVING MEASURES OF FINANCIAL SECURITY IN AGRICULTURAL BUSINESS

The paper financial security is considered as one of the main prerequisites for further sustainable economic development of the agricultural business. Shows the importance of the agricultural sector for the economy of Ukraine. The source of the current threats to financial security agribusiness is limited financial resources. The system measures to improve financial security agribusiness should be varied nature of the organization and expression. The author proved that financial security contributes to the successful development of the agricultural sector and ensure food security in the country. Established specific requirements for a system of measures to increase the financial capacity of the agricultural business. The practical recommendations aimed at protection of the financial interests of agribusiness, enabling provision of optimal investment and efficient use of financial resources, agricultural facilities, the identification of entities and developing effective measures for their prompt removal.

Keywords: financial security, financial security, stability, threat, financial resources, agricultural business

Постановка проблеми. Внаслідок складності та багатоманітності складових фінансової безпеки аграрного бізнесу, з

метою покращення його фінансових можливостей потрібно побудувати цілісну систему заходів. Зазначимо, що деякі аспекти не можуть мати математичний вимір чи нести миттєвий економічний ефект. Проте, із плином часу рекомендовані процеси та явища можуть бути корисними для розвитку аграрного бізнесу.

Відомо, що аграрний сектор економіки України забезпечує продовольчу безпеку країни, формує 17 % валового внутрішнього продукту та близько 60 відсотків фонду споживання населення. Нині у зв'язку з необхідністю реалізації виробничого потенціалу актуальним ще залишаються державні заходи щодо нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її промислової переробки. Сутність проблеми полягає у розумінні того, яким чином фінансове забезпечення сприяє успішному розвитку аграрного сектору і забезпеченню продовольчої безпеки в державі. В умовах дефіциту фінансових ресурсів, обмежених можливостей державної підтримки та високого рівня відсоткових ставок в банківському секторі управлінські рішення для аграрної економіки мають бути спрямовані на пошук альтернативних джерел забезпечення. Вирішення цих завдань на макрорівні неможливе без формування ефективної системи фінансового забезпечення всіх суб'єктів підприємництва достатньою кількістю обігових ресурсів, провідною ланкою якої є система фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Тому, є всі підстави стверджувати, що питання фінансової безпеки аграрного бізнесу є своєчасними та актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення фінансової безпеки в умовах нестійкого фінансового стану аграрного бізнесу, відсутності необхідного рівня прибутковості, негативних наслідків фінансової кризи, зменшення попиту на вироблену продукцію тощо знайшли своє відображення у працях видатних вчених, зокрема О. Барановського [1], І. Бланка [2], З. Васильченка, З. Варналія, К. Горячевої [4], О. Гривківської, І. Демченко [3], М. Єрмошенка [4], Т. Загорельської, А. Логвина, О. Непочатенко, Р. Папехіна, М. Погосова, А. Сухорукова, В. Шелеста, В. Шлемка тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В той же час економіка країни ще не досягла такого стану стабільності, щоб зміцнення фінансової безпеки не розглядати як одну з головних передумов подальшого сталого розвитку економіки аграрного бізнесу,

що вимагає подальшого дослідження фінансової безпеки як способу постійного захисту від можливих фінансових витрат, досягнення найефективнішого використання всіх видів ресурсів.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій, спрямованих на захищеність фінансових інтересів аграрного бізнесу, що уможлиблює забезпечення оптимального залучення й ефективного використання фінансових ресурсів агроформувань, ідентифікацію суб'єктів господарювання та розроблення ефективних заходів для їх своєчасного усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, і наші дослідження підтверджують, що джерелом нинішніх загроз фінансової безпеки аграрного бізнесу є обмеженість фінансових ресурсів. Якщо глобалізаційні фінансові процеси є дією, то протидією тут виступає філософія диверсифікації корпоративних фінансів, яка зумовлює необхідність оцінювати кожну компанію з позиції капіталізації та ринкової вартості.

Зрозуміло, що власники, які інвестують в агроформування свій капітал, та залучають фондові ресурси, тобто забезпечують фінансову основу його створення, зацікавлені в ефективності функціонування агроформувань. Цей стимул полягає в збільшенні їх добробуту, що відбивається в зростанні ринкової вартості агроформування. Саме зростання ринкової вартості суб'єкта господарювання, крім прибутковості, на наш погляд, є пріоритетним фінансовим інтересом суб'єкта господарювання для поліпшення фінансової безпеки.

На основі проведених раніше досліджень встановлені факти недостатності фінансових ресурсів та переважно катастрофічний рівень абсолютної ліквідності; зберігається висока ймовірність неoderжання прибутку, а частка збиткових суб'єктів в галузі - близько 20 %. Це ставить особливі вимоги до системи заходів щодо збільшення фінансових можливостей аграрного бізнесу:

- дотримання принципу економічної ефективності впровадження заходу. Аграрні формування не можуть дозволити собі витрачати великі суми коштів через їх хронічний брак. Керівним структурам суб'єкта необхідно ретельно порівнювати потенційний економічний або соціальний ефект від певного заходу та витратами на їх реалізацію;

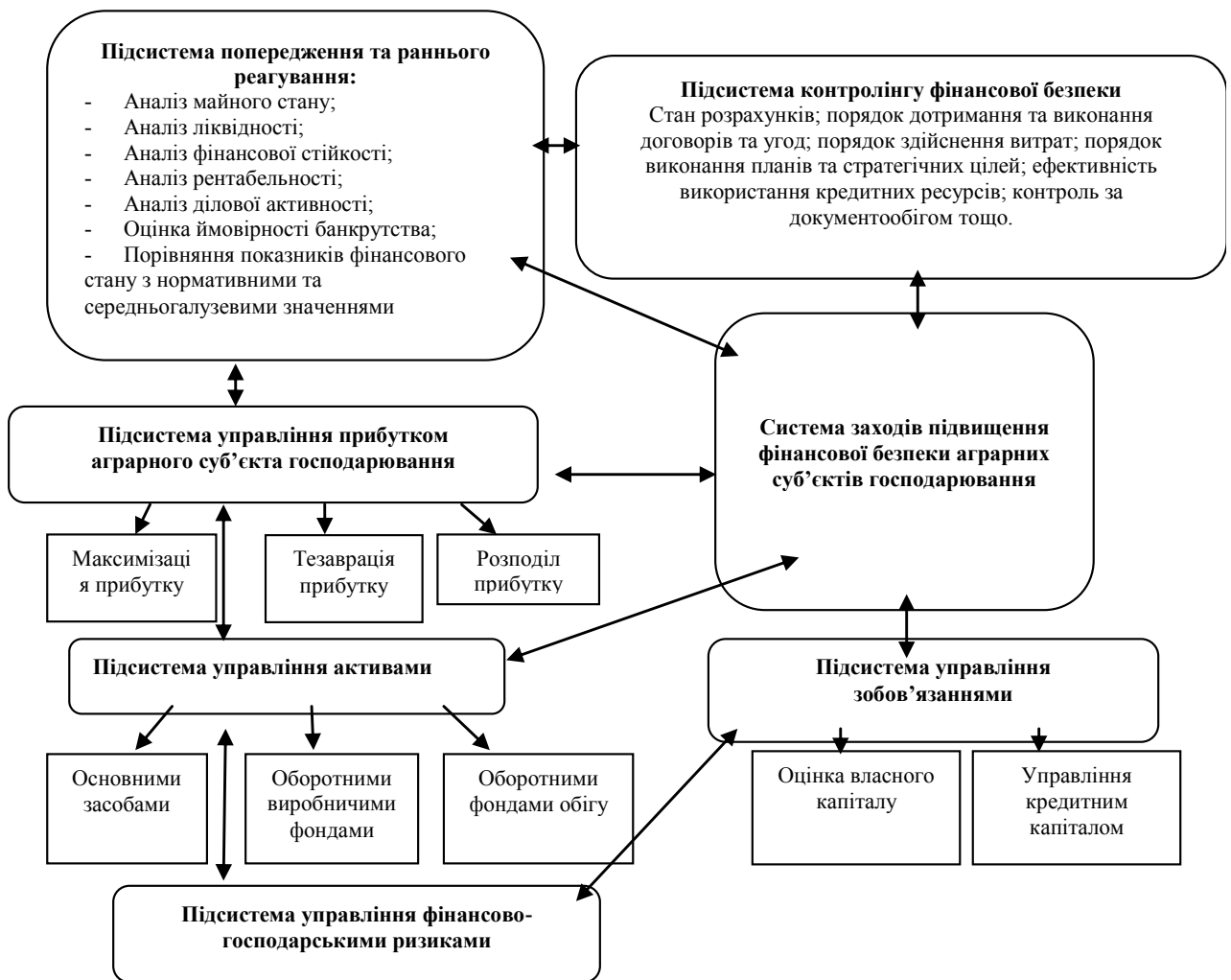
- вимоги доцільності реалізації заходу. Мається на увазі, що в

системі пропонованих заходів необхідно вибирати саме ті, що мають відношення до основного спектра загроз фінансовій безпеці суб'єктів;

- принцип доречності. Конкретні заходи щодо зростання фінансових можливостей агроформувань повинні бути реалізованими саме тоді, коли це потрібно;

- принцип повноти системи заходів з підвищення фінансових можливостей аграрних формувань ґрунтується на їх представленні як єдиного цілісного середовища. Звичайно, конкретний захід може стосуватися лише покращення окремої складової, що забезпечує фінансово-стабільне і безпечне існування суб'єкта. Проте їх дія повинна бути спрямована на досягнення конкретних фінансово-економічних показників аграрного формування та покращення його фінансових можливостей.

Система заходів щодо покращення фінансової безпеки аграрного бізнесу (див. рисунок 1) базується на дії декількох основних напрямів – підсистем, які є відособленими, проте взаємопов'язаними. Варто відзначити дію підсистем фінансової дії та організаційно-економічних заходів. Фінансовий напрям відповідає стану організації та ефективності кругообігу фінансів у межах конкретного агроформування.

Фінансовий аспект проявляється через протидію сукупності фінансових ризиків господарювання, раціональну організацію фінансів суб'єктів, організацію ефективної фінансової роботи в агроформуванні. Фінансові напрями покращення безпеки аграрного бізнесу можуть включати такі положення:

- створення дієвої системи попередження та раннього реагування, до системи задач якої входять накопичення, обробка, передача інформації про впливові загрози зовнішньої та внутрішньої природи прояву, прийняття відповідного оперативного рішення, аналіз поточного стану організації фінансів в агроформуванні, порівняння показників оцінки фінансової безпеки з нормативними значеннями за

- нормою протягом сезону; аналіз, дослідження та моніторинг показників майнового стану, ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності та показників рентабельності агроформування;

- управління прибутком агроформування. Прибуток є чистим результатом грошового обігу. Його стабільна наявність робить фінансові можливості суб'єктів кращими. Отримання прибутку в його достатньому та стабільному значенні забезпечить інвестиційну привабливість агроформування, а також сприятиме фінансовій незалежності. Проте сучасні коливання економічного середовища та волатильність кінцевого результату діяльності агроформувань роблять їх роботу вкрай ризиковою. Існує велика ймовірність розбіжності фактичного розміру одержаного прибутку запланованим значенням. Це може бути викликано непередбаченими діями уряду щодо цінового регулювання на продукцію аграрного виробництва, втратами ринків збуту, непередбаченим ціновим коливанням тощо. З метою згладжування несприятливих моментів та сезонних коливань з грошовими надходженнями доцільно створювати додаткові резервні фонди грошових коштів, маючи відповідний запас ліквідності. Таке фондування дозволить залучити кредитні ресурси у більш сприятливий час, мати кошти на поповнення оборотної сфери при покритті збитків від несприятливих випадків, набувати захист від фінансово-господарських ризиків; дбайливе ставлення до наявної в агроформуванні техніки та відповідна організація зберігання на складах об'єктів обігової сфери, а також організація складського обліку дозволить уникнути додаткових витрат сировини та матеріалів, випадків крадіжок та псування, а також знизити затрати на поточний та капітальний ремонт об'єктів основних засобів. Проте таке ставлення працівників до майнового забезпечення суб'єкта можливе лише у випадку належного ступеня задоволеності працівниками своєю роботою;

- управління фінансово – господарськими ризиками повинно включати всі відомі загрози нормальному перебігу процесів господарської діяльності до системи забезпечення фінансової безпеки аграрного бізнесу. Діючий на підприємстві механізм та порядок управління фінансовою безпекою повинен сприяти зберіганню стійкого положення фінансової системи суб'єкта поміж конкурентів, а також ефективно протидіяти новим загрозам та ризикам.

У результаті дослідження структури фінансових ресурсів агроформувань відмічена тенденція до скорочення кредитних ресурсів.

Це стало наслідком низки проблем, серед яких виділяється низька платоспроможність агроформувань, досить високі відсоткові ставки для аграрного бізнесу, відсутність придатного майна під заставу, низький рівень менеджменту в агроформуваннях, відсутність ініціативи керівників брати на себе додаткові кредитні ризики, слабка платоспроможність ряду агроформувань галузі.

Підвищення кредитоспроможності агроформувань здатне забезпечити зростання їх фінансової безпеки, надати змогу сформувати необхідне значення фінансових ресурсів, поповнити склад оборотних засобів, а також вчасно виконати необхідний перелік робіт з обробітку ґрунту, догляду за посівами та фінансувати інші необхідні витрати. Варто зазначити, що суттєвим чином стимулює аграрне виробництво державна програма здешевлення вартості кредитів, яка передбачає компенсацію комерційним банкам частини вартості позики.

На нашу думку, наведені нижче заходи підсилять фінансову безпеку аграрного бізнесу:

1. Розробка форми звітності, або її елемента, що відображує стан фінансової безпеки агроформування.

Розробка та заповнення форми звітності, що стосується рівня фінансової безпеки агроформування, або її елемента є результатом спільної роботи планово-економічного відділу, фінансової служби, керівництва суб'єкта діяльності та всіх його керівних ланок щодо виробництва та збуту.

2. На перетині фінансового та соціально-економічного напрямів покращення фінансових можливостей аграрного господарювання лежить формування системи контролінгу. Характерною ознакою контролінгу рівня фінансової безпеки є невинна підтримка взаємозв'язку між всіма відокремленими підрозділами аграрного суб'єкта господарювання в плані ефективності їх діяльності, а також реалізації функцій управління. Невпинний моніторинг за характером перебігу бізнес-процесів на аграрному суб'єкті господарювання дозволить з мінімальними витратами приймати раціональні управлінські рішення. Важливим є забезпечення принципу організаційної єдності, згідно з яким всі відокремлені структурні підрозділи повинні бути орієнтованими у спільному стратегічному напрямку розвитку аграрного суб'єкта господарювання, мати доступ до оперативних даних та єдиної інформаційної бази всередині суб'єкта.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Система заходів підвищення фінансової безпеки аграрного бізнесу повинна мати різновекторний характер організації та прояву. Значну увагу потрібно приділяти зростанню іміджу та значенню аграрної галузі у суспільстві. З метою вирішення проблем забезпечення фінансової безпеки агроформувань рекомендуємо ввести до складу обов'язків фінансово-облікового відділу виконання функції контролінгу за сукупністю бізнес-процесів, що відбуваються на окремому суб'єкті та їх наслідками. Провести обґрунтовану оцінку нестачі фінансування аграрного суб'єкта господарювання дозволить розрахунок коефіцієнта достатності фінансових ресурсів. Звернути увагу на проблеми аграрних суб'єктів господарювання змусить доповнення фінансово-статистичної звітності щодо рівня фінансової безпеки з поясненням відхилень від нормативних значень. Зміцнити соціальну сферу села та повернути увагу до його потреб допоможуть заходи агротуризму. В плані надання державного сприяння фінансово стабільним аграрним суб'єктам господарювання доцільно розглянути перспективи впровадження стимулюючого депозиту за підвищеною ставкою.

Література

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О.І. Барановський. – К.: Нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
2. Бланк І.А. Управління фінансовою безпекою підприємства / І.А. Бланк. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 784 с.
3. Демченко І.В. Проблеми оцінки фінансової безпеки суб'єктів господарювання АПК та основні напрямки її зміцнення / І.В. Демченко // Зб. наук. праць Таврійського держ. агротехнологічного ун-ту (ТДАТУ). – Мелітополь: Вид-во мелітопольська типографія «Люкс», 2012. - №2 (18). - Т. 5. – С. 114-121.
4. Єрмошенко М.М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: препринт наукової доповіді / Єрмошенко М.М., Горячева, К.С., Ашуєв, А.М.; за наук. ред. М.М. Єрмошенка. – К.: Національна академія управління, 2005. – 78 с.
5. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / [А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський та

ін.]; за заг. ред. д-ра ек. наук.. проф. А.О. Єпіфанова. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.

1. Baranovs`ky`j O.I. Finansova bezpeka v Ukrayini (metodologiya ocinky` ta mexanizmy` zabezpechennya): monografiya / O.I Baranovs`ky`j. – K.: Nacz. torg.-ekon. un-t, 2004. – 759 s.
2. Blank I.A. Upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpry`yemstva / I.A. Blank.– K.: El`ga, Nika-Centr, 2004. – 784 s.
3. Demchenko I.V. Problemy` ocinky` finansovoyi bezpeky` sub'yektiv gospodaryuvannya APK ta osnovni napryamky` yiyi zmicznennya / I.V. Demchenko // Zb. nauk. pracz` Tavrijs`kogo derzh. agrotexnologichnogo un-tu (TDATU). – Melitopol`: Vy`d-vo melitopol`s`ka ty`pografiya «Lyuks», 2012. - #2 (18). - T. 5. – S. 114-121.
4. Yermoshenko M.M. Ekonomichni ta organizacijni zasady` zabezpechennya finansovoyi bezpeky` pidpry`yemstva: prepri`nt naukovoyi dopovidy / Yermoshenko M.M., Goryacheva, K.S., Ashuyev, A.M.; za nauk. red. M.M. Yermoshenka. – K.: Nacional`na akademiya upravlinnya, 2005. – 78 s.
5. Finansova bezpeka pidpry`yemstv i bankivs`ky`x ustanov: monografiya / [A.O. Yepifanov, O.L. Plastun, V.S. Dombrovs`ky`j ta in.]; za zag. red. d-ra ek. nauk.. prof. A.O. Yepifanova. – Sumy`: DVNZ «UABS NBU», 2009. – 295 s.

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету.*

20.10.2014

УДК 338.246.2

Костюченко Наталія

ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ЄЦБ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ЗАЙНЯТОСТІ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ (УГОРЩИНИ, ПОЛЬШІ, СЛОВАЧЧИНИ ТА ЧЕХІЇ)

У статті розглянуто шляхи коректування рівня безробіття за допомогою грошово-кредитної політики ЄЦБ на прикладі країн Вишеградської групи (Угорщини, Польщі, Словаччини та Чехії).

Виявлені та проаналізовані показники, які мають найбільший вплив на рівень безробіття в кожній розглянутій країні. Зроблені висновки щодо того, яким чином політика ЄЦБ впливає на рівень зайнятості та пояснено, яким чином це може бути використано у проаналізованих країнах. У двох країнах з чотирьох, незважаючи на відсутність єдиної валюти, можливо впливати на безробіття опосередковано, так як валюти даних країн мають прив'язку до євро. У Польщі та Чехії зниження процентної ставки призводить до зниження безробіття, що може бути використано з практичною метою для формування макроекономічної політики. В Угорщині нестабільна економічна ситуація не дає можливості використовувати такі тонкі інструменти макрополітики країни. У Словаччині ефекти спірні та потребують розглядання ситуації за послідовні періоди. В некризовій ситуації в економіці країни політика ЄЦБ може бути використана для коректування рівня зайнятості, незважаючи на те, що країни не належать до зони спільної валюти.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, ЄЦБ, відсоткова ставка, економічний зріст, безробіття, криза, ВВП, ціни виробників, ціни споживачів, промислове виробництво, національна валюта, зона євро.

Костюченко Наталья

ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНАЯ ПОЛИТИКА ЕЦБ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА УРОВЕНЬ ЗАНЯТОСТИ В СТРАНАХ ВЫШЕГРАДСКОЙ ГРУППЫ (ВЕНГРИИ, ПОЛЬШИ, ЧЕХОСЛОВАКИИ И ЧЕХИИ)

В статье рассмотрены пути корректирования уровня безработицы при помощи денежно-кредитной политики ЕЦБ на примере стран Вышеградской группы (Венгрия, Польша, Словакия и Чехия). Выявлены и проанализированы показатели, которые имеют наибольшее влияние на уровень безработицы в каждой рассмотренной стране. Сделаны выводы относительно того, каким образом политика ЕЦБ влияет на уровень занятости и объяснено, каким образом это может быть использовано в проанализированных странах. В двух странах из четырёх рассмотренных, несмотря на отсутствие единой валюты, можно влиять на безработицу опосредованно, так как валюты данных стран имеют привязку к евро. В Польше и Чехии снижение процентной ставки приводит к снижению уровня безработицы, что

может быть использовано с практической целью для формирования макроэкономической политики государства. В Венгрии нестабильная экономическая ситуация не даёт возможности использовать такие тонкие инструменты макроэкономической политики. В Словакии эффекты спорные и требуют рассмотрения ситуации за последующие периоды. В некризисной ситуации в экономике страны политика ЕЦБ может быть использована для корректировки уровня занятости, несмотря на то, что страны не входят в зону общей валюты.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, ЕЦБ, процентная ставка, экономический рост, безработица, кризис, ВВП, цены производителей, цены потребителей, промышленное производство, национальная валюта, зона евро.

Kostiuchenko Nataliia

**THE ECB MONETARY AND CREDIT POLICY AND ITS INFLUENCE
ON THE LEVEL OF EMPLOYMENT IN THE COUNTRIES OF
VISHEGRAD GROUP
(HUNGARY, POLAND, SLOVAKIA AND CHECK REPUBLIC)**

The paper considers ways of improving unemployment using ECB monetary policy on the example of Vishegrad countries (Hungary, Poland, Slovakia and the Czech Republic). Factors that have the greatest impact on the unemployment rate in each of the countries have been identified and analyzed. Conclusions as to how the ECB policy affects the level of unemployment have been made and it has been also explained how it can be used in the analyzed countries. In two countries out of four considered, in spite of the absence of the common currency, it is possible to influence on the unemployment indirectly, as the currencies of these countries are connected to euro. In Poland and Check Republic the decrease of the interest rate leads to the decrease of the unemployment level, which can be used with a practical aim for shaping the macroeconomic policy of the country. An unstable situation in Hungary is being observed and it doesn't let to use such sophisticated instruments of macroeconomic policy. In Slovakia the effects are under debate and the situation is to be considered with taking into account the following periods. In the no crisis situation in the economy of a country the ECB policy might be used in order to correct the level of unemployment despite the fact that countries are not the members of the

common currency zone.

Keywords: monetary policy, the ECB, interest rate, economic growth, unemployment, crisis, GDP, producer prices, consumer prices, industrial production, national currency, the euro area.

Постановка проблеми. Яскравим прикладом прояву економічної інтеграції можна вважати приклад створення та розвитку ЄВС (економічний та валютний союз держав-членів ЄС). Система європейських центральних банків та Європейський монетарний союз відіграють дуже важливу роль, зокрема, грошово-кредитна політика ЄЦБ та її вплив на зайнятість у країнах ЄС на сучасному етапі. Дуже цікавим є дослідження, за допомогою яких важелів та інструментів це втілюється у життя.

Тему дослідження можна вважати актуальною, тому що вплив грошово-кредитної політики ЄЦБ на зайнятість в ЄС є ключовим фактором подальшого розвитку та економічного зростання цих країн, особливо в умовах кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основні теоретичні концепції питання економічної інтеграції, грошово-кредитної політики ЄЦБ та проблеми зайнятості у країнах ЄС були розроблені вітчизняними та іноземними вченими, як: Альтавілла К., Шеткат Р., Дюбуа Р., Базилінська О.Я., Мельник П.В., Козюк В.В., Косова Т.Д. та іншими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання того, наскільки політика ЄЦБ впливає на зайнятість у країнах, які не входять до зони спільною валюти є не достатньо розробленим. Таким чином, дослідження того, чи можна використовувати політику ЄЦБ в таких країнах для коректування рівня зайнятості у кризовий та некризовий період, як використання відсоткової ставки може бути використано для формування макроекономічної політики в країні, є дуже цікавим для дослідження.

Формування цілей статті. Головною метою та завданнями цієї статті є: визначення основних показників, за допомогою яких ЄЦБ впливає на рівень зайнятості у таких країнах, як Угорщина, Польща, Словаччина та Чехія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Монетарна (грошово-кредитна) політика є одним з видів стабілізаційної чи

антициклічної політики, направлена на пом'якшення економічних колевань.

Метою стабілізаційної монетарної політики є забезпечення:

- стабільного економічного зростання,
- повної зайнятості ресурсів,
- стабільного рівня цін,
- рівноваги платіжного балансу [1, с.33].

Монетарну політику визначає та проводить центральний банк. Для країн-членів Європейського Союзу це – Європейський центральний банк.

В Статуті ЄЦБ (Стаття 17-24) визначені інструменти грошової політики та операції, здійснення яких дозволяє системі вирішувати свої головні задачі. Головними інструментами грошової політики ЄЦБ є: проведення операцій на відкритому ринку, регулювання дисконтної ставки шляхом проведення депозитно-ссудних операцій та встановлення мінімальних резервних вимог для кредитних інститутів.

Основний об'єкт регулювання при проведенні операцій – це ліквідність кредитних установ, яка безпосередньо впливає на попит та пропозицію грошей в економіці, тим самим суттєво впливає на темпи інфляції.

Однаково для всіх країн-членів «зони євро» умова проведення цих операцій дає інформацію учасникам грошового ринку про основні напрямки грошово-кредитної політики Європейського економічного та валютного союзу та забезпечує єдність. [2, с.35-36]

15 лютого 1991 року в угорському місті Вишеград було створене угруповання центральноєвропейських країн під назвою Вишеградська група, яке після розпаду Чехословаччини отримало назву «Вишеградська четвірка» (В-4). Воно включає такі країни, як Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина. Вищеназвані країни на сьогоднішній день є країнами-членами Європейського Союзу, вони отримали членство у 2004 році.

У таких країнах, як Польща, Угорщина та Чехія функціонують власні валюти. У Словаччині євро в обігу з 2009 року, тому часові рамки роботи дозволяють дослідити обидва періоди. Таким чином, можна сказати, що так як усі валюти цих країн прив'язані до євро, то ЄЦБ у Польщі, Чехії та Словаччині впливає не напряму, а опосередковано за допомогою валютного коридору. [3, с.11]

Для визначення показників, які впливають на рівень зайнятості у кожній з країн, побудуємо кореляційно-регресійну модель за методом OLS.

Будуємо регресію для Угорщини. Інформація про змінні знаходиться у таблиці 1.

Таблиця 1

Інформація про змінні, які використані для будування кореляційно-регресійної моделі щодо Угорщини [4]

Обозначення показника	Показник	
Y	Unemployment rate (UER)	Рівень безробіття
X1	Gross Domestic Product, Nominal (GDPN)	ВВП, номінальний
X2	Wage Rates (WR)	Ставка заробітної плати
X3	Product Prices, All Commodities (PPI)	Ціни виробників, всі товари
X4	Consumer Prices, All Commodities (CPI)	Ціни споживачів, всі товари
X5	Industrial Production (PROD)	Промислове виробництво
X6	Interest Rates, Discount Rate (IR)	Ставка дисконтування
X7	National Currency per US dollar (CUR)	Національна валюта за доллар США

Коефіцієнт детермінації моделі складає 85,95 %, таким чином варіація результативної ознаки Unemployment Rate у середньому на 85,95 % пояснюється за рахунок варіації факторних ознак, включених до моделі. Таблиця коефіцієнтів еластичності виглядає наступним чином (табл 2).

Таблиця 2

Коефіцієнти еластичності

Факторна ознака	Зміна результуючої ознаки (у %)
Gross Domestic Product, Nominal	-2, 39
Wage Rates	1, 21
Product Prices, All Commodities	0, 655
Consumer Prices, All Commodities	0, 84
Industrial Production	0, 21
Interest Rates, Discount Rate	-0,00812
National Currency per US dollar	-0,677

Ці коефіцієнти показують, на скільки відсотків змінюється результативна ознака при збільшенні відповідної факторної ознаки на 1 відсоток. У цілому, рівняння регресії у стандартизованому вигляді має наступний вигляд:

$$UER = -51,8GDPN + 26,5WR + 13,3PPI + 17,5CPI + 2,5PROD - 0,174IR - 13,5CUR(-1,4439*)$$

$$(-1,96373*) \times (-1,4888*) \times (-1,3345*) \times$$

$$\times (-1,8315*) \times (2,2728*) \times (-4,0973*),$$

$$R^2=0,8595, F_{stat}=8,41.$$

Порівнюючи коефіцієнти за абсолютним значенням, робимо висновок, що найбільший вплив на результативну ознаку Unemployment Rate має результативна ознака Gross Domestic Product, Nominal в Угорщині. В цілому, отримуємо наступну таблицю за ступенем впливу (табл. 3).

Таблиця 3

Ступень впливу	
Ранг впливу	Ознака
1	Gross Domestic Product, Nominal
2	Wage Rates
3	Consumer Prices, All items
4	National Currency per U.S. dollar
5	Producer Prices, All Commodities
6	Industrial Production
7	Interest Rates, Discount Rate

Таким чином, ми бачимо, що, наприклад, в Угорщині ЕЦБ не може впливати на рівень безробіття за допомогою ставки дисконтування. Це пов'язано з тим, що Угорщина не входить до зони євро та на її території функціонує власна валюта – форинт. Також те, що Угорщина протягом довгого часу знаходиться у фінансовій кризі. Слабкість нац. ек, ки

Номінальний ВВП дуже сильно впливає на безробіття. Це пов'язано з тим, що безробіття дуже сильно пов'язане з економічним ростом в Угорщині.

На безробіття впливає також ставка заробітної плати та

зростання цін споживачів. Так як наразі в Угорщині спостерігається стагфляція, то з ростом інфляції росте і кількість безробітних. Зростання заробітної платні, вочевидь, впливає опосередковано та пов'язан у першу чергу з рівнем інфляції.

В Угорщині ЄЦБ може впливати на рівень безробіття за допомогою інфляційного таргетування. Тому що, якщо він буде стримувати інфляцію, то він буде стримувати і безробіття, тому що вони одночасно двигаются. Чим вище інфляція, тим вище рівень безробіття. Якщо стримувати інфляцію та девальвувати форинт, тоді за рахунок того, що Угорщина – експортоорієнтована країна, можливо покращити показники безробіття в цій країні. Рівень процентних ставок не впливає суттєво на показники зайнятості в Угорщині.

Будуємо кореляційно-регресійну модель за методом OLS для Польщі.

Коефіцієнт детермінації моделі складає 77,46 %, таким чином варіація результативної ознаки Unemployment Rate у середньому на 77,46 % пояснюється за рахунок варіації факторних ознак, включених до моделі. Таблиця коефіцієнтів еластичності виглядає наступним чином (табл. 4).

Таблиця 4

Коефіцієнти еластичности

Факторна ознака	Зміна результуючої ознаки (у %)
Gross Domestic Product, Nominal	0,0036
Wage Rates	-1,84
Product Prices, All Commodities	-1,03
Consumer Prices, All Commodities	-0,107
Industrial Production	0,158
Interest Rates, Discount Rate	-0,351
National Currency per US dollar	1,49

Ці коефіцієнти показують, на скільки відсотків змінюється результативна ознака при збільшенні відповідної факторної ознаки на 1 відсоток. Слід підкреслити, що результативна ознака Unemployment Rate найбільш чутлива до змінення факторної ознаки Wage Rates. У цілому, рівняння регресії у стандартизованому вигляді має наступний вигляд:

$$UER = 0,14GDPN - 71,4WR - 39,6PPI - 4,11CPI + 6,1PROD - 13,8IR + 58,3CUR$$

$$(-2,10309^*) \times (1,95731^*) \times (1,88008^*) \times (0,81558^*) \times (1,8305^*) \times (-2,1608^*) \times (-1,9148^*)$$

$$R^2=0,7746, \quad F_{stat}=6,58$$

Порівнюючи коефіцієнти за абсолютним значенням, робимо висновок, що найбільший вплив на результативну ознаку Unemployment Rate має результативна ознака Gross Domestic Product, Nominal у Польщі. Вцілому, отримуємо наступну таблицю за ступенем впливу (табл.5).

Таблиця 5

Ступень впливу

Ранг впливу	Ознака
1	Wage Rates
2	National Currency per U.S. Dollar, end of period
3	Producer Prices, All Commodities
4	Interest Rates, Discount Rates
5	Industrial Production
6	Consumer Prices, All items
7	Gross Domestic Product, Nominal

Таким чином, ми бачимо, що на першому місці за рангом впливу знаходиться показник ставки заробітної плати. Це можна пояснити тим, що чим нижча заробітна плата, тим менше бажаючих працювати в країні, таким чином є зрозумілим, що висока мобільність населення призводить до того, що зниження зарплатні змушує робітників їхати працювати закордон і навпаки. На другому місці знаходиться показник національна валюта за доллар США. Цей показник впливає на рівень безробіття у Польщі, тому що зміцнення національної валюти свідчить про зростання економіки та необхідність нових робочих місць.

Ціни виробників на товари також мають вплив на рівень безробіття в Польщі. Чим дорожче товари, тим більше потрібно витратити на їх придбання. А так як показник ставки заробітної плати знаходиться в нас на першому місці, то буде логічним зробити висновок, що ці два показники напряду пов'язані одне з одним, так як середньостатистичний поляк при незначній заробітній платні не може дозволити собі придбати дорогі товари споживання. На відміну від

Угорщини, в Польщі ЕЦБ впливає на рівень безробіття за допомогою ставки дисконтування.

Промислове виробництво також відіграє свою роль на рівень безробіття у Польщі, так як це є потенційна можливість для працевлаштування у промисловій сфері. Чим більше країна виробляє, тим більше населення зайнято у промисловості.

Ціни споживачів та ВВП знаходяться на останньому місці за рангом впливу. Їх вплив незначний.

Для визначення показників, які впливають на рівень зайнятості у Чехії побудуємо кореляційно-регресійну модель за методом OLS. Інформація про змінні знаходиться у таблиці 6.

Таблиця 6

Інформація про змінні, які використані для будування кореляційно-регресійної моделі щодо Чехії [4]

Факторна ознака	Зміна результуючої ознаки (у %)
Gross Domestic Product, Nominal	-1.12
Wage Rates	0.391
Producer Prices, All Commodities	-1.38
Consumer Prices, All items	0.0308
Industrial Production	-0.105
Interest Rates, Discount Rate	-0.306
National Currency per U.S. Dollar, end of period	0.09

Ці коефіцієнти показують, на скільки відсотків змінюється результативна ознака при збільшенні відповідної факторної ознаки на 1 відсоток. Порівнюючи коефіцієнти еластичності за абсолютним розміром, можливо відмітити, що результативна ознака Unemployment Rate найбільш чутлива до факторної ознаки Producer Prices, All Commodities. У цілому, рівняння регресії у стандартизованому вигляді має наступний вигляд:

$$UER = -27,9GDPN + 9,75WR - 34,4PPI + 0,951CPI - 2,62PROD - 9,07IR + 2,25CUR$$

$$(-2,24015^*) \times (2,3053^*) \times (3,68938^*) \times (-5,9369^*) \times (-5,19^*) \times (-11,069^*) \times (-1,9866^*)$$

$$R^2=0,9489, Fstat=30,208$$

Порівнюючи коефіцієнти бі за абсолютним значенням, робимо висновок, що найбільший вплив на результативну ознаку Unemployment Rate має результативна ознака Wage Rates у Чехії.

Вцілому, отримуємо наступну таблицю за рангом впливу (табл. 7).

Таблиця 7

Ранг впливу	
Ранг впливу	Ознака
1	Producer Prices, All Commodities
2	Gross Domestic Product, Nominal
3	Wage Rates
4	Interest Rates, Discount Rate
5	Industrial Production
6	National Currency per U.S. Dollar, end of period
7	Consumer Prices, All items

Таким чином, ми бачимо, що показник ціни виробників знаходиться на першому місці. Це можна пояснити тим, що так само, як і у Польщі, у Чехії чим дорожче товари, тим більше потрібно витратити на їх придбання. А якщо людина не працевлаштована, то в неї немає такої можливості. Далі йде показник номінальний ВВП. Так само, як в Угорщині, в Чехії номінальний ВВП дуже сильно впливає на безробіття. Це пов'язано з тим, що безробіття дуже сильно пов'язане з економічним ростом в країні.

Ставка заробітної плати має також серйозний вплив на безробіття. Так само, як і в Польщі, в Чехії чим нижча заробітна плата, тим менше бажаючих працювати в країні.

В Чехії, так само, як і в Польщі, ЕЦБ впливає на рівень безробіття за допомогою ставки дисконтування.

Вплив показника промислового виробництва можна також пояснити тим, що це є потенційна можливість для працевлаштування у промисловій сфері. Чим більше країна виробляє, тим більше населення зайнято у промисловості.

Показник National Currency практично не впливає на безробіття, так само, як і Consumer Prices, що свідчить про стабільність чеської економіки та незначний рівень волатильності даних показників.

Для визначення показників, які впливають на рівень зайнятості у Словаччині побудуємо кореляційно-регресійну модель за методом OLS. Інформація про змінні знаходиться у таблиці 8.

Таблиця 8

Інформація про змінні, які використані для будування кореляційно-регресійної моделі щодо Словаччини [4]

Факторна ознака	Зміна результуючої ознаки (у %)
Gross Domestic Product, Nominal	-0.762
Wage Rates	0.166
Producer Prices, All Commodities	-2.09
Consumer Prices, All items	2.8
Industrial Production	-0.176
Interest Rates, Discount Rate	0.397
National Currency per U.S. Dollar, end of period	0.234

Ці коефіцієнти показують, на скільки відсотків змінюється результативна ознака при збільшенні відповідної факторної ознаки на 1 відсоток. Порівнюючи коефіцієнти еластичності за абсолютним розміром, можливо відмітити, що результативна ознака Unemployment Rate найбільш чутлива до факторної ознаки Consumer Prices, All items. У цілому, рівняння регресії у стандартизованому вигляді має наступний вигляд:

$$\begin{aligned}
 Y &= 3,69 \times X_2 - 45,8 \times X_3 + 61,3 \times X_4 - 3,89 \times X_5 + 9,1 \times X_6 + 5,23 \times X_7 \\
 UER &= -17,1GDPN + 3,69WR - 45,8PPI + 61,3CPI - 3,89PROD + 9,1IR + \\
 &\quad 5,23CUR \\
 &(-23,198^*) \times (-16,921^*) \times (-16,237^*) \times (-13,438^*) \times (-15,691^*) \times \\
 &\quad \times (9,8441^*) \times (17,333^*) \\
 R^2 &= 0,9809, \quad F_{stat} = 235,71
 \end{aligned}$$

Порівнюючи коефіцієнти b_i за абсолютним значенням, робимо висновок, що найбільший вплив на результативну ознаку Unemployment Rate має результативна ознака Producer Prices, All Commodities у Словаччині. В цілому, отримуємо наступну таблицю за рангом впливу (табл. 9).

Ранг впливу

Ранг впливу	Ознака
1	Consumer Prices, All items
2	Producer Prices, All Commodities
3	Gross Domestic Product, Nominal
4	Interest Rates, Discount Rate
5	National Currency per U.S. Dollar, end of period
6	Industrial Production
7	Wage Rates

Таким чином, ми бачимо, що в Словаччині найзначнішим за рангом впливу є показник споживчих цін. Чим більші ціни на товари, тим більшим стає рівень безробіття, це пов'язано з наявністю ефекту стагфляції та економічним спадом країни.

Наступний показник це ціни виробників, він свідчить про те, що у виробничому секторі, на відміну від споживчого, навпаки спостерігається нормальна залежність між інфляцією та безробіттям, що є характерним для індустриальних країн.

ВВП, так само, як в Польщі та Чехії, у Словаччині має значний вплив на безробіття. Це пов'язано з тим, що безробіття дуже сильно пов'язане з економічним ростом в країні. Чим більше росте ВВП, тим нижчий рівень безробіття.

У Словаччині, так само, як у Польщі та Чехії ЕЦБ впливає на рівень безробіття за допомогою ставки дисконтування. Однак, залежність є протилежною – чим вища ставка, тим нижче безробіття. Такий ефект визваний співпадінням вступу Словаччини до Єврозони, що супроводжувалось зниженням ставок та падінням промислового виробництва у країні, що призвело до зростання безробіття.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок, ми бачимо, що у двох країнах з чотирьох, незважаючи на відсутність єдиної валюти, можливо впливати на безробіття опосередковано, так як валюти даних країн мають прив'язку до євро. У Польщі та Чехії зниження процентної ставки призводить до зниження безробіття, що може бути використано з практичною метою для формування макроекономічної політики. В Угорщині нестабільна економічна ситуація не дає можливості

використовувати такі тонкі інструменти макрополітики. У Словаччині ефекти спірні та потребують розглядання ситуації за послідовні періоди.

Таким чином, можна зробити висновок, що в некризовій ситуації в економіці країни політика ЄЦБ може бути використана для коректування рівня зайнятості, незважаючи на те, що країни не належать до зони спільної валюти.

Література

1. Carlo Altavilla, Matteo Cicarelli – Working Paper No.231 – The Effects of Monetary Policy on Unemployment Dynamics Under Model Uncertainty – 44pp. Centre for studies in Economics and Finance, Italy.

2. Ronald Schettkat, Rongrong Sun – Schumpeter Discussion Papers 2008-002 – Monetary Policy and European Unemployment – 41pp. University of Wuppertal, Germany.

3. Robert Dubois - Working Paper No. 710 – March 2012 - The European Central Bank and Why Things Are the Way They Are: A Historic Monetary Policy Pivot Point and Moment of (Relative) Clarity. – 14 pp. Levy Economics Institute.

4. Міжнародний валютний фонд: [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.imf.org/external/index.htm>

1. Mizhnarodny`j valyutny`j fond: [Elektronny`j resurs] - Rezhy`m dostupu: <http://www.imf.org/external/index.htm>

Рецензент Якубовський С.О., д.е.н., професор, завідувач кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

02.10.2014

УДК 657.1:005

Криштона Ірина

СТРАТЕГІЧНИЙ ОБЛІК ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПРОЦЕСНО- ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ

В статті проведено аналіз поглядів науковців на проблему

розробки інструментів стратегічного обліку, які відповідатимуть цілям і завданням процесно-орієнтованої системи управління та дозволять топ-менеджменту промислових підприємств у повному обсязі отримувати інформацію, яка потрібна для прийняття своєчасних, виважених та обґрунтованих стратегічних управлінських рішень. Крім того, ґрунтуючись на результатах проведеного дослідження, автором надано рекомендації щодо розробки інструменту стратегічного обліку, який дасть змогу бухгалтерам-управлінцям здійснювати збір інформації щодо впливу гіпотетичної реалізації обраної стратегії на грошовий потік в межах бізнес-процесів промислового підприємства. Надані пропозиції дозволять топ-менеджменту приймати обґрунтовані рішення щодо напрямів подальшого розвитку промислового підприємства та сприятимуть стратегічній стійкості останнього в мінливих умовах господарювання.

Ключові слова: стратегічний облік, грошовий потік, процесно-орієнтоване управління, стратегічне управління, інструмент стратегічного обліку, бізнес-процес.

Криштопа Ирина

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ УЧЕТ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ПРОЦЕССНО- ОРИЕНТИРОВАННОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье проведен анализ взглядов ученых на проблему разработки инструментов стратегического учета, которые будут соответствовать целям и заданиям процессно-ориентированной системы управления и позволят топ-менеджменту промышленных предприятий в полном объеме получать информацию, которая нужна для принятия своевременных, взвешенных и обоснованных стратегических управленческих решений. Кроме того, основываясь на результатах проведенного исследования, автором даны рекомендации в части разработки инструмента стратегического учета, который даст возможность бухгалтерам-управленцам совершать сбор информации в части влияния гипотетической реализации выбранной стратегии на денежный поток в границах бизнес-процессов промышленного предприятия. Данные предложения позволят топ-менеджменту принимать обоснованные решения в части направлений дальнейшего

розвиття промислового підприємства і будуть способувати стратегічеській стійкості последнего в изменчивих умовах господарювання.

Ключевые слова: стратегічеський учет, денежний потток, процесно-орієнтованне управління, стратегічеське управління, інструмент стратегічеського учета, бізнес-процесс.

Kryshtopa Iryna

STRATEGIC ACCOUNTING OF CASH FLOW OF INDUSTRIAL ENTERPRISE IN TERMS OF PROCESS-ORIENTED MANAGEMENT

The article deals with the analyses of points of views of scholars on the problem of development of instruments of the strategic accounting that meet goals and tasks of process-oriented system of management and allow top-management of industrial enterprises to receive full information, which is needed for making well-timed, balanced and reasonable strategic management decisions. In addition, basing on the results of the conducted investigation, the author made propositions in the part of the development of instrument of the strategic accounting that will give managerial accountants the opportunity to collect information about the influence of the hypothetic realization of chosen strategy on the cash-flow in frames of business-processes of industrial enterprise. These proposals will allow top-management to make reasonable decisions in the field of further development of industrial enterprise and promote its strategic stability in terms of changing economic conditions.

Keywords: strategic accounting, cash-flow, process-oriented management, strategic management, instrument of the strategic accounting, business-process.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Дослідження практики роботи промислових підприємств свідчить про тенденцію їх переходу від функціонально-орієнтованої системи управління до процесно-орієнтованої, що дозволяє зазначеним суб'єктам господарювання суттєво підвищити рівень адаптації до мінливих умов бізнес-середовища та забезпечує стратегічну стійкість в

умовах перманентних кризових явищ у світовій економіці. Зазначене в свою чергу обумовило виникнення нагальної потреби у розробці інструментів стратегічного обліку, які будуть адекватними цілям і завданням зазначеної системи управління та дозволять формувати інформацію, яка є необхідною топ-менеджменту промислового підприємства для прийняття виважених управлінських рішень стратегічного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання поданої проблеми і на які спирається автор. У працях провідних науковців світу, серед яких слід відмітити П. Друкера [1], Р. Каплана [3], Р. Купера [5], Д. Нортон [4], Х. Рамперсада [2], П. Філіпса [6] та Дж. Філіпс [6], висвітлено зміст інструментів стратегічного обліку, які застосовуються на підприємствах з процесно-орієнтованою системою управління та дозволяють топ-менеджменту отримувати інформацію стратегічного характеру. Розглянемо основні аспекти інструментів стратегічного обліку, які були запропоновані зазначеними вище науковцями.

Зокрема, АВ-костинг (activity based costing) являє собою інструмент стратегічного обліку, який дозволяє розподілити непрямі витрати за продуктами та послугами залежно від обсягу ресурсів, необхідних на кожному з етапів виробництва і реалізації [5].

Інструмент стратегічного обліку АВВ (activity based budgeting) передбачає складання самостійного бюджету затрат для кожного виду діяльності або виробничої функції, що дозволяє пов'язати всю діяльність підприємства з його стратегічними цілями та можливістю їх досягнення [3].

Такий інструмент стратегічного обліку як ROI (return on investment) дозволяє виявити рівень дохідності або збитковості підприємства, враховуючи суму зроблених в нього інвестицій. Він розраховується як добуток прибутку та обіговості капіталу, при цьому обидва показники є інтегральними, і обидва характеризують економічну та фінансову ефективність, тобто здійснюють співставлення здійснених витрат з отриманими результатами [7].

Наступним інструментом стратегічного обліку, який також застосовується в умовах процесно-орієнтованої системи управління, є КРІ (key performance indicators). Даний інструмент сприяє досягненню стратегічних цілей підприємства шляхом надання можливості оцінити

його стан та повноту реалізації стратегії шляхом виокремлення як фінансових, так і якісних показників за наступними напрямками: науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, збут, виробництво, постачання, фінанси, персонал [1].

Інструментом стратегічного обліку, який також потребує висвітлення, є збалансована система показників (Balanced scorecard), яка передбачає управління ключовими бізнес-процесами, закріпленими за центрами відповідальності промислового підприємства відповідно до поставлених цілей, кількісно і якісно виражених у цільових значеннях оціночних показників у розрізі чотирьох проекцій – фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, навчання і зростання [4].

В свою чергу такий інструмент стратегічного обліку як універсальна система показників (total performance scorecard) [2] об'єднує у собі елементи збалансованої системи показників (balanced scorecard), загальний менеджмент на основі якості (total quality management), управління результативністю (performance management) і управління компетенціями (competence management) та дозволяє керівництву досягати стратегічних цілей промислового підприємства шляхом їх погодження з особистими цілями працівників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Враховуючи значний внесок зазначених дослідників та вагомість отриманих ними результатів, залишається низка проблемних питань, які потребують вирішення. Зокрема, аналіз економічної літератури виявив той факт, що інструменти стратегічного обліку, розроблені з метою застосування в умовах процесно-орієнтованої системи управління підприємством, дозволяють топ-менеджменту отримувати інформацію про вплив гіпотетичної реалізації обраної стратегії лише на собівартість продукції (AB-костинг, ABB) та результати діяльності (ROI, KPI, BSC, TPS). Проте жоден з них не дозволяє оцінити вплив гіпотетичної реалізації обраної стратегії на грошовий потік в межах кожного бізнес-процесу, що може негативним чином позначитися на досягненні стратегічних цілей промислового підприємства та поставити останнє перед загрозою припинення діяльності.

Формування цілей статті. Метою статті є розробка інструменту стратегічного обліку, який дозволить отримувати інформацію про вплив гіпотетичної реалізації обраної стратегії на

грошовий потік в межах бізнес-процесів, що дасть змогу керівництву приймати обґрунтовані рішення щодо стратегічного управління промисловим підприємством та сприятиме стратегічній стійкості останнього в мінливих умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Враховуючи відсутність робіт, присвячених вирішенню зазначеного питання, автором розроблено процесно-орієнтований інструмент стратегічного обліку грошових потоків промислового підприємства, застосування якого на практиці рекомендується здійснювати за наступним алгоритмом (рис. 1).

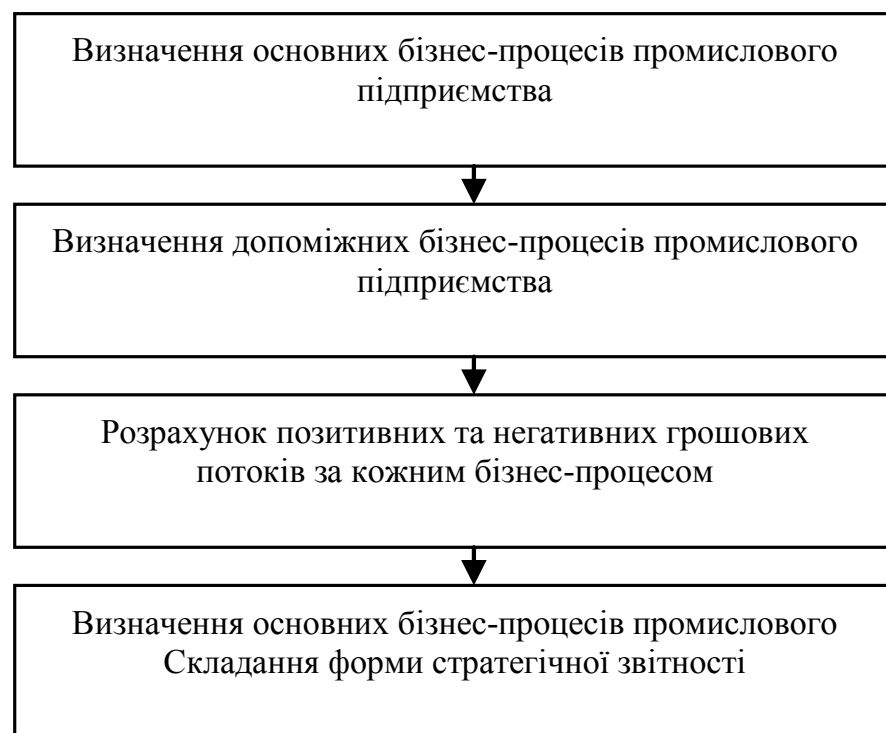

Рис. 1. Алгоритм застосування процесно-орієнтованого інструменту стратегічного обліку грошових потоків промислового підприємства

Зокрема, насамперед рекомендується здійснювати визначення основних бізнес-процесів промислового підприємства, до яких переважною більшістю економістів відносяться:

- інноваційні (маркетинг, вивчення ринка та визначення потенційних споживачів, розробка нових видів продукції);
- інвестиційні (придбання і створення необоротних активів, здійснення фінансових вкладень);

- операційні (постачання, складування, зберігання, виробництво, збут);
- бізнес-процеси післяпродажного обслуговування (післяпродажне обслуговування).

Наступним етапом є визначення допоміжних бізнес-процесів промислового підприємства, до яких переважною більшістю економістів відносяться:

- управління фінансами та обліком;
- управління інформаційними технологіями;
- розвиток персоналу та управління персоналом;
- виконання програм з захисту навколишнього середовища;
- управління зовнішніми зв'язками.

Третій етап запропонованого алгоритму передбачає здійснення розрахунку позитивних та негативних грошових потоків за кожним виділеним основним та допоміжним бізнес-процесом за умови гіпотетичної реалізації керівництвом промислового підприємства обраної стратегії.

Грунтуючись на результатах проведеного розрахунку, на четвертому етапі здійснюється оцінка грошового потоку за кожним бізнес-процесом промислового підприємства з позиції можливості реалізації обраної керівництвом стратегії, що у подальшій діяльності дозволить уникнути як його дефіциту, який призводить до зниження ліквідності та платоспроможності підприємства, так і надлишку, який може спричинити втрату реальної вартості грошових коштів, що не будуть використовуватися, від інфляції.

В свою чергу останнім етапом даного алгоритму є відображення зазначеної інформації у формі стратегічної управлінської звітності «Стратегічний звіт про грошові потоки промислового підприємства», зміст якої залежить від інформаційних потреб керівництва.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Таким чином, ґрунтуючись на результатах дослідження поглядів науковців на проблему інструментів стратегічного обліку, які будуть адекватними цілям і завданням процесно-орієнтованої системи управління, автором розроблено процесно-орієнтований інструмент стратегічного обліку грошових потоків промислового підприємства, який дозволяє отримувати інформацію про вплив гіпотетичної реалізації обраної стратегії на

грошовий потік в межах бізнес-процесів. Такий підхід суттєво сприятиме обґрунтованості стратегічних рішень керівництва в частині розробки напрямів подальшого розвитку промислового підприємства.

Література

1. Друкер П. Классические работы по менеджменту / П. Друкер. — М.: «Альпина Бизнес Букс», 2008. — С. 220.
2. Рамперсад Х. Универсальная система показателей деятельности / Х. Рамперсад [Электронный ресурс]. — <http://bookre.org/reader?file=1221751&pg=5> – 01.08.2014. – Назва з екрана.
3. Cooper R., Kaplan R.S., (1992). “Activity-Based Systems: Measuring The Costs of Resource Usage”, Accounting Horizons, 6(83): 1-13.
4. Kaplan R. S., Norton D. P. The Balanced Scorecard — Measures then drive Performance // Harvard Business Review,- 1992-V. 70.-N 1.-P. 71-79.
5. Kaplan, R.S. and Cooper, R., “Cost and Effect: Using Integrated Cost Systems to Drive Profitability and Performance”, Harvard Business School Press, 1997
6. Phillips P., Phillips J. Measuring ROI in Learning & Development [Электронный ресурс] / P.Phillips, J.Phillips/ - <http://www.astd.org/Publications/Books/Measuring-ROI>– 03.08.2014. – Назва з екрана.

1. Druker P. Klassy`chesky`e raboty po menedzhmentu / P. Druker. — М.: «Ал`пу`на Бу`знес Буks», 2008. — S. 220.
2. Rampersad X. Uny`versal`naya sy`stema pokazatelej deyatel`nosty` [Elektronny`j resurs] / X. Rampersad. — <http://bookre.org/reader?file=1221751&pg=5> – 01.08.2014. – Nazva z ekrana.

Рецензент: Гушко С.В., професор, д.е.н., в.о. декана обліково-економічного факультету, Криворізький економічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»

6.10.2014

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА АНАЛІТИКО-ГРАФІЧНИМ МЕТОДОМ

Економічна безпека підприємства в сучасних умовах є основою успішного функціонування підприємства. Поєднуючи усі аспекти діяльності підприємства рівень економічної безпеки надає інформацію про загальне становище, є основою стабільного розвитку та джерелом інформації для профілактики загроз. Сьогодні моніторинг економічної безпеки підприємства – це необхідність, обумовлена складним становищем української економіки. Підприємствам потрібен прозорий функціональний механізм оцінки рівня економічної безпеки, який надасть можливість оперативно відстежувати її зміну з ціллю виявлення загроз та впровадження заходів їх профілактики. У статті розглянуті деякі аспекти визначення рівня економічної безпеки підприємства. На підставі критичного аналізу існуючих підходів запропоновано поєднання двох загально відомих методів аналізу: аналітичного методу індикаторів та графічного методу багатокутника.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, методи визначення економічної безпеки підприємства, індикатори економічної безпеки підприємства.

Литвинов Александр, Литвинова Виктория

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ АНАЛИТИКО-ГРАФИЧНИМ МЕТОДОМ

Экономическая безопасность предприятия в современных условиях является основой успешного функционирования предприятия. Сочетая все аспекты деятельности предприятия уровень экономической безопасности предоставляет информацию об общем положении, является основой стабильного развития и источником информации для профилактики угроз. Сегодня мониторинг экономической безопасности предприятия - это необходимость, обусловленная сложным положением украинской экономики.

Предприятиям нужен прозрачный функциональный механизм оценки уровня экономической безопасности, который позволит оперативно отслеживать ее изменение с целью выявления угроз и внедрение мер их профилактики. В статье рассмотрены некоторые аспекты определения уровня экономической безопасности предприятия. На основании критического анализа существующих подходов предложено сочетание двух общеизвестных методов анализа: аналитического метода индикаторов и графического метода многоугольника.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, методы определения экономической безопасности предприятия, индикаторы экономической безопасности предприятия.

Litvinov Alexander, Litvinova Victoria

DETERMINING THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE ANALYTICAL AND GRAPHICAL METHOD

The article deals with some aspects of determining the level of economic security. Based on a critical analysis of existing approaches proposed combination of two commonly known methods of analysis: the analytical method of indicators and graphical method polygon. Economic security in modern conditions is the basis for the successful operation of the enterprise. Combining all aspects of the enterprise level of economic security provides information on the general situation, is the foundation of sustainable development and a source of information for the prevention of threats. Today, the monitoring of economic security - it is a necessity due to the difficult situation of the Ukrainian economy. Businesses need a transparent mechanism for assessing the functional level of economic security that will allow us to keep track of its changes in order to identify threats and implement measures to prevent them.

Keywords: economic security, methods for determining the economic security, indicators of economic security.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічна безпека підприємства в сучасних умовах є основою успішного функціонування підприємства. Поєднуючи усі аспекти діяльності підприємства рівень економічної безпеки надає інформацію про

загальне становище, є основою стабільного розвитку та джерелом інформації для профілактики загроз.

Сьогодні моніторинг економічної безпеки підприємства – це необхідність, обумовлена складним становищем української економіки. Підприємствам потрібен прозорий функціональний механізм оцінки рівня економічної безпеки, який надасть можливість оперативно відстежувати її зміну з ціллю виявлення загроз та впровадження заходів їх профілактики.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемам визначення рівня економічної безпеки підприємства присвячено багато робіт сучасних закордонних та вітчизняних вчених. Серед них Покропивний С., Ткаченко А., Ковальов Д., Лойко Д., Шликов В., Мінаєв Г., Олейников Є. та ін. Ними було запропоновано багато методик оцінки рівня категорії, які мають спільні негативні риси, а саме трудомісткість розрахунку та перевантаження факторними показниками.

Метою статті є апробація методичного підходу до визначення економічної безпеки підприємства аналітико-графічним методом.

Основний матеріал дослідження. Невід'ємним елементом дослідження економічної безпеки підприємства є вибір її критерію. Під критерієм економічної безпеки підприємства розуміються ознака або сума ознак, на підставі яких може бути зроблений висновок про те, чи знаходиться підприємство в економічній безпеці чи ні. Такий критерій повинен не просто констатувати наявність економічної безпеки підприємства, але і оцінювати її рівень. У роботі [1, с. 102-106] проаналізована купа методів де визначається критеріальне значення інтегрального показнику економічної безпеки та пропонується певна шкала рівнів безпеки. Але ж границі цих рівнів мають дуже відносне значення та не дають відповіді на питання які самі показники негативно впливають на інтегральний показник економічної безпеки.

Така складна ситуація обумовлена природою категорії, яка формується під впливом багатьох різноманітних факторів, які формуються у різних сферах функціонування підприємства. В роботі С. Покропивного [2, с. 536] було виділено сім функціональних складових економічної безпеки, а саме: фінансова, інтелектуальна та кадрова, техніко-технологічна, політико-правова, екологічна, інформаційна та силова. Така систематизація надала життя багатьом схожим

класифікаціям складових економічної безпеки підприємства, у складі яких з'явилися ресурсна складова [3; 4; 5], ринкова [5; 6], енергетична [5; 7; 8] та інші складові. Саме по цих складових автори пропонують розрахувати інтегральні показники, які на наступному етапі аналізу формують комплексний показник економічної безпеки підприємства. Таким чином, отриманий показник ускладнюється великою сукупністю факторів та коефіцієнтами вагомості показників на всіх рівнях розрахунків.

Наявність багатьох факторних показників у розрахунках веде до нівелювання впливу кожного окремого показника, що в свою чергу ускладнює пошук рішення проблеми у разі її виникнення. Коефіцієнти вагомості привносять високу долю суб'єктивізму у остаточний показник, так як визначаються переважно експертними методами.

Взагалі отримання комплексного (інтегрального) показника економічної безпеки на нашу думку є вторинним на шляху визначення економічної безпеки підприємства. Цей показник дає можливість лише класифікувати загальний рівень економічної безпеки не надаючи відповіді на джерела походження загроз і, як слідство, шляхи їх подолання.

В економічній літературі великої популярності набув метод кількісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства за допомогою так званих індикаторів. Індикатори розглядаються як граничні значення показників, які характеризують діяльність підприємства в різних функціональних областях, та їх відносної динаміки, які відповідають певному рівню економічної безпеки. Оцінка економічної безпеки підприємства встановлюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами.

Індикаторний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, як видається, запозичений з області оцінки економічної безпеки держави. Принаймні, саме формування системи індикаторів і розрахунок інтегрального індикатора економічної безпеки передбачено Концепцією економічної безпеки України.

Для визначення рівня економічної безпеки пропонуємо використати метод багатокутнику, осями якого будуть факторні показники. На цих же осях можна відобразити індикаторні значення показників. Перевагами методу є наочність впливу кожного окремого

факторного показнику, можливість порівняння у динаміці та при бажанні отримання комплексного показнику економічної безпеки шляхом розрахунку площі багатокутника.

Оцінка рівня економічної безпеки підприємства на основі індикативного підходу передбачає визначення з високим ступенем точності бази порівняння – індикаторів. Для цього необхідно визначити систему факторних показників, які б висвітлили складові економічної безпеки підприємства. Розглянемо можливий варіант формування системи факторних показників економічної безпеки та визначення їх індикативних значень.

Для характеристики рівня економічної безпеки на підставі аналізу складових безпеки за Покропивним сформуємо систему показників та встановимо їх граничні значення.

1. Показники фінансової складової економічної безпеки можуть виступати:

- *коефіцієнт фінансової незалежності* (автономії) - показує частку активів організації, які покриваються за рахунок власного капіталу (забезпечуються власними джерелами формування). Інвестори і банки, що видають кредити, звертають увагу на значення цього коефіцієнта. Чим вище значення коефіцієнта, тим з більшою ймовірністю організація може погасити борги за рахунок власних коштів. Чим більше показник, тим більш незалежним є підприємство. Нормативне обмеження $K_{фн} > 0,5$, яке ми будемо брати за індикаторне.

- *коефіцієнт поточної ліквідності* – показує здатність компанії погашати поточні (короткострокові) зобов'язання за рахунок оборотних активів. Ніж значення коефіцієнта більше, тим краще платоспроможність підприємства. Цей показник враховує, що не всі активи можна реалізувати в терміновому порядку. Нормальним вважається значення коефіцієнта 1,5 – 2,5, залежно від галузі економіки. Значення нижче 1 говорить про високий фінансовий ризик, пов'язаний з тим, що підприємство не в змозі стабільно оплачувати поточні рахунки. Значення більше 3 може свідчити про нераціональної структури капіталу. Індикаторний діапазон $1 < K < 2,5$.

2. Індикатори кадрової складової економічної безпеки підприємства;

- *коефіцієнт плинності кадрів* - використовується для оцінки розмірів плинності в цілому по організації і по окремим підрозділом.

Природна плінність (3-5% на рік) сприяє своєчасному оновленню колективу і не вимагає особливих заходів з боку керівництва та кадрової служби. Зайва ж плінність викликає значні економічні втрати, а також створює організаційні, кадрові, технологічні, психологічні труднощі. Таким чином індикаторне значення показнику $K > 0,05$.

- *індекс випередження росту продуктивності праці в порівнянні із заробітною платою* розраховується діленням індексу приросту продуктивності праці на індекс приросту середньої заробітної плати. Перевищення індексу продуктивності праці над індексом середньої заробітної плати говорить про зменшення частки фонду заробітної плати в загальній вартості продукції, тобто означає відносну економію фонду заробітної плати. Значення цього індексу не повинно бути нижче одиниці (> 1).

3. Індикатори виробничо-технологічної складової економічної безпеки:

- *коефіцієнт інтенсивності оновлення ОВФ* – відображає рівень вивільнення капіталу в результаті впровадження нової техніки. Цей показник характеризує темп технічного прогресу. Його збільшення свідчить про скорочення термінів експлуатації засобів, ліквідації застарілих об'єктів. Оптимальне значення коефіцієнта інтенсивності оновлення – менше 1, що свідчить про розширення виробництва.

- *темпи росту обсягів виробництва* – загальновідомо, що цей показник для галузі повинен бути більше 1,1.

3. Індикатори силової складової економічної безпеки підприємства:

- *показник ефективності прийнятих заходів*, який розраховується на основі оцінки понесених збитків та збитків, що вдалося запобігти за розрахунок ефективності прийнятих мер. Даний показник ефективності служить виразом приватного функціонального критерію забезпечення силової складової економічної безпеки організації і розраховується як відношення загальної суми збитку, що вдалося запобігти до загальної суми збитків. Виходячи зі змісту повинен бути більше одиниці.

4. Індикатори правової складової економічної безпеки можливо визначити по показниках:

- *індекс задоволення претензій підприємства* характеризує рівень задоволення позовів, претензій, штрафних санкцій ініційованих

підприємством. Значення цього показнику повинно наближатися до 1, але, на думку експертів, не бути нижче за 0,5.

- *індекс задоволення претензій підприємством* характеризує рівень задоволення позовів, претензій, штрафних санкцій ініційованих юридичними або фізичними особами у відношення підприємства. За даними експертів значення цього показнику не повинно перевищувати 0,5.

Усі розраховані показники представимо у узагальнюючій таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика окремих показників економічної безпеки
підприємства ПАТ «Одесагаз»

Показники	Нормативне значення	Значення		
		2011	2012	2013
Коефіцієнт незалежності	$K > 0,5$	0,44	0,40	0,41
Коефіцієнт поточної ліквідності	$1 > K > 2,5$	0,84	0,82	0,81
Коефіцієнт плинності кадрів	$K > 0,05$	0,23	0,31	0,12
Індекс випередження росту продуктивності праці	$K > 1$	1,00	0,85	0,83
Коефіцієнт інтенсивності оновлення ОВФ	$K \geq 1$	0,017	0,023	0,021
Темпи росту чистої продукції	$1,1 = K$	1,37	0,87	1,21
Індекс задоволення претензій підприємства	$0,5 < K < 1$	0,70	0,68	0,61
Індекс задоволення претензій підприємством	$K > 0,5$	0,017	0,020	0,031
Індекс попередження шкоди	$0,5 = K$	0,59	0,71	0,85

Методика визначення економічної безпеки на підставі індикаторів на дає можливості визначити загальний або комплексний показник економічної безпеки. Представимо результати розрахунків за допомогою багатокутника економічної безпеки (рис. 1).

На рисунку світло сірим позначена зона максимального значення показників, темним – зона мінімального значення. Сіра зона – це зона реального рівня показників економічної безпеки ПАТ «Одесагаз» у 2013 році.

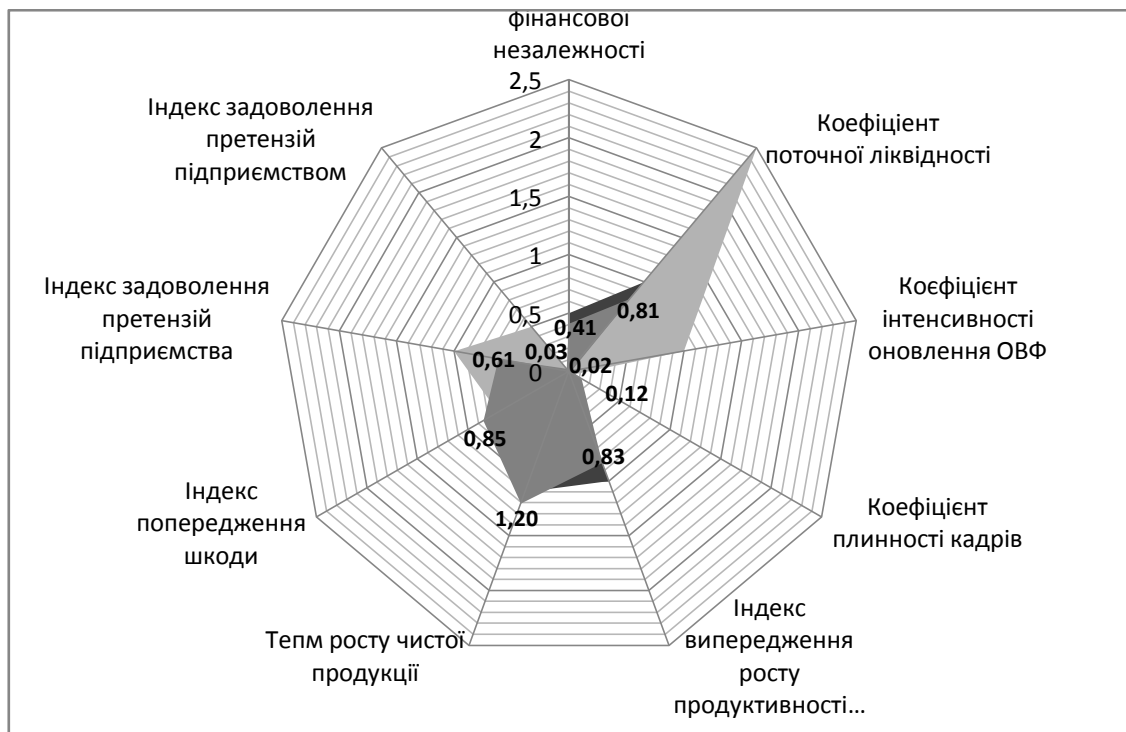

Рис. 1. Багатокутник економічної безпеки підприємства ПАТ «Одесагаз» у 2013 році

Таким чином з рисунка видно, що коефіцієнти фінансової незалежності та поточної ліквідності нижче встановленого мінімального рівня (сірий сектор не перекриває темний). Також нижче за нормативне значення індексу випередження росту продуктивності праці понад ростом заробітної платні.

Коефіцієнт плинності кадрів навпаки перевищує максимально дозволений рівень (сірий сектор перекриває світло-сірий).

Усі інші показники знаходяться у межах встановлених індикаторів.

Аналізуючи існуючу ситуацію можна зробити висновок, що підприємство знаходиться у небезпеці, тому що чотири з восьми розглянутих показників не відповідають вимогам. Керівництву підприємства треба направити зусилля на покращення ситуації щодо підвищення показників фінансової стійкості та ліквідності, а також звернути увагу на плинності кадрів на підприємстві.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Застосування аналітико-графічного методу дозволить керівництву підприємства систематично досліджувати рівень економічної безпеки підприємства. Кожне підприємство має можливість коректувати кількість та перелік факторних показників згідно специфіки

підприємства та специфічним цілям дослідження. Даний метод дозволить провести порівняльний аналіз, як у динаміки по роках, так й з іншими підприємствами галузі. Крім того для кожної галузі можливо встановлювати своє, притаманне лише їй значення індикаторів.

Література

1. Економіка підприємства: підручник / С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2003. – 608 с.
2. Ковалёв Д. Экономическая безопасность предприятия / Д.Ковалёв, Т.Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-51.
3. Ареф'єва, О.В. Планування економічної безпеки підприємства / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 326 с.
4. Петрович Й.М. Економіка підприємства: підручник / Й.М.Петрович. – Львів, «Новий Світ – 2000», 2004. – 680 с.
5. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальные проблемы экономики. – 2003. – № 3. – С. 12-19.
6. Гічова, Н.Ю. Діагностика та підвищення економічної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (металургія)" / Н.Ю. Гічова. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.
7. Літвінов О.С. Визначення факторів економічної безпеки // Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики: Матеріали другої міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 вересня 2013 р.–Одеса, Атлант, 2013.– С. 216-218.

1. Ekonomika pidpry`yemstva: pidruchny`k / S.F. Pokropy`vnogo. – K.: KNEU, 2003. – 608 s.
2. Kovalëv D. Эконoмy`cheskaya bezopasnost` predpry`yaty`ya / D. Kovalëv, T.Suxorukova // Эконoмy`ka Ukray`ны.-1998.– # 10. – S. 48-51.
3. Aref'yeva, O.V. Planuvannya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / O.V. Aref'yeva, T.B. Kuzenko. – K.: Vy`d-vo Yevrop. un-tu, 2004. – 326 s.
4. Petrovy`ch J.M. Ekonomika pidpry`yemstva: pidruchny`k / J.M.

Petrovy`ch. – L`viv, «Novy`j Svit – 2000», 2004. – 680 s.

5. Y`l`yashenko S.N. Sostavlyayushhy`e ekonomy`cheskoj bezopasnosty` predpry`yaty`ya y` podxody k y`x ocenke / S.N. Y`l`yashenko // Aktual`nye problemy ekonomy`ky`. – 2003. – # 3. – S. 12-19.

6. Gichova, N.Yu. Diagnosty`ka ta pidvy`shhennya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva: avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk.: specz. 08.00.04 "Ekonomika ta upravlinnya pidpry`yemstvamy` (metalurgiya)" / N.Yu. Gichova. – Dnipropetrovs`k, 2010. – 20 s.

7. Litvinov O.S. Vy`znachennya faktoriv ekonomichnoyi bezpeky` // Ekonomika pidpry`yemstva: suchasni problemy` teorii ta prakty`ky`: Materialy` drugoyi mizhnar. nauk.-prakt. konf., 26-27 veresnya 2013 r.–Odesa, Atlant, 2013.– S. 216-218.

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету*

17.11.2014

УДК 657.1

Масленніков Євген, Какічева Лілія

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗБЕЧЕННЯ КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розглядається облікове забезпечення кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання. Особливу увагу приділено визначенню кредиторської заборгованості, відображенню її в обліку та впливу цієї заборгованості на господарську діяльність суб'єктів господарювання, а також операціям з експорту та імпорту. Для відображення усього об'єму господарської діяльності, а саме операцій, що здійснюються на підприємстві, бухгалтерський облік використовує метод документації. Документація є важливим елементом методу бухгалтерського обліку, оскільки служить для первинного спостереження за господарськими операціями і є обов'язковою умовою для відображення їх в обліку.

Ключові слова: постачальники, зобов'язання, кредиторська заборгованість, облікове забезпечення, розрахунки, імпорт, експорт.

Масленников Евгений, Какичева Лилия

УЧЁТНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ КРЕДИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье рассматривается учётное обеспечение кредиторской задолженности субъектов хозяйствования. Особое внимание уделено определению кредиторской задолженности, отражению её в учёте и влиянию этой задолженности на хозяйственную деятельность субъектов, а также операциям по экспорту и импорту. Для отображения всего объема хозяйственной деятельности, а именно операций, которые осуществляются на предприятии, бухгалтерский учет использует метод документирования. Документация является важным элементом метода бухгалтерского учета, поскольку служит для первичного наблюдения за хозяйственными операциями и является обязательным условием для отображения их в учете.

Ключевые слова: поставщики, обязательства, кредиторская задолженность, учётное обеспечение, расчёты, экспорт, импорт.

Maslennikov Evgen, Kakicheva Lilia

REGISTRATION PROVIDING OF ACCOUNT PAYABLE OF MANAGEMENT SUBJECTS

The registration providing of account payable of management subjects is examined in the article. The special attention is spared to determination of account payable, reflection of her in an account and influence of this debt on economic activity of subjects, and also to the operations on an export and import. For the reflection of all volume of economic activity, namely operations which are carried out on an enterprise, use a record-keeping method of document. A document is the important element of method of record-keeping, as serves for the primary looking after economic operations and is an obligatory condition for a reflection them in an account.

Keywords: liabilities, obligations, accounts payable, registration providing, calculations, export, import.

Актуальність теми. У зв'язку з економічною ситуацією, яка

склалася на території України, морські торговельні порти мають підвищувати ефективність виробництва, конкурентоздатність продукції і послуг на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання і управління виробництвом та подолати безгосподарність, активізувати підприємництва, ініціативи і т.д. Важлива роль в реалізації цієї задачі відводиться організації бухгалтерського обліку на таких підприємствах, в тому числі обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками. Розрахункові взаємовідносини між постачальниками і покупцями виникають у процесі господарської діяльності підприємств, і цим відносинам, як правило, повинне передувати укладання договорів (контрактів) купівлі-продажу товарно-матеріальних цінностей, договорів підряду на виконання різних робіт, надання послуг тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, щодо обліку розрахунків з постачальниками та підрядниками розглядалась багатьма провідними вітчизняними науковцями з бухгалтерського обліку, зокрема Ф.Ф. Бутенцем, А.С. Барановською, Г.В. Власюком, В.В. Жуковською, А. Козоріз, О. С. Кравченко, О.М. Шапошніковою та іншими. Проте, тема розрахунків з постачальниками досі не вивчена досконально, тому залишаються деякі питання недостатньо вивченими, що зумовлює актуальність даної теми та подальшого дослідження. Одним із таких спірних питань є визначення категорії «розрахунки»: в дискусії про визначення терміну "розрахунки" виділяють три основні позиції. Відповідно до першої з них, розрахунки - це система взаємовідносин. Прихильники другої позиції вважають ці розрахунки безпосередньо взаємовідносинами (без використання слова "система"). Третя група вчених лише пояснює економічну сутність розрахунків, не наводячи пояснення щодо їх визначення. Таким чином, необхідно дослідити облікове забезпечення кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу.

Постачальники – це юридичні і фізичні особи, які здійснили для підприємства поставку виробничих запасів, малоцінних і швидкозношуваних предметів, необоротних активів чи інших цінностей. За поставку виникли зобов'язання, які підлягають оплаті.

Взаємовідносини підприємства з постачальниками регулюються раніше укладеними договорами, оформленими згідно встановленої

форми.

Облік договорів та їх виконання ведеться відділом постачання або окремою особою за призначенням керівника.

Для відображення усього об'єму господарської діяльності, а саме операцій, що здійснюються на підприємстві, бухгалтерський облік використовує метод документації. Документація є важливим елементом методу бухгалтерського обліку, оскільки служить для первинного спостереження за господарськими операціями і є обов'язковою умовою для відображення їх в обліку. Саме тому, підставою для бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками на підприємствах морських портів є первинні документи, які фіксують факти здійснення цих операцій. Надходження товарів від постачальників оформляється товарно-транспортною накладною (ТТН), податковою накладною, або рахунком-фактурою, вантажною митною декларацією тощо. Приймання товарно-матеріальних цінностей, наприклад, виробничих запасів, що надійшли на склад морського порту, оформляється прибутковим ордером (ф. № М-4). Якщо, при прийманні товарно-матеріальних цінностей виявлені кількісні або якісні розбіжності з даними товаросупровідних документів постачальника, необхідно скласти акт приймання матеріалів (ф. № М-7).

Бухгалтерський облік розрахунків з постачальниками та підрядниками ведеться на рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками». На зазначеному рахунку відображаються розрахунки з підприємствами, організаціями та особами за отримані товарно-матеріальні цінності, прийняті (виконані) роботи та надані послуги, включаючи надання електроенергії, газу, пари, води тощо, а також послуги з доставки або переробки матеріальних цінностей, розрахункові документи на які не надійшли, тобто виникли невідфактуровані поставки [3].

Аналітичний облік розрахунків з постачальниками ведеться за кожною юридичною чи фізичною особою, що є постачальником. Аналітичні рахунки об'єднуються в субрахунки:

631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»;

632 «Розрахунки з іноземними постачальниками».

На рахунку 63 у морських торговельних портах обліковують розрахунки з підприємствами транспорту і зв'язку за отримані послуги з перевезень, у тому числі розрахунки за недоборок і переборок тарифу (фрахту), а також розрахунки за всі види послуг зв'язку.

Усі операції, пов'язані з розрахунками за придбані товарно-матеріальні цінності, прийняті роботи або спожиті послуги, знаходять відображення на рахунку 63 незалежно від того, одночасно чи заздалегідь проводилася оплата пред'явленого рахунка [5].

Первинні документи з обліку розрахунків з постачальниками наявно представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Первинні документи з обліку розрахунків з постачальниками

Розрахунки з вітчизняними постачальниками	Розрахунки з іноземними постачальниками
Виникнення заборгованості	
Прибуткова накладна	Акцептований рахунок
Податкова накладна	Залізнична накладна
Товаро-транспортна накладна	Прибуткова накладна
	Податкова накладна
Погашення заборгованості	
Видатковий касовий ордер	Виписка банку
Виписка банку	

Постачальник на відвантажену продукцію виписує товарні та платіжні документи, передає їх банку і направляє покупцю, тобто підприємству морському торгівельному порту.

Погашення кредиторської заборгованості перед постачальниками може здійснюватися шляхом безготівкових або готівкових розрахунків. Найчастіше морські торговельні порти застосовують саме безготівкову форму розрахунків з кредиторами. Безготівкові розрахунки здійснюються за платіжним дорученням, платіжною вимогою-дорученням, акредитивом, інкасо, векселем, або представлені іншими формами розрахунків, наприклад, із використанням чеків, як на документарних носіях так і в електронному вигляді.

Правила, форми і стандарти безготівкових розрахунків в Україні, що здійснюються за участю банків, встановлені в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженій Постановою Правління НБУ від 21.01.2004 № 22 [2].

Безготівкові розрахунки передбачають перерахування певної суми коштів з рахунків торгівельного порту на рахунки постачальників. Документи, що надаються постачальникам після отримання ТМЦ представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Документи, що подаються постачальникам після отримання ТМЦ

№з/п	Назва документа	Відділ - виконавець	Кому подається	Термін виконання
1	Доручення на отримання товарно-матеріальних цінностей	Відділ бухгалтерського обліку та звітності	Постачальникам	Після оплати рахунку
2	Накладна, прийомний акт на отримання матеріальних цінностей	Відділ бухгалтерського обліку та звітності	Постачальникам	Наступний робочий день після отримання матеріальних цінностей

Зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду. Відображаються поточні зобов'язання в балансі за сумою погашення [4].

Зобов'язання є однією із складових Балансу і розглядаються як джерела формування фінансових ресурсів для фінансування операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємств.

Кредиторська заборгованість - це найвагоміша частина зобов'язань підприємства, до яких включаються довгострокові і поточні зобов'язання [6].

Кредиторська заборгованість - тимчасово залучені суб'єктом у власне користування грошові кошти, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі [6].

Кредиторська заборгованість виражає вартісну оцінку фінансових зобов'язань підприємства перед різними суб'єктами економічних відносин.

Якщо розглядати поняття «Зобов'язання» з точки зору юриспруденції, то як юридична категорія господарське зобов'язання -

це господарські відносини, що регулюються правом. В силу цих відносин одна сторона уповноважена вимагати від іншої здійснення господарських операцій: передачі майна, виконання робіт, надання послуг тощо, а інша при цьому зобов'язана виконувати вимоги щодо предмету зобов'язання і має при цьому право вимагати відповідну винагороду - сплату грошей, зустрічні послуги тощо.

Враховуючи, що морські торгівельні порти часто співпрацюють з іноземними постачальниками, формуються операції з експорту і імпорту товарів, робіт, послуг. Оприбуткування імпортних товарів на склад покупця проводиться на підставі зовнішньоекономічного договору купівлі-продажу, вантажної митної декларації, приймального акту та акту експертизи торговельно-промислової палати, комерційних документів: рахунків-фактур (invoice (інвойс), що підтверджують митну вартість товару); транспортних накладних (CMR, залізничної накладної, авіа накладної, коносаменту, товарно-транспортної накладної, пакувальних листів). При здійсненні розрахунків у іноземній валюті складається довідка бухгалтерії про наявність курсових різниць при перерахуванні заборгованості. Основними документами для відображення в бухгалтерському обліку придбання імпортних товарів і розрахунків за них з іноземними постачальниками є акцептований рахунок іноземного постачальника з прикладеними до нього товаросупровідними документами, передбаченими умовами контракту, що перераховані вище.

У процесі зовнішньоекономічної діяльності морського торговельного порту іноді зустрічаються невідфактуровані поставки, і для відображення їх в обліку використовують ціни контракту. На вартість придбаних імпортних товарів у бухгалтерському обліку робиться запис за кредитом рахунку 632 та дебетом рахунку 281 "Товари на складі".

Товари, що імпортуються, обліковуються підприємством як імпортні товари з моменту надходження відповідних розрахункових і комерційних документів.

Якщо товари придбані за плату, то їх первісна вартість є собівартістю, яка складається з наступних фактичних витрат:

- сум, що сплачуються згідно з договором (контрактом), укладеним з постачальником;

- сум ввізного мита;
- сум непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, які не відшкодовуються підприємству;
- транспортно-заготівельних витрат;
- інших витрат, які безпосередньо пов'язані з придбанням товарно-матеріальних цінностей та доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання згідно цільового призначення.

Імпортovanі та експортovanі товари оприбутковуються за обліковими партіями, при визначенні ознак яких беруться до уваги вид товару, можливість збереження партій у процесі перевезення, перевалювання і зберігання вантажів та інші умови.

При імпорті машин, обладнання та устаткування за облікову партію, звичайно, беруться у морських перевезеннях - замовлення, транс, пароплав, коносамент; при імпорті сировини, продовольства і товарів масового виробництва за облікову партію беруться у морських перевезеннях - пароплав, товар, а якщо в порту організоване поконосаментне зберігання вантажів, то і коносамент.

Нестача або надлишок експортovanого чи імпортovanого вантажу, відвантаженого одним і тим самим відправником в адресу одного отримувача, що надійшли у справних вагонах без слідів втрати, визначаються по результатам перевірки усієї партії вантажу, виданого за останню добу.

Облік розрахунків з постачальниками є однією з найважливіших ділянок бухгалтерського обліку у морських портах, оскільки на цьому етапі відбувається надходження або вибуття грошових коштів. Саме тому облік розрахунків з постачальниками необхідно постійно удосконалювати та покращувати:

1. Необхідно стежити за співвідношеннями дебіторської і кредиторської заборгованості, адже значне переважання дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стійкості підприємства і робить необхідним залучення додаткових засобів; перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською може призвести до неплатоспроможності підприємства;

2. Доцільно проводити аналіз складу і структури кредиторської заборгованості за конкретними постачальниками, а також терміни утворення заборгованості або терміни їх можливого погашення, що дозволить своєчасно виявити прострочену заборгованість і вжити

заходів щодо її стягнення;

3. Контролювати оборотність кредиторської заборгованості, а також стан розрахунків щодо простроченої заборгованості, так як в умовах інфляції будь-яка відстрочка платежу призводить до того, що підприємство реально отримує лише частину вартості поставленої продукції, тому бажано розширити систему авансових платежів;

4. На високому рівні організувати роботу з договорами, розробити стандартну форму, в якій можливо відображати максимально необхідну та доречну інформацію.

Отже, завдяки впровадженню запропонованих заходів по вдосконаленню обліку розрахунків з постачальниками у морських торговельних портах буде більш ефективним управління кредиторською заборгованістю, що врешті рещт призведе до підвищення фінансової стійкості підприємства.

Висновки. Розрахунки з постачальниками призводять до виникнення кредиторської заборгованості, яка знаходиться в пасиві підприємства, і являє собою капітал морського порту, хоча і залучений. Саме тому вивчення цієї категорії надзвичайно важливе, необхідно постійно аналізувати і обов'язково вдосконалювати облік розрахунків з постачальниками. В цілому слід відзначити, що господарські зв'язки - це необхідна умова діяльності підприємства, тому що вони забезпечують безперебійність постачання, безперервність процесу виробництва і своєчасність відвантаження і реалізації продукції (робіт, послуг).

В процесі господарської діяльності морські торговельні порти постійно ведуть розрахунки з контрагентами, у тому числі і з постачальниками за придбання у них сировину, матеріали і інші товарно-матеріальні цінності і послуги, які підтверджуються договорами. Основна нормативно-правова база, що регламентує порядок організації обліку розрахунків з кредиторами – це Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Перспективами подальших досліджень є система документального забезпечення облікового процесу кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання.

Література

1. Закон України «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности Украины»: від 16. 07. 1999 г. № 996- XVI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] - Режим доступа: <http://profiwins.com.ua/ru/legislation/laws/247.html>.

2. Постанова НБУ №22 від 21.01.2004 із змінами «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки» [Електронний ресурс] - Режим доступа: <http://www.aksip.com.ua/content/view/133/87/lang,ru//>

3. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України № N 291 від 30.11.1999 р. (із змінами та доповненнями).

4. П(С)БО 11 «Зобов'язання», затверджене наказом Мінфіну України від 31.01.99р. №20 (зі змінами і доповненнями, останні з яких унесені наказами Міністерства фінансів України від 8 лютого 2014 р. №48.

5. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів [Ф.Ф. Бутинець та ін.]; під заг. ред. [і з передм.] Ф.Ф. Бутинця. - 8-ме вид. доп. і перероб.- Житомир: ПП "Рута", 2009.-912 с.

6. Сопко В. Бухгалтерський облік: навч. посібник. 3-тє вид. - К.:КНЕУ, 2008 [Електронний ресурс] - Режим доступа: <https://www.google.com.ua/search?q=ecolid+ua+book&channel=linkdoctor>

1. Zakon Ukrayiny «O bukhholderskom uchete y fynansovoy otchetnosty Ukrainy»: vid 16. 07. 1999 h. # 996- XVI (zi zminamy ta dopovnennyamy) // [Elektronyy resurs] - Rezhym dostupa: <http://profiwins.com.ua/ru/legislation/laws/247.html>.

2. Postanova NBU #22 vid 21.01.2004 iz zminamy «Pro zatverdzhennya Instruktsiyi pro bez-hotivkovi rozrakhunky» [Elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.aksip.com.ua/content/view/133/87/lang,ru//>

3. Plan rakhunkiv bukhholders'koho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'yazan' i hospodars'kykh operatsiy pidpryyemstv i orhanizatsiy, zatverdzhenny nakazom Ministerstva finansiv Ukrayiny # N 291 vid

30.11.1999 r. (iz zminamy ta dopovnennyamy).

4. P(S)BO 11 «Zobov'yazannya», zatverdzhene nakazom Minfinu Ukrayiny vid 31.01.99r. #20 (zi zminamy i dopovnennyamy, ostanni z yakykh uneseni nakazamy Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 8 lyutoho 2014 r. #48.

5. Butynets' F.F. Bukhhalters'kyy finansovyy oblik: pidruchnyk dlya studentiv spetsial'nosti "Oblik i audyt" vyshchych navchal'nykh zakladiv [F.F. Butynets' ta in.]; pid zah. red. [i z peredm.] F.F. Butyntsy. - 8-me vyd. dop. i pererob. - Zhytomyr: PP "Ruta", 2009.-912 s.

6. Sopko V. Bukhhalters'kyy oblik: Navch. posibnyk. 3-tye vyd. - K. :KNEU, 2008 [Elektronnyy resurs] // Rezhym dostupu: <https://www.google.com.ua/search?q=ecolid+ua+book&channel=linkdoctor>.

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету*

19.11.2014

УДК 338.48-52:797.11(477.74)

Михайлюк Олена

ЕКОНОМІЧНИЙ, ІНФРАСТРУКТУРНИЙ І ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛИ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРУІЗНОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті висвітлюються питання економічних, екологічних і інфраструктурних проблем, що виникають при розвитку такого порівняно нового для України виду туризму як круїзний. Аналізується ситуація з розвитком міжнародного морського круїзного туризму і круїзного туризму по річках України. Оцінюються економічні зиски від розвитку цього виду туризму. Детально аналізуються негативні чинники, які стримують розвиток туризму на Півдні України. Пропонуються механізми створення туристичних кластерів, до складу яких повинні увійти: круїзний туризм, сільський туризм, винний туризм, рекреаційний туризм та інші його види, що розвиваються в

Одеській області, а також інші споріднені види діяльності, які сприяють реалізації ефекту комплексності у розвитку туристичної діяльності.

Ключові слова: круїзні порти, інфраструктура, екологічні проблеми, винний туризм, сільський (зелений) туризм, круїзний туризм, кластери.

Михайлюк Елена

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ, ИНФРАСТРУКТУРНЫЙ И ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ КРУИЗНОГО ТУРИЗМА В ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

В статье освещаются вопросы экономических, экологических и инфраструктурных проблем, возникающих при развитии такого сравнительно нового для Украины вида туризма как круизный. Анализируется ситуация с развитием международного морского круизного туризма и круизного туризма по рекам Украины. Оцениваются экономические выгоды от развития этого вида туризма. Подробно анализируются негативные факторы, сдерживающие развитие туризма на Юге Украины. Предлагаются механизмы создания туристических кластеров, в состав которых должны войти: круизный туризм, сельский туризм, винный туризм, рекреационный туризм и другие его виды, развивающиеся в Одесской области, а также другие сопутствующие виды деятельности, которые способствуют реализации эффекта комплексности в развитии туристической деятельности.

Ключевые слова: круизные порты, инфраструктура, экологические проблемы, винный туризм, сельский (зеленый) туризм, круизный туризм, кластеры.

Mikhailyuk Elena

ECONOMIC, INFRASTRUCTURAL AND ENVIRONMENTAL POTENTIAL FOR CRUISE TOURISM IN THE ODESSA REGION

The article highlights the issues of economic, environmental and infrastructure problems in the development of this relatively new type of tourism Ukraine for a cruise. We analyze the situation of the development

of international maritime cruise tourism and cruise tourism on the rivers of Ukraine. Assessed the economic benefits of this kind of tourism. Detailed analysis of the negative factors that hinder the development of tourism in the South of Ukraine. Proposed mechanisms for the creation of the tourism cluster, to which should include: cruise tourism, rural tourism, wine tourism, recreational tourism and other kinds of developing in the Odessa area, as well as other related activities that contribute to the realization of the effect of complexity in the development of tourism.

Keywords: cruise ports, infrastructure, environmental issues, wine tourism, rural (green) tourism, cruise tourism clusters.

Постановка проблеми. Перед Україною стоїть стратегічне завдання – інтеграція у світовий економічний простір максимально високими темпами, і одним з цих шляхів є залучення нашої туристичної сфери до участі у міжнародному круїзному туризмі.

Аналіз останніх публікацій і досліджень показав, що цей вид діяльності достатньо широко висвітлюється українськими вченими [1-3], але не комплексно, а з різних певних аспектів.

Серед **невирішених питань** слід більш детально оцінити потенційні можливості екологічного, економічного та інфраструктурного потенціалів туристичного комплексу Одеської області, можливості створення туристичних кластерів різного спрямування для найбільш повного задоволення потреб міжнародного круїзного туризму у нашому регіоні.

Постановка завдання: виявити проблемні питання, які будуть стримувати розвиток туристичної сфери Одеського регіону для прийому туристичних круїзних суден, запропонувати шляхи вирішення цих проблем.

Викладення основного матеріалу дослідження. Круїзний туризм, розвиток якого в останні роки збільшує обсяги на Півдні України, може об'єднати більшу частину усіх видів туризму та інших пов'язаних з ним видів діяльності, що надасть поштовх для їхнього розвитку у складі туристичних кластерів.

Обсяг світового круїзного туризму подвоюється кожні 10 років і відповідає річному темпу зростання у межах 7%. За останні три роки щорічне число іноземних громадян, що приїждять до України, збільшилося більш ніж на 1,1 млн. осіб і становить 24,6 млн. осіб на

рік. При цьому внесок сфери туризму у ВВП країни становить лише 2,2%.

У 2013 році було майже 400 заходів круїзних лайнерів до трьох українських портів – Одеси, Севастополя і Ялти. Це на 20% більше, ніж у 2012 році.

Один європейський турист, виходячи на берег у порту суднозаходу, витрачає майже 100 євро на день. У 2011 році тільки Одесу відвідало 184000 пасажирів круїзних суден, тобто їх витрати у місті могли скласти 18,4 млн. євро.

За попереднім розкладом, на 2014 рік тільки до Одеси повинно було зайти 5 найсучасніших круїзних лайнерів з майже 12-тьма тисячами пасажирів на борту. Чорноморський круїзний ринок за рахунок в основному заходу іноземних лайнерів може зростати у найближчі 3-4 роки на 10-15%.

До цього ще потрібно додати круїзи по Дніпру і Дунаю з заходом до Одеси і портів у Придунав'ї. У цьому регіоні потрібно підтримувати розвиток екологічного і яхтингового туризму вздовж Дунаю; етнічного, винного, сільського, гастрономічного і ностальгійного туризму у селах з переважанням болгар, гагаузів, німців, молдаван, албанців, греків.

В основному, поки що це туристи з Європи, яким потрібно надати пізнавально-розважальну програму на 8-10 годин перебування судна в Одеському, Ізмаїльському або інших українських портах. У розрахунку на цих туристів потрібно розробити окремі «тури одного дня»: ностальгійні, етнічні, екологічні, бальнеологічні, археологічні, гастрономічні, винні, які будуть пролягати через певні населені пункти у радіусі до 50-60 км від місця стоянки судна. Для цього необхідно сформувати певні кластерні схеми, які дадуть змогу забезпечити ці тури максимальним рівнем розваг, послуг і інформації.

За даними Міністерства доходів і зборів України, обсяг платежів з туристичного збору в Україні у січні-серпні 2013 року виріс у порівнянні з аналогічним періодом 2012 року на 10% - до 26,1 млн. грн. До 2022 року планується удвічі збільшити число туристів в Україну - до 50 млн. на рік. Відповідно, з 400 тис. до 1 млн. зросте кількість робочих місць у галузі, а очікуване збільшення надходжень до бюджету зросте з 1,5 до 5 млрд. грн.

Збільшення кількості іноземних туристів буде сприяти

розвитку туристичної і портової інфраструктури. При цьому Україна могла б стати ініціатором створення міжнародного кластеру з просування бренду круїзів по Чорному морю (до складу якого увійшли б зацікавлені відповідні структури Болгарії, Румунії, Росії, Грузії, Туреччини, Вірменії та інших країн).

У чорноморських портах, за виключенням Констанци і Одеси, не створена інфраструктура для прийому пасажирських теплоходів завдовжки 200м. На сьогодні лише Одеський порт може якісно виконувати такі функції – одночасно в ньому можуть розміститися 3 великих круїзні судна.

Потрібно продовжити консультації у межах Асоціації MEDCRUISE щодо просування проекту об'єднання восьми головних крізних портів Чорного моря під єдиним трендом Cruise Black Sea. На даний момент відсутній правовий механізм співпраці між державою і потенційними інвесторами у морських гаванях.

Стратегічні перспективи Причорномор'я також пов'язують з можливим залученням до морських подорожей жителів країн СНД і країн ЄС, для яких переліт до базового пункту круїзу, наприклад, до Одеси (з Угорщини, Чехії, Словачії, Білорусі, Росії тощо) буде найбільш сприятливим.

Діяльність іноземних інвесторів щодо реконструкції портової інфраструктури стримує не визначений чітко порядок передачі портів у концесію. Щоб забезпечити виконання цієї законодавчої норми, необхідно включити морські торговельні порти до «Переліку об'єктів права державної власності, які можуть передаватися у концесію», а також внести зміни у Закон України «Про концесії».

Негативним чинниками подальшого розвитку крізного туризму в Україні, за думкою С.Г Нездоймінова [1] є:

1. Відсутність національної стратегії розвитку туристичної інфраструктури в морських портах прийому круїзних суден, невідповідність її міжнародним стандартам щодо різних складових.
2. Непрозорість державної політики у сфері морського бізнесу.
3. Відсутність законодавчого забезпечення для іноземного інвестування у портову інфраструктуру.
4. Сезонність, що впливає на формування зайнятості в обслуговуванні круїзів, висока текучість кадрів.
5. Недостатня інформованість іноземних громадян про

історичні, культурні пам'ятки Українського Причорномор'я; його кліматичні умови і екологічний стан.

6. Низький рівень реклами Українських туристичних брендів на світовому рівні.

7. Відсутність сучасної портової інфраструктури для прийому великих круїзних суден.

8. Відсутність комплексної системи туристичного обслуговування на 8-10 годин під час заходу до порту; відсутність аудіо-гідів на основних мовах в музеях.

9. Складність і тривалість процедури паспортного і митного контролю при заході в українські порти, в тому числі особисте заповнення у двох екземплярах туристами митних декларацій.

10. Надзвичайно (більше ніж у 2 рази) завищені портові збори.

11. Відсутність сценарію розвитку круїзного туризму в Україні як частини світового туристичного бізнесу.

12. Відсутність державної політики у сфері розвитку круїзного малотоннажного суднобудування, відсутність програми банківського пільгового кредитування вітчизняного суднобудування.

Для залучення круїзних компаній у приморські регіони України потрібна розробка комплексної програми розвитку туризму на Півдні України.

Один день перебування судна у порту протягом 8-10 годин повинен бути заповнений комплексом екскурсійних, розважальних та інших заходів.

До основних наявних, наприклад в Одесі, можна віднести:

1. У межах міста: тематичні екскурсії по місту, відвідування не багаточисельних музеїв і виставок, обід в одному з оригінальних закладів харчування (перевага віддається національній кухні), відвідування ввечері оперного або іншого з театрів).

2. Виїзд за межі міста: винний тур до Шабо з відвідуванням Б-Дністровської фортеці з дуже бідним антуражем.

Для розширення сфери засобів прийому туристів і рекреантів слід розробити інвестиційні програми і проекти у межах міста:

- екологічне і гідрологічне оздоровлення Куяльницького лиману, реконструкція курортного комплексу Куяльник для прийому рекреантів на тривалий період часу, а також на 1-2 доби під час приходу круїзного судна (спа-процедури, ванни, грязі; продаж

продукції з грязі як це робить Ізраїль з ресурсами Мертвого моря). Особливої актуальності набуває розбудова і реконструкція курорту Куяльник як бальнеологічного грязьового об'єкту - єдиного, що залишився на даний час в Україні після втрати курортів Саки (оз. Саки) і Євпаторії (оз. Мойнаки);

- реконструкція існуючих пам'яток архітектури (можлива часткова їх передача у приватну власність тим, хто має кошти на реконструкцію і підтримання їх у належному стані);

- створення сфери розваг у межах міста: будівництво парку розваг на кшталт «Діснейленду», облаштування сучасного зоопарку (на початку 90-х років існував проект створення ландшафтного парку на місті полів зрошення у районі Жевахової гори).

Розробка туристичних маршрутів **за межі міста** тривалістю 8-10 годин:

- облаштування існуючих і створення нових садиб сільського (зеленого) туризму в радіусі 50-60 км від Одеси з поєднанням екологічного, етнічного, риболовного, кінного, винного, гастрономічного та інших видів туризму у селах з компактним проживанням національних меншин;

- створення туристичного комплексу на о. Зміїний (дайвінг, риболовля, археологічний туризм);

- розробка туристичного маршруту «Чумацький шлях» з орієнтацією на етнічний, гастрономічний, винний туризм;

- екологічний туризм у межах Дністровського заказника і Дністровського лиману: риболовля, полювання на дичину у визначені терміни; яхтинг, плавання на байдарках, національна кухня.

Туристів з Європи в останній час цікавить екологічний, етнічний і сільський (зелений) туризм, який Україна може успішно розвивати. Сільський зелений туризм - індустрія експорту, яка відрізняється від інших експортних галузей одним важливим аспектом: більшість експортерів вивозять свої товари з країни, а в цьому туризмі споживач прибуває до країни для того, щоб придбати і спожити продукти та послуги. Це створює додаткові надходження до місцевих бюджетів. Український ринок потенційно здатний прийняти і розмістити на селі близько 150 тисяч "зелених" туристів, забезпечити економічну і демографічну стабільність в сільських місцевостях і вирішити їх соціально-економічні проблеми. Розвиток

сільського зеленого туризму стимулює мале підприємництво, важливе для відродження традиційного господарського устрою і оздоровлення економіки аграрних регіонів держави.

Основні проблеми ринку сільського туризму в Україні: неузгодженість дій центральних органів виконавчої влади у сфері туризму та аграрної політики; недостатня кількість високоякісних об'єктів розміщення; недостатні можливості захисту прав сторін; неврегульованість питання щодо обов'язкової сертифікації послуг; відсутність у сільського населення доступу до привабливих кредитних ресурсів та сприятливих умов для інвестицій.

У подоланні негативних тенденцій важливу роль можуть зіграти несільськогосподарські види діяльності. В першу чергу такі, що не вимагають державних капіталовкладень, а можуть задовольнятися використанням існуючих сільських територій, приватного житлового фонду, матеріального достатку. Окрім безпосередніх господарів, що надають послуги з сільського зеленого (агро-, еко-) туризму, можуть отримати робочі місця більшість громади окремо взятого села, яка займається вишивкою, ковроткацтвом, ткацтвом, писанкарством, ковальством, овочівництвом, садівництвом, бджільництвом, тваринництвом у тому числі конярством.

Позитивний результат розвитку туризму може полягати у наступному: зросте добробут сільської сім'ї, диверсифікуються доходи сільського населення, зменшиться міграція з сільської місцевості, розшириться спектр туристичних послуг в Україні, збільшаться надходження до місцевих бюджетів, підвищиться конкурентоспроможність і привабливість депресивних регіонів, виростуть об'єми внутрішніх і зовнішніх інвестицій в сільські регіони, збільшиться кількість робочих місць в галузях прямо або побічно пов'язаних з сільським туризмом; інші категорії громадян почнуть власну справу у сфері сільського туризму.

Висновки і пропозиції. В Україні досі не прийнятий Закон про сільський, аграрний або екологічний туризм. Це є причиною невизначеності понять «сільський туризм», «сільська садиба» і як наслідок, - невизначеність правового статусу об'єктів. Прийняття Закону України "Про сільський аграрний туризм" дозволить підвищити ефективність державної політики щодо соціально-економічного розвитку сільських територій, сприятиме диверсифікації зайнятості

громадян, які проживають в сільській місцевості та підвищенню рівня їх доходів.

Для досягнення мети потрібно: розробити методичну і нормативно-правову бази для визначення організаційних умов надання послуг з сільського зеленого туризму в межах особистого селянського господарства; надати методичні рекомендації щодо добровільної категоризації житла, передбаченого для розміщення відпочивальників; упровадити систему пільгового довгострокового кредитування сільського туризму; створити інформаційні засоби і технології з даними клієнтської бази та інформуванням клієнтів про пропозиції щодо послуг відпочинку на селі; створити державну інституцію для просування за кордоном в'їзного туризму до України в цілому, у тому числі сільського зеленого туризму; продовжити підготовку профільних фахівців, навчання і перекваліфікацію сільських господарів, незайнятого сільського населення для роботи в секторі сільського зеленого туризму; організувати спеціалізовані класи в сільських середніх загальноосвітніх школах з метою підготовки майбутніх кадрів для сільського зеленого туризму.

Рекреація і туризм є однією з провідних спеціалізацій Півдня України, але їх розвиток стримується відсутністю стратегії комплексного підходу. Моделлю може стати процес кластеризації. У приморських регіонах з традиційним розвитком рекреації необхідно створювати рекреаційно-туристичні кластери і поєднувати їх з кластерами винного туризму. Більш високими темпами розвивати подієвий туризм.

Кластери повинні мати статус «територій пріоритетного розвитку» або інші преференції. Для цього необхідна розробка закону про впровадження політики кластеризації в Україні. Певні наукові дослідження із розробки механізмів створення таких кластерів є, окремі регіони роблять перші розрізнені спроби у цих напрямках, але систематики, повного і комплексного вирішення проблеми немає.

У зв'язку з цим потрібно визначення територій, що мають особливу екологічну, рекреаційно-оздоровчу, наукову, естетичну, історико-культурну цінність, проведення відповідного зонування територій, встановлення передбачених законодавством обмежень на їх планування, забудову та інше використання, розробка містобудівних заходів щодо їх охорони та раціонального використання; визначення

припустимого рекреаційного навантаження на природні комплекси в кожному конкретному випадку; оптимізація рекреаційного використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 року №559 «Про містобудівний кадастр» [4] одним із основних завдань у сфері містобудування та архітектури є створення Служб містобудівного кадастру при обласних відділах регіонального розвитку. Містобудівний кадастр – державна система зберігання та використання геопросторових даних про територію, адміністративно-територіальні одиниці, екологічні, інженерно-геологічні умови, інформаційні ресурси будівельних норм, державних стандартів і правил для задоволення інформаційних потреб у плануванні територій та будівництві, формування галузевої складової державних геоінформаційних ресурсів. Інформація, яка буде міститися у містобудівному кадастрі, є відкритою та загальнодоступною, крім відомостей, що належать до інформації з обмеженим доступом.

Прийняття нормативно-правового акту «Курорт місцевого значення» дасть можливість: активізувати інвестиційну діяльність через розширення джерел, механізмів та інструментів залучення інвестицій; збільшити обсяги залучення прямих інвестицій до мікрорегіонів; переорієнтувати інвесторів на вкладення коштів у довгострокові проекти; підвищити обізнаність міжнародної та національної економічної спільноти стосовно інвестиційного потенціалу регіонів; підвищити ділову активність підприємств регіонів.

Для використання принципу всесезонності у розвитку рекреації і туризму приморських регіонів потрібно формування відповідних кластерів (винного туризму, рекреаційно-бальнеологічного туризму, сільського (зеленого) туризму, подієвого туризму).

Література

1. Нездойминов С.Г. Формування ринку морського крізного туризму в Причорноморських регіонах України.- Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія /За загальною ред. В.Г. Герасименко.- Одеса: Астропринт, 2013.- 304с.
2. Нездойминов С. Г. Круизный рынок Черноморского

региона України / С. Г. Нездойминов // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. Серыя 5 «Эканоміка. Сацыялогія. Біялогія». Вып. 3 (161). – Гродно: ГДУ, 2013. – С. 25-30.

3. Петриченко П. А. Вдосконалення менеджменту підприємств туристичної індустрії / П. А. Петриченко // Актуальні проблеми та перспективи публічного управління : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Одеса : ОРІДУ НАДУ при Президентові України, 2013. – С. 415-416.

4. Про містобудівний кадастр. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 року №559 // [zakon.rada.gov.ua>laws/show/559-2011-p](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-p)

1. Nezdoymynov S.H. Formuvannya rynku mors'koho kriznoho turyzmu v Prychornomors'kykh rehionakh Ukrayiny.- Rynky turystychnykh posluh: stan i tendentsiyi rozvytku: monohrafiya /Za zahal'noyu red. V.H. Herasymenko.- Odesa: Astroprynt, 2013.- 304s.

2. Nezdoymynov S. H. Kruiyznyy rynek Chernomorskoho rehyyona Ukrainy / S. H. Nezdoymynov // Vesnik Hrodzenskaha dzyarzhaŭnaha ŭniversiteta imya Yanki Kupaly. Seryya 5 «Эканоміка. Сатсыялогія. Біялогія». Выр. 3 (161). – Hrodno : HDU, 2013. – S. 25-30 (VAK Respublyky Belarus').

3. Petrychenko P. A. Vdoskonalennya menedzhmentu pidpryyemstv turystychnoyi industriyi / P.A. Petrychenko // Aktual'ni problemy ta perspektyvy publichnoho upravlinnya : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. – Odesa : ORIDU NADU pry Prezydentovi Ukrayiny, 2013. – S. 415-416\

4. Pro mistobudivnyy kadastr .- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 25 travnya 2011 roku #559 // [zakon.rada.gov.ua>laws/show/559-2011-p](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2011-p)

Рецензент: Ковалевський В.В., к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин ОНЕУ

1.11.2014

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНИМИ ІНВЕСТИЦІЙНИМИ ПРОЕКТАМИ

У статті досліджено теоретико-методологічну систему екологічного інвестування та організаційно-економічний механізм управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами. Автором проаналізовано структуру природоохоронних витрат в Україні за напрямками фінансування, джерелами акумулювання коштів та регіональною характеристикою. Визначаються принципи та вимоги його формування, основні елементи механізму та організаційно-економічні інструменти. Види екологічних інвестицій, які дозволяють систематизувати за окремим групами об'єкти інвестування. У роботі обґрунтовано доцільність реалізації екологічних інвестицій, зважаючи на їхній значний позитивний економічний, екологічний та соціальний ефект.

Ключові слова: екологічне інвестування, організаційно-економічний механізм, екологічно орієнтовані інвестиційні проекти, організаційно - економічні інструменти.

Плетос Светлана

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРОВАННЫМИ ИНВЕСТИЦИОННЫМИ ПРОЕКТАМИ

В статье исследовано теоретико-методологическую систему экологического инвестирования и организационно-экономический механизм управления экологически ориентированными инвестиционными проектами. Автором проанализирована структура природоохранных расходов в Украине по направлениям финансирования, источниками аккумулирования средств и региональной характеристикой. Определяются принципы и требования его формирования, основные элементы механизма и

організаційно-економічні інструменти. Види екологічних інвестицій, які дозволяють систематизувати по окремих групах об'єкти інвестування. В роботі обґрунтована цілеспрямованість реалізації екологічних інвестицій, враховуючи їх значимий позитивний економічний, екологічний і соціальний ефект.

Ключевые слова: екологічне інвестування, екологічно орієнтовані інвестиційні проекти, організаційно-економічний механізм, організаційно-економічні інструменти.

Pletos Svetlana

BASIC APPROACHES TO FORMING ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF MANAGEMENT OF ENVIRONMENTALLY ORIENTED INVESTMENT PROJECTS

This article explores the theoretical and methodological system of environmental investments and organizational ekonomichnyy mechanism for managing environmentally oriented investment projects. The author analyzed the structure of environmental costs in Ukraine in areas of funding sources accumulation of funds and regional characteristics. Identify principles and requirements of its formation, the basic elements of the mechanism, organizational and economic instruments. Types of environmental investments that allow for individual groups organize investment objects. The expediency of implementing environmental investments, given their significant positive economic, environmental and social impact.

Key words: environmental investment orhanizytsiyno-ekonomichnyy mechanism environmentally oriented investment projects, organizational - economic instruments.

Постановка наукової проблеми. В сучасних умовах спостерігається подальше погіршення екологічної ситуації, зростання забруднення навколишнього середовища в Україні: витрати енергії та природних ресурсів, обсяги стоків, відходів і викидів на одиницю продукції в десятки разів вищі, ніж у країнах ЄС, Японії, США. Екологічний фактор реально знижує результати функціонування

національної економіки, впливає на умови життя населення, рівень добробуту і задоволення потреб [9].

Аналіз останніх досліджень. Питанням теоретичних та методичних аспектів екологізації інвестиційної діяльності, управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами, мотивації екологізації інноваційної діяльності присвячені праці Андрєєвої Н.М., Аніщенко В. О., Арестова С. В., Вишницької О. І., Буркинського Б.В., Галушкіної Т.П., Ковальова В.Г., Ковальнової Н.Г., Мельника Л.Г., Прокопенко О.В., Рассадникової СІ., Синякевич І. М., Степанова В.М., Харічкова С.К. та інших вчених. В той же час деякі питання, зокрема розроблення цілісного організаційно-економічного механізму управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами, потребують більш детального дослідження, що й зумовило актуальність теми цієї статті. Однак перспектива подальших досліджень визначається доцільність систематизації існуючих теоретичних надбань у лаконічному вигляді, а також доповненням уже існуючого матеріалу деякими новими аспектами з урахуванням актуальності обраної теми та трансформацій у сфері охорони навколишнього природного середовища, які відбулися протягом останніх кількох років.

Актуальність дослідження. Успішність вирішення еколого-економічних. проблем, що існують в Україні сьогодні, значною мірою залежать від активізації екологічно орієнтованої інвестиційної діяльності, визначення стратегічних пріоритетів та їх привабливості. Важливе значення має впровадження наукомістких інноваційних ідей, ресурсозберігаючих технологій, організаційно-управлінських новацій. Низька ефективність організаційно - економічного механізму регулювання природокористування, відновлення техніко-технологічної бази, управління інвестиційними процесами екологічного спрямування сповільнюють вирішення еколого-економічних проблем та перехід країни на принципи сталого розвитку.

Система світогосподарських процесів на сучасному етапі розвитку характеризується інтенсифікацією глобалізаційних та інтеграційних процесів, що, у свою чергу, призводить до появи низки проблем на національному та наднаціональному рівнях. Так, динамічна індустріалізація економіки спровокувала загострення проблем екологічного характеру, які останнім часом набувають глобального масштабу. Саме тому виникає об'єктивна необхідність

координації зусиль світової спільноти для подолання наслідків деструктивного впливу господарюючих суб'єктів на навколишнє середовище або ж хоча б часткового нівелювання екологічних загроз. Важливим кроком на шляху до досягнення поставленої мети є забезпечення та стимулювання процесу трансформації кожного національного господарства у напрямку екологізації економіки. Однак справедливо зауважити, що вітчизняні підприємства демонструють невисокий рівень зацікавленості у реалізації екологічних проектів, що частково можна пояснити відсутністю достатніх стимулів для провадження такої діяльності, перманентним дефіцитом фінансових ресурсів для забезпечення фундаментальних заходів у сфері екологічної модернізації, а також відсутністю систематизованої інформації щодо можливостей та перспектив участі суб'єктів господарювання у різноманітних екологічних ініціативах. Таким чином, зважаючи на усе викладене вище, виникає об'єктивна необхідність ґрунтовного дослідження механізму та позитивних наслідків здійснення екологічних інвестицій для суб'єктів різного рівня, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті теоретичних аспектів реалізації екологічних інвестицій є аналіз сучасного стану природоохоронних капіталовкладень в Україні та розробка пропозицій щодо покращання механізму екологізації національної економіки. Аналіз та узагальнення основних елементів організаційно-економічного механізму управління екологічно орієнтованих інвестиційних проектів.

Виклад основного матеріалу. Важливість інвестування у сферу природокористування пов'язана насамперед зі створенням передумов виходу з екологічної кризи на траєкторію сталого розвитку, досягненням збалансованого природокористування, яке спрямоване на структурні перетворення в економіці, впровадження новітніх технологій, матеріалів, устаткування, оновлення виробництва на основі ресурсозбереження та екологобезпечного розвитку, а також для забезпечення динамічної стійкості біосфери. Для досягнення стійкого розвитку економіки України обсяг необхідних інвестицій у сферу природокористування повинен становити не менше ніж 3-3,5% ВВП [9].

У рамках даного дослідження, перш за все, необхідно визначити зміст поняття «екологічні інвестиції». Для розглядання досліджуваної категорії найбільш раціонально скористатися

трактуванням Н. М. Андрєєвої, яка зазначає, що екологічними інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в народногосподарський обіг, основною метою яких є запобігання, обмеження та усунення деструктивного впливу на навколишнє природне середовище [1].

У рамках дослідження теоретико-методологічної системи будь-якого явища необхідно охарактеризувати його суб'єктно-об'єктний складник, види та інструментарій, а тому здійснимо аналіз екологічного інвестування саме за даною схемою.

Отже, суб'єктами у процесі екологічного інвестування є певні групи зацікавлених осіб, впливаючи на які, можна забезпечити реалізацію цілі екологізації економіки. До них належать:

- суб'єкти, які здійснюють безпосередній деструктивний вплив на навколишнє природне середовище (переважно господарюючі суб'єкти);
- суб'єкти, які мають певні важелі впливу у сфері прийняття управлінських рішень суб'єктами першої групи (акціонери, інвестори, споживачі, територіальна громада тощо);
- суб'єкти, що формують правове і/або мотиваційне поле для перших двох груп суб'єктів (уповноважені органи державної влади);
- суб'єкти, які сприяють популяризації екологічних ініціатив (різноманітні профільні неприбуткові організації, засоби масової інформації, заклади освіти та ін.) [1].

Координація зусиль зазначених вище груп суб'єктів спрямована на забезпечення фінансування таких напрямків (об'єктів екологічного інвестування):

- розробка та встановлення природоохоронного та очисного обладнання;
- використання ресурсозберігаючих технологій, а також впровадження безвідходного технологічного процесу і рециклінгу;
- створення матеріально-технічної бази для використання у виробничому процесі відновлювальних та екологічно чистих джерел енергії;
- виробництво екологічно чистих продуктів;
- розвиток екологічної інфраструктури;
- розробка та реалізація проектів щодо нейтралізації деструктивного впливу промислового сектора на екологію та

реабілітації забруднених радіонуклідами територій та ін. [4; 6].

Можна виділити декілька видів екологічних інвестицій, які дозволяють систематизувати за окремим групами об'єкти інвестування. Так, за формою прояву екологічні інвестиції можна поділити на:

- виробничо-технологічні – передбачають фінансування проектів, спрямованих на екологічну модернізацію виробництва, впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, замкнутих технологічних процесів, освоєння виробництва «зеленої» продукції, утилізацію відходів тощо;

- організаційно-управлінські – спрямовані на фінансування процесу розробки та імплементації нових нормативних документів у сфері екологічного контролю та моніторингу, а також удосконалення вже існуючого природоохоронного законодавства на основі його синхронізації з міжнародними актами та стандартами, а також з використанням передового світового досвіду;

- науково-дослідницькі – охоплюють розробку екологічноорієнтованих технологій тощо;

- освітньо-виховні – передбачають популяризацію концепції «зеленої» економіки через мережу вищих та середньо-спеціальних навчальних закладів, екологічної реклами та соціально-екологічних проектів, а також фінансування курсів поліпшення екологічної грамотності серед працівників підприємства тощо [5].

Механізм управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами повинен забезпечувати збалансованість інтересів усіх зацікавлених сторін, узгодження екологічних та економічних цілей для досягнення кінцевих еколого-економічних результатів. Зацікавленими сторонами при цьому є учасники інвестиційного процесу, держава та громадськість. До учасників інвестиційного процесу належать: інвестори, одержувачі інвестицій (підприємства-реципієнти), підприємства-посередники, держава, громадськість.

Важливу роль відіграє держава. Вона виступає не лише в ролі інвестора (в основному пріоритетних державних екологічних програм та великомасштабних інвестиційних ресурсів), але і споживача інвестиційних ресурсів, а також продукції, робіт, послуг об'єктів інвестиційної інфраструктури [1].

Варто зауважити, що державне регулювання має передбачати як позитивні стимули, тобто спрямовані на заохочення здійснення

екологічних інвестицій, так і стимули негативної мотивації, метою яких має стати скорочення та закриття підприємств, які демонструють пасивність у сфері «зеленого» інвестування та, водночас, здійснюють значний деструктивний вплив на навколишнє середовище.

Необхідно відмітити, що інтереси учасників екологічно орієнтованого інвестиційного процесу досить різноманітні й часто різноспрямовані. Так, для інвесторів інтереси можуть бути такі:

- отримання максимального прибутку;
- завоювання ринків збуту екологічної продукції (послуг);
- покращення іміджу та підвищення конкурентоспроможності. Для підприємств-одержувачів інвестицій інтереси можуть становити:

- отримання початкового капіталу;
- збільшення оборотності капіталу;
- модернізація підприємства;
- підвищення якості та екологічності продукції;
- вихід на нові ринки збуту (в тому числі міжнародні);
- підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємства.

Інтересами держави можуть бути:

- підвищення екологічної ефективності економіки;
- реалізація пріоритетних екологічних програм;
- покращання якості життя населення;
- регулювання інвестиційного процесу.

Формування ефективного організаційно-економічного механізму управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами дозволить за допомогою поєднання важелів ринкового та державного регулювання досягти збалансування інтересів учасників інвестиційного процесу та досягнення цільового еколого- економічного результату з мінімальними витратами інвестиційних ресурсів.

До першої групи стимулів можна віднести: державні екологічні трансферти, пільгове кредитування преференційних галузей та стратегічно важливих підприємств, надання податкових пільг, прискорена амортизація та ін. До групи стимулів негативної мотивації можна віднести нормування викидів, штрафи, збори за використання природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища тощо [6].

Автор Андреева Н.М. [1]. визначає організаційно-економічний механізм управління екологічно орієнтованими інвестиційними програмами і проектами як цілісну сукупність цілей та стимулів, методів та видів управління екологічно орієнтованими інвестиціями, що дозволяє перетворити рух матеріально-речових, фінансових і нематеріальних інвестиційних потоків у рух засобів виробництва з отриманням кінцевих результатів виробничої діяльності, націлених на екологічні завдання та пріоритети.

Авторами пропонується організаційно-економічний механізм управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами визначати як систему організаційних та економічних форм, методів, інструментів та стимулів, що дозволяють узгодити цілі та інтереси учасників екологічно орієнтованого інвестиційного процесу і забезпечують досягнення екологічних та економічних результатів.

Організаційно-економічний механізм управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами повинен враховувати особливості перебігу інвестиційного процесу, змісту і цілей на кожному етапі життєвого циклу проекту і виробляти управлінські рішення від задуму проекту до завершення реалізаційної стадії. Цей механізм повинен бути гнучким та адаптуватися до умов зовнішнього середовища, які постійно змінюються. Він містить конкретні форми організації екологічно орієнтованого інвестиційного процесу, систему нормативно-законодавчих актів, організаційно-економічних і майнових відносин, фінансово-економічних зв'язків, а також форми та методи управління екологічною та інвестиційною сфер економіки [1].

Організаційно-економічний механізм повинен об'єднувати в собі як елементи ринкової саморегуляції, так і державне регулювання.

Для ефективного функціонування організаційно-економічного механізму управління необхідне законодавчо-нормативне забезпечення. При цьому потрібна гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародним та дотримання виконання міжнародних конвенцій і угод щодо охорони навколишнього природного середовища.

Також велике значення має інформаційне забезпечення учасників екологічно орієнтованого інвестиційного процесу. Учасники мають бути забезпечені екологічною та інвестиційною інформацією, повинні бути створені банки екологічних даних як на національному, так і на

міжнародному рівні, в першу чергу з використанням мережі Інтернет.

За останній період відбувається поступове зростання витрат на природоохоронні заходи, однак негативною є все ж тенденція до значного превалювання саме витрат на поточні потреби, а не капітальних інвестицій. Крім того, досить негативною є структура екологічних інвестицій за джерелами фінансування, оскільки вона характеризується суттєвим превалюванням самофінансування екологічних ініціатив, тоді як важливою є державна підтримка екологічних проектів, а також фінансування регіональних та загальнонаціональних екологічних програм.

Отже, проведений аналіз дозволяє відзначити невисоку активність держави та корпоративного сектора у сфері екологічних інвестицій, однак, слід нагадати, що такого роду інвестиції є дуже важливими для конкретного господарюючого суб'єкта, регіону та національної економіки загалом, оскільки дають можливість отримати низку екологічних, економічних та соціальних вигід. Так, до позитивних економічних наслідків екологічних інвестицій належать: зростання продуктивності виробництва за рахунок застосування інноваційних та екологічних технологій і обладнання; зменшення витрат та собівартості продукції на основі скорочення її ресурсо- та енергомісткості; підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання та можливість виходу на нові ринки тощо. Позитивний екологічний ефект можна охарактеризувати такими чинниками: скорочення деструктивного впливу на навколишнє середовище; скорочення видобутку та, як наслідок, збереження природних ресурсів; поступове відновлення екологічної рівноваги та скорочення рівня техногенного навантаження та ін. Важливими соціальними чинниками доцільності та важливості екологічних інвестицій є збільшення тривалості життя населення; скорочення рівня захворюваності; поліпшення умов праці; збереження природних ландшафтів тощо.

Унаслідок впровадження екологічно орієнтованих інвестиційних проектів досягаються певні результати. Ці результати проявляються в таких сферах: екологічні - полягають у зниженні антропогенного, техногенного навантажень на довкілля, у підвищенні якості ресурсоспоживання; соціально-економічні - у підвищенні якості і тривалості життя населення, ефективності громадського

виробництва і збільшенні національного багатства країни; політичні - у зменшенні ступеня політичної залежності країни від зарубіжних постачальників природних ресурсів; можливості використання міжнародних домовленостей для активізації торгівлі екологічними квотами, екологічно чистою продукцією і т.п [10]. Також необхідно додати, що результатом екологічних інвестицій є одержання суспільного блага, що не може бути привласнене окремим індивідом і буде використане всіма членами суспільства. Доцільність відтворення якості природних благ полягає в їхній високій цінності для суспільства, біосфери, підтримки життя [1].

Висновки. Можна зробити висновок, що екологічні інвестиції є перспективним та, водночас, досить важливим інструментом забезпечення структурної й якісної трансформації національної економіки як народногосподарського комплексу загалом, так і кожного конкретного підприємства зокрема. Крім того, реалізація таких інвестицій дозволить вирішити низку важливих проблем та забезпечити отримання позитивного результату не лише для навколишнього середовища, а й для самого суб'єкта господарювання та суспільства загалом. Саме тому підприємства України мають активніше здійснювати екологічні інвестиції, а також реалізовувати спільні проекти з органами державної влади у рамках, наприклад, екологічного напрямку державно-приватного партнерства, що дозволить активізувати процес екологізації вітчизняної економіки.

Упровадження екологічно орієнтованих інвестиційних проектів дозволить Україні стати на шлях сталого розвитку та підвищити еколого-економічну ефективність господарського комплексу.

Література

1. Андреева Н. Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление / Н. Н. Андреева. – О. : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2006. – 536 с.
2. Аніщенко В. О. До питання щодо удосконалення теоретико-методологічних засад екологічного інвестування / В. О. Аніщенко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 8 (74). – С. 175–183.
3. Арестов С. В. Механізм підвищення економіко-екологічної ефективності природоохоронних інвестицій в екосистемні послуги : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец.

08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / С. В. Арестов. – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. – О., 2008. – 20 с.

4. Важинський Ф. А. Іноземний капітал: екологічний аспект / Ф. А. Важинський, В. М. Черторижський, А. В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.3. – С. 89–94.

5. Вишницька О. І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації / О. І. Вишницька // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2009. – № 2. – С. 51–58.

6. Дідух В. Екологізація інноваційної діяльності відповідно до вимог сталого розвитку суспільства / В. Дідух // Ефективність державного управління. – 2011. – Вип. 27. – С. 359–369.

7. Доповідь Державного комітету статистики «Довкілля України у 2012 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/ns_rik/analit/arhiv.htm

8. Рассаднікова С. І. Стратегія і тактика екологізації інвестиційної діяльності / С. І. Рассаднікова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2005. – Вип. 15.6. – С. 396–402.

9. Рассадникова С. І. Сучасні тренди і проблеми реформування інвестиційного забезпечення природокористування / С. Рассадникова // Економіст. - 2010. - № 8. - С.38-41.

10. Харічков С. К. «Зелені інвестиції» як каталізатор переходу до нового курсу розвитку економіки: міжнародні орієнтири і перспективи впровадження / С. Харічков, Н. Андрєєва // Економіст. - 2010. - № 12. - С. 16-21.

1. Andreeva N. N. Экологический ориентированные инвестиции: выбор решения и управление / N. N. Andreeva. – О. : УПРЭЭУ НАН Украйны, 2006. – 536 с.

2. Anishhenko V. O. Do py`tannya shhodo udoskonalennya teorety`ko-metodologichny`x zasad ekologichnogo investuvannya / V. O. Anishhenko // Aktual`ni problemy` ekonomiky`. – 2007. – # 8 (74). – S. 175–183.

3. Arestov S. V. Mexanizm pidvy`shhennya ekonomiko-ekologichnoyi efekty`vnosti pry`rodooxo`ronny`x investy`cij v ekosy`stemni posludy` : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stu`penya kand.

ekon. nauk : specz. 08.00.06 «Ekonomika pry`rodokory`stuvannya ta oxoro`ny` navkoly`shn`ogo seredovy`shha» / S. V. Arestov. – Instytut problem ry`nku ta eko`nomiko-ekologichny`x doslidzhen`. – O., 2008. – 20 s.

4. Vazhy`ns`ky`j F. A. Inozemny`j kapital: ekologichny`j aspekt / F. A. Vazhy`ns`ky`j, V. M. Chertory`zhs`ky`j, A. V. Kolodijchuk // Naukovy`j visny`k NLTU Ukrayiny`. – 2008. – Vy`p. 18.3. – S. 89–94.

5. Vy`shny`cz`ka O. I. Ekologichni investy`ciyi: sutnist`, klasyfikaciya, pry`ncy`py` ta napryamy` realizaciyi / O. I. Vy`shny`cz`ka // Visny`k Sums`kogo derzhavnogo universy`tetu. Seriya «Ekonomika». – 2009. – # 2. – S. 51–58.

6. Didux V. Ekologizaciya innovacijnoyi diyal`nosti vidpovidno do vy`mog stalogo rozvy`tku suspil`stva / V. Didux // Efekty`vnist` derzhavnogo upravlinnya. – 2011. – Vy`p. 27. – S. 359–369.

7. Dopovid` Derzhavnogo komitetu staty`sty`ky` «Dovkilliya Ukrayiny` u 2012 roci» [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://www.ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/ns_rik/analit/arhiv.htm

8. Rassadnikova S. I. Strategiya i takty`ka ekologizaciyi investy`cijnoyi diyal`nosti / S. I. Rassadnikova // Naukovy`j visny`k NLTU Ukrayiny`. – 2005. – Vy`p. 15.6. – S. 396–402.

9. Rassadny`kova S. I. Suchasni trendy` i problemy` reformuvannya investy`cijnogo zabezpechennya pry`rodokory`stuvannya / S. Rassadny`kova // Ekonomist. - 2010. - # 8. - S.38-41.

10. Xarichkov S. K. «Zeleni investy`ciyi» yak katalizator perexodu do novogo kursu rozvy`tku ekonomiky`: mizhnarodni oriyenty`ry` i perspekty`vy` vprovadzhennya / S. Xarichkov, N. Andryeyeva // Ekonomist. - 2010. - # 12. - S. 16-21.

Рецензент: Ковальов В.Г., д.е.н. професор, завідувач кафедри менеджменту природоохоронної діяльності Одеського державного екологічного університету.

23.10.2014

УДК 338.246:339.17

Роженко Олександра

ОБҐРУНТУВАННЯ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовані локальні складові економічної безпеки

підприємства. Обґрунтована значимість побудови економічної безпеки підприємства у процесі її забезпечення. Проведено аналіз літературних джерел та існуючих підходів щодо складових економічної безпеки підприємства. Досліджена система складових економічної безпеки підприємства. Запропоновано ресурсно-функціональний підхід до складу економічної безпеки підприємства. Побудована система складових економічної безпеки підприємства за даним підходом. Сформовано три рівня у системі складових економічної безпеки підприємства. Проведено декомпозицію економічної безпеки підприємства за наведеними рівнями. Здійснено конкретизацію та розкрито зміст складових за першим і другим рівнями складових економічної безпеки підприємства. Виділено основні відмінності даної системи складових економічної безпеки підприємства від існуючих. Обґрунтовано даний підхід до побудови економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, підходи до складових, локальні складові, рівні складових, система складових, конкретизація складових.

Роженко Александра

ОБОСНОВАНИЕ СОСТАВЛЯЮЩИХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТОРГОВОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье проанализированы локальные составляющие экономической безопасности предприятия. Обоснована значимость построения экономической безопасности предприятия в процессе её обеспечения. Проведен анализ литературных источников и существующих подходов относительно составляющих экономической безопасности предприятия. Исследована система составляющих экономической безопасности предприятия. Предложен ресурсно-функциональный подход к составу экономической безопасности предприятия. Построена система составляющих экономической безопасности предприятия по данному подходу. Сформированы три уровня в системе составляющих экономической безопасности предприятия. Проведена декомпозиция экономической безопасности предприятия по приведенным уровням. Осуществлена конкретизация и раскрыто содержание составляющих первого и второго уровней

составляющих экономической безопасности предприятия. Выделены основные отличия данной системы составляющих экономической безопасности предприятия от существующих. Обоснован данный подход к построению экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, подходы к составляющим, локальные составляющие, уровни составляющих, система составляющих, конкретизация составляющих.

Rozhenko Aleksandra

GROUND OF COMPONENTS OF ECONOMIC SECURITY TRADE ENTERPRISES

The present article concentrates on analyzing local components of economic security of enterprise. Meaningfulness of construction of economic security of enterprise in the process of her providing is reasonable. The analysis of literary sources and existent approaches is conducted in relation to components of economic security enterprise. The author examines the system components of economic security enterprise. The resource-functional approach is offered by composition of economic security enterprise. The system of components of economic security of enterprise is built on this approach. Three levels in the system of components of economic security enterprise are formed. The decoupling of economic security of enterprise is conducted on the brought levels over. A specification is carried out and maintenance of components is exposed first and second levels making to economic security of enterprise. The basic differences of this system of economic security of enterprise are distinguished from existing. This going is reasonable near the construction of economic security of enterprise.

Keywords: economic security of enterprise, going near components, local components, levels of components, system of components, specification of components.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Функціонування сучасної національної економіки України, на ряду з невизначеністю ринкового середовища та значним динамізмом, супроводжується нестабільністю в економічній та фінансовій політиці управління на макрорівні, відсутністю економічної самостійності та самофінансування, що характеризується продовженням падіння

виробництва, згортанням інвестиційного процесу, зниженням рівня життя населення, зростанням безробіття. В таких умовах, розвиток більшості суб'єктів господарювання полягає у виживанні та існуванні. Дослідження [1] демонструє те, що більша частина підприємницьких структур держави обрали вид економічної діяльності – торгівлю, де зайнята чверть працездатного населення України, але третина торговельних підприємств у державі – збиткові. Таким чином, сучасні торговельні підприємства потребують застосування таких механізмів управління, які б забезпечили їх економічну безпеку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Протягом останніх років інтерес науковців до складових економічної безпеки підприємства набуває все більшого розвитку. Серед науковців варто відзначити праці: Бойкевича О.Р., Васильчака С.В., Веселовського А.І.; Гапоненко В.Ф., Беспалко А.Л., Власкова А.С.; Дем'яненко Г.Є.; Дмитрієва І. А, Близнюка А. О.; Довбні С.Б., Гічової Н.Ю.; Єрмошенко М. М., Горячевої К.С.; Журавки Ф.О., Илляшенко С.М., Камишникової Е.В., Капітули С.В.; Ковальова Д., Сухорукової Т.; Корольова М.И., Корчевської Л.О., Малюти Л.Я., Нусінової О.В., Олейникова Е.А.; Ортинського В.Л., Керницького І.С., Живко З.Б.; Петровичай М., Кіт А.Ф., Семенів О.М.; Пономарьова В.П., Руда Т.В., Фролової Л.В., Хомів О.В. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства є складним та комплексним процесом. Дослідження понятійного апарату, показників оцінювання та методів управління підприємством за умови забезпечення економічної безпеки дозволило дійти до висновків, що в економічній літературі немає одностайної думки серед авторів з цих питань. Багато наукових праць висвітлюють окремі складові економічної безпеки підприємства або пропонують дуже велику їх кількість, що в свою чергу ускладнює процес оцінки та забезпечення економічної безпеки підприємства.

Постановка завдання. Дослідження наукових підходів щодо складових економічної безпеки підприємства та обґрунтування її складових, вдосконалення теоретичних аспектів побудови економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що питання складових економічної безпеки підприємства

досліджується багатьма науковцями, воно залишається дискусійним. Дослідження думок вчених про складові економічної безпеки підприємства демонструє розшарування наукового підґрунтя з цих питань та відсутність одностайної думки, а саме існування декількох підходів до складових економічної безпеки підприємства, зокрема таких як: системний, ресурсний та підхід за функціональними складовими.

Одним з підходів щодо складових економічної безпеки підприємства є системний, за яким прихильники [2, с.48] виділяють такі складові: технологічну, ресурсну, фінансову та соціальну. За цим підходом автор [3, с.63] вирізняє замість технологічної – внутрішню економічну складову та відтінює соціально-економічну. Також за системним підходом запропоновано види економічної безпеки торговельного підприємства у роботі [4,с.10]: економіко-правова, податкова, економіко-соціальна безпека, економічна безпека внутрішньої діяльності, економічна безпека зовнішньої діяльності, організаційно-економічна, ресурсна.

Розкриття структури економічної безпеки підприємства через призму системної складової набуває лише системних ознак, доводиться що економічна безпека підприємства – це складна, динамічна, ієрархічна система, яка складається з елементів та підсистем. Але, одночасно, ця структуризація економічної безпеки підприємства не досить конкретна та мають місце повторення змісту декількох складових.

Ресурсний підхід до складових економічної безпеки підприємства, за яким виокремлює безпеку капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки і обладнання, прав [5, с.139].

З позиції ресурсного підходу, економічна безпека підприємства розглядається як певний склад ресурсів, цінностей та можливостей, які використовуються в господарській діяльності підприємства та дають змогу функціонувати. Але, таке бачення економічної безпеки підприємства значно звужує межі цього поняття, так як не приділяється увага саме функціональності та результативності, а лише наявність певного складу ресурсів на вказану дату, що може швидко змінюватись за недбалим господарюванням.

Логічним продовженням перших двох підходів до складових економічної безпеки підприємства на сучасному етапі став

функціональний підхід, представники якого [5,с.139; 6,с.69], запропонували сім функціональних складових: фінансова, інтелектуально-кадрова, політико-правова, екологічна, інформаційна, силова, техніко-технологічна.

Саме цей підхід отримав активний подальший розвиток серед науковців.

Подальші пропозиції щодо складових економічної безпеки підприємства за функціональним підходом - автора Іляшенко С.М. [7, с.12], які містили, поряд з існуючими, додатково ще дві складові: ринкову та інтерфейсну. У роботі [8] поряд з названими попередниками функціональними складовими також мають місце соціальна, енергетична та ресурсна складові економічної безпеки підприємства.

Наведений перелік складових економічної безпеки підприємства науковець Довбня С.Б. [9, с.91] представив за трьома рівнями: поточна безпека – фінансово-економічний стан; тактична безпека – інтелектуально-кадрова, виробничо-технічна, комерційна; стратегічна безпека – екологічна, інноваційно-технологічна, ринкова, соціальна, сировинна, техногенна й енергетична.

В роботі [10] виділено такі функціональні складові: з традиційних – фінансова, інформаційна, технологічна; та своєрідні – людська, матеріальна, інституційна, організаційна, продуктова (товарна).

Група науковців на чолі з Ортинським В.Л. в роботі [11] зазначили, що є доцільність запропоновані у [7, с.12] функціональні складові диференціювати на внутрішньовиробничі та поза виробничі, до першої групи увійшли: фінансова, кадрова, правова, екологічна, інформаційна, силова, технологічна; до другої групи – ринкова та інтерфейсна. В роботі [12,с.101] уточнено склад економічної безпеки підприємства за цими ж двома групами: першу доповнено інтелектуальною складовою, а друга група представлена як ринкова та інформаційна складові.

Автор Камишнікова Е.В. погоджується з попередниками в плані фінансової, інтелектуально-кадрової, виробничої, екологічної та інвестиційно-технологічної складових та пропонує додати збутову складову та матеріально-технічного забезпечення [13, с.8].

Відмітним є перелік складових економічної безпеки підприємства, який наведений у [14, с.140], де виділено фінансова,

виробничо-технічна і інвестиційна складові.

У роботі [15, с.198] наведена така сукупність функціональних складових економічної безпеки торговельних підприємств: з вищеназваних – фінансова, екологічна, інформаційна, технологічна, соціальна, ресурсна та вперше запропоновані – фіскальна та кримінальна.

Перелік елементів економічної безпеки торговельного підприємства в роботі [16, с.177] погоджений з їх початковим переліком з семи складових та доповнює його продуктовою складовою, для того щоб підкреслити та виділити галузеву належність.

В роботі [17] також класичний перелік функціональних складових доповнюється – корпоративною складовою.

Дослідник Нусінова О.В. висуває певну сукупність складових економічної безпеки підприємства за двома напрямками: репутаційна безпека – безпека праці, кадрова безпека, екологічна, інформаційна; та фінансово-економічна безпека: ринкового стану, майнового стану, фінансового стану, присудковості підприємства (ефективності діяльності) [18, с.99].

Науковець Журавка Ф.О. бачить набір складових економічної безпеки підприємства, що складається з семи складових, спочатку запропонованих за цим підходом і ринкової та ресурсної. [19, с.20].

В роботі [20, с.49] пропонується перелік складових економічної безпеки підприємства за двома групами: ендогенні – фінансова, інтелектуально-кадрова, операційна правова, інформаційна, силова; екзогенні – екологічна, ринкова, соціально-демографічна, зовнішньоекономічна, економічна.

Автором Малюта Л.Я. виділено такі складові економічної безпеки: фінансово-економічна. Інтелектуально-кадрова, інституційно-правова, інформаційна, силова, техніко-технологічна [21, с.98]. Вченим Руда Т.В. економічна безпека підприємства досліджується за таким набором складових: фінансова, кадрово-інноваційна, виробничо-технологічна, політико-правова, екологічна, інформаційна, силова, ринкова, корпоративна [22, с.70].

Концепція функціонального підходу визначає економічну безпеку підприємства як можливості і здатність до реалізації його господарських завдань на різному рівні суспільного відтворення. Сукупність запропонованих складових багатьма авторами є досить

насиченою змістом та широкою, але не систематизованою. Найчастіше, окремим думкам не вистачає переваг інших. Представлені точки зору не відображують оптимального поєднання і використання ресурсів на кожному етапі функціонування підприємства.

Спираючись на те, що будь-який елемент підприємства та зовнішнього середовища може як становити загрозу, так і бути використаним для економічного убезпечення підприємства [23, с.42], треба більш конкретно назвати та згрупувати ці елементи, від цього і залежить, на нашу думку, сукупність складових економічної безпеки підприємства.

Таким чином, пропонується склад економічної безпеки підприємства розглядати з точки зору ресурсно-функціонального підходу, за яким представлена трьохрівнева система складових економічної безпеки підприємства. На першому рівні – пропонуються ресурсна та функціональна складові. На другому рівні – виокремлено такі складові: в рамках ресурсної безпеки - безпека фінансових ресурсів, трудових, матеріальних та нематеріальних; у складі функціональної міститься безпека управління, маркетингу та виробництва (торгівлі). Третій рівень конкретизує складові другого рівня, рисунок 1.

Таке декомпозиціонування економічної безпеки підприємства, за наведеними рівнями, є доцільним, так як підґрунтям та базою діяльності будь-якого підприємства є його ресурсний потенціал - виділено така складова економічної безпеки підприємства, як ресурсна безпека, та засобом існування підприємства є здійснення ним господарських функцій, за безліччю яких автори пропонують на першому рівні складових економічної безпеки підприємства - функціональну безпеку.

Конкретизацію складових першого рівня представлено наступним чином:

Ресурсна безпека:

- безпека трудових ресурсів – кадрова, інтелектуальна, соціальна;
- безпека фінансових ресурсів – фінансова, фіскальна, інвестиційна, інноваційна;
- безпека матеріальних ресурсів – технічна, сировинна й енергетична, продуктова (товарна), матеріально-технічного забезпечення;

- безпека нематеріальних ресурсів – правова, політико-правова, інформаційна, технологічна.

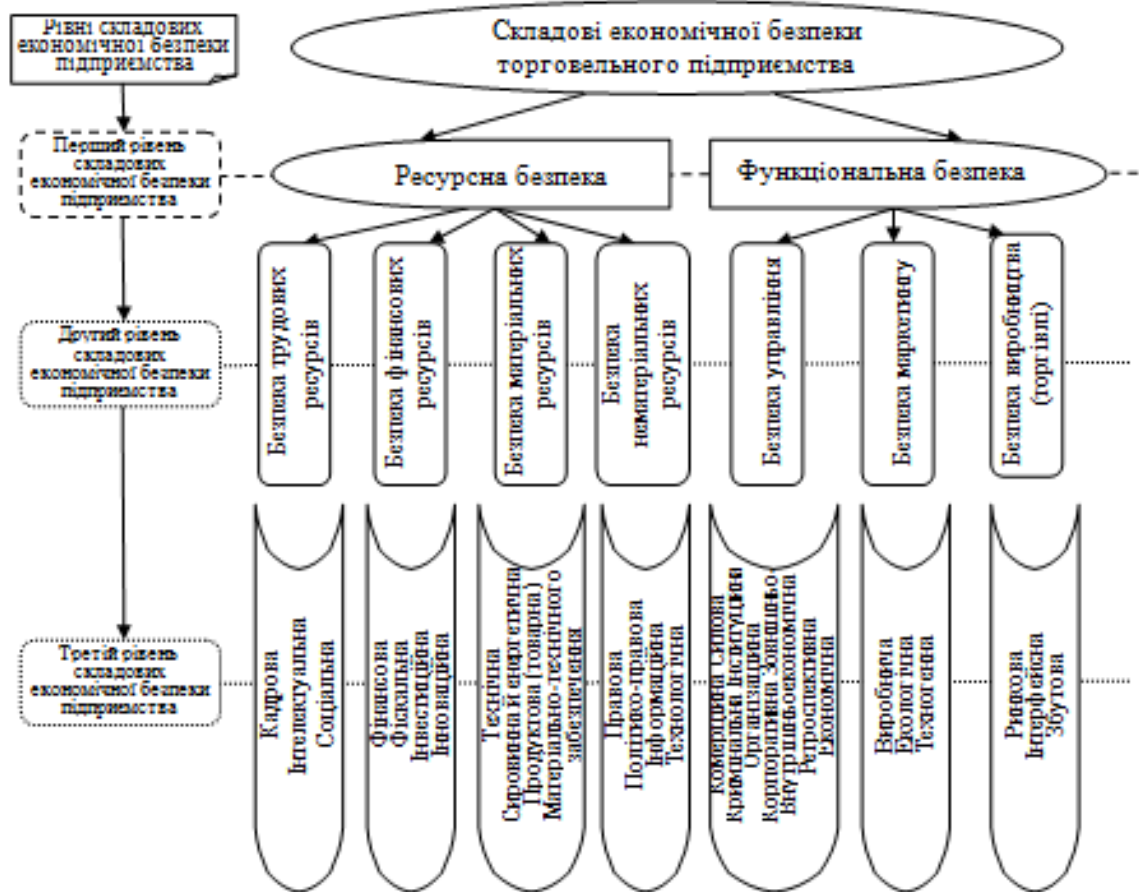

Рис. 1. Система складових економічної безпеки підприємства

Функціональна безпека:

- безпека управління – комерційна, силова, кримінальна, інституційна, організаційна, корпоративна, зовнішньоекономічна, внутрішньоекономічна, ретроспективна, економічна;
- безпека виробництва (торгівлі) – виробнича, екологічна, техногенна;
- безпека маркетингу – ринкова, інтерфейсна, збутова.

Згідно трьохвимірної моделі комплексної системи економічної безпеки підприємства [24, с.155], перша група складових відповідає за процеси формування та вдосконалення ресурсного потенціалу,

найефективніше його використання. За другою складовою першого рівня - здійснюються процеси формування та вдосконалення взаємовідносин в колективі та з контрагентами, тактичних та стратегічних планів підприємства.

Така система складових економічної безпеки підприємства відрізняється від існуючих більш чітким формулюванням складових економічної безпеки підприємства. Виділення окремо функціональної складової обумовлюється розмаїттям процесів, що відбуваються на підприємстві, сукупність яких являє собою процес його функціонування, що потребує економічного убезпечення. Також запропонований перелік складових економічної безпеки підприємства дозволяє зручніше практичне застосування у процесі оцінювання, дає змогу проаналізувати його елементи на кожному етапі, як формуванні, так і функціонуванні підприємства. Таким чином, нарощування ефективності діяльності підприємства здійснюється за рахунок правильної побудови економічної безпеки саме на рівні функціональної безпеки.

Висновки і перспективи подальших розробок. Для зручності аналізу, отримання більш точних результатів та чітких висновків виділено більш узагальнений і укрупнений, в той же час ємний перелік складових економічної безпеки підприємства, який за своєю значимістю, змістом та комплексністю не буде поступатися попереднім.

Визначена сукупність складових економічної безпеки підприємства виступає основою для оцінки рівня економічного убезпечення підприємства, оскільки в залежності від поставленої мети визначає її досягнення.

Побудова економічної безпеки підприємства є початковою умовою для виділення її основних характеристик задля її забезпечення, формування її стану, відповідно до поставлених завдань підприємства.

Література

1. Фролова Л.В. Аналіз тенденцій розвитку торгівлі в Україні / Л.В. Фролова, О.В.Роженко // Бізнес-Інформ. Економіка торгівлі та послуг. – Харків, 2014. - №3(434). – С.189-97.

2. Ковалев Д., Сухорукова Т. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины -

1998.- №10. - С. 48-52.

3. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія / М.М.Єрмошенко, К. С. Горячева; Нац. академія управління. – К.: НАУ, 2010. – 232с.

4. Дем'яненко Г.Є. Економічна безпека торговельного підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.07.05 / Г.Є. Дем'яненко. - Донецьк, 2003. – 21 с.

5. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / Е.А.Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997.- 288 с.

6. Пономарьов В.П. Економічна безпека підприємства: сутність, трактування, точки зору / В.П. Пономарьов // Менеджер. - 2002. - №1(17). - С.67-71

7. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. - №3(21). – С.12-19.

8. Економіка підприємства: підручник / Й.М.Петрович, А.Ф.Кіт, О.М. Семенів [та ін.]; за заг. ред. Й.М.Петровича. – Львів : Новий Світ – 2000, 2004. – 680 с.

9. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б.Довбня, Н.Ю.Гічова // Фінанси України.- 2008.- №4. - С. 88-97.

10. Королев М.И. Организационно-экономический механизм защиты фирмы от экстремальных воздействий среды / М.И. Королев. – М.: Изд-во "Алкил", 2008. – 136 с.

11. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посібник для студ.вищ. навч. закл. / В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко [та ін.] – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.

12. Васильчак С.В. Економічна безпека підприємства та її складова в сучасних умовах / С.В. Васильчак, А.І.Веселовський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.15. – С. 98-105.

13. Камишникова Е.В. Методи оцінки економічної безпеки промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Е.В. Камишникова // Приазов. держ. техн. ун-т. — Маріуполь, 2010, - 20 с.

14. Капітула С.В. Удосконалення класифікації структури безпеки підприємства / С.В.Капітула, В.М. Якубець, С.І. Шевченко //

Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №11(113).- С. 137-141.

15. Хомів О.В. Структура елементів економічної безпеки торговельних підприємств / О.В.Хомів // Вісник Донецького нац. ун-ту економіки і торгівлі ім.М.Туган-Барановського .- 2010.- №3(47). - С. 196-201.

16. Бойкевич О.Р. Передумови та фактори економічної безпеки торговельного підприємства // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.13. – С. 175-180.

17. Дмитрієв І.А. Визначення переліку складових економічної безпеки підприємства / І. А. Дмитрієв, А. О. Близнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2011_23_1/33DmBl.htm. – 12.05.2012.

18. Нусінова О.В. Кластфікація складових безпеки підприємства на основі аналізу загроз / О.В. Нусінова // Бізнес Інформ. - 2011. - №8. - С. 96-99.

19. Журавка Ф.О. Сутність і роль фінансової безпеки підприємництва в контексті забезпечення його економічної безпеки / Ф.О.Журавка. Л.А. Могильна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб.наук.праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2012. – Вип.35. – С.16-24.

20. Корчевська Л.О. Місце соціальної відповідальності у забезпеченні економічної безпеки підприємства / Л.О.Корчевська, Г.В. Жосан // Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2012. - №39.- С. 48-52.

21. Малюта Л.Я. Особливості організації та забезпечення економічної безпеки підприємства і підприємництва в умовах суспільних трансформацій / Л.Я.Малюта, О.Б. Погайдак // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. - 2012. – Вип. 1. – Т. 3. - С. 97-102.

22. Руда Т.В. Сутність і структуризація економічної безпеки підприємства /Т.В. Руда // Митна безпека. – 2012. – № 1-2. – С. 65-72.

23. Гапоненко В.Ф., Беспалко АЛ., Власков А.С. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В.Ф. Гапоненко, А.Л. Беспалко, А.С. Власков. - М.: Издательство «Ось-89», 2007. - 208 с.

24 Actual problems of consumer market development: Monograph /

N.I. Alekseeva, S.B. Alekseev, V.I. Baranov and others. – USA.: Publishing House Science and Innovation Center, Ltd., 2013. – 212 p.

1. Frolova L.V. Analiz tendencij rozvy`tku trgovli v Ukrayini / L.V. Frolova, O.V.Rozhenko // Biznes-Inform. Ekonomika trgovli ta poslug. – Xarkiv, 2014. - #3(434). – S.189-97.

2. Kovalev D., Suxorukova T. Эconomy`cheskaya bezopasnost` predpry`yaty`ya / D. Kovalev, T. Suxorukova // Эconomy`ka Ukra`yny - 1998.- #10. - S. 48-52.

3. Yermoshenko M.M. Finansova skladova ekonomichnoyi bezpeky`: derzhava i pidpry`yemstvo: monografiya / M.M.Yermoshenko, K. S. Goryacheva; Nacz. akademiya upravlinnya. – K.: NAU, 2010. – 232s.

4. Dem'yanenko G.Ye. Ekonomichna bezpeka trgovel`nogo pidpry`yemstva: avtoref. dy`s... kand. ekon. nauk: specz. 08.07.05 / G.Ye. Dem'yanenko. - Donecz`k, 2003. – 21 s.

5. Основы эconomy`cheskoj bezopasnosti` (gosudarstvo, regy`on, predpry`yaty`e, ly`chnost`) / E.A.Olejny`kova. – M.: ZAO «By`znes-shkola «Y`ntel-Sy`ntez», 1997.- 288 s.

6. Ponomar`ov V.P. Ekonomichna bezpeka pidpry`yemstva: sutnist`, traktuvannya, tochky` zoru / V.P. Ponomar`ov // Menedzher. - 2002. - #1(17). - S.67-71

7. Y`l'yashenko S.N. Sostavlyayushhy`e эconomy`cheskoj bezopasnosti` predpry`yaty`ya y` podxody k y`x ocenke / S.N. Y`l'yashenko // Aktual`ni problemy` ekonomiky`. – 2003. - #3(21). – S.12-19.

8. Ekonomika pidpry`yemstva: pidruchny`k / J.M.Petrovy`ch, A.F.Kit, O.M. Semeniv [ta in.]; za zag. red. J.M.Petrovy`cha. – L`viv : Novy`j Svit – 2000, 2004. – 680 s.

9. Dovbnya S.B. Diagnosty`ka rivnya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / S.B.Dovbnya, N.Yu.Gichova // Finansy` Ukrayiny`. - 2008.- #4. - S. 88-97.

10. Korolev M.Y`. Organy`zacy`onno-эconomy`chesky`j mexany`zm zashhy`ty fy`rmy ot эkstremal`nyx vozdejstvy`j sredy / M.Y`. Korolev. – M.: Y`zd-vo "Alky`l", 2008. – 136 s.

11. Ekonomichna bezpeka pidpry`yemstv, organizacij ta ustanov : navch. posibny`k dlya stud.vy`shh. navch. zakl. / V.L. Orty`ns`ky`j, I.S. Kerny`cz`ky`j, Z.B. Zhy`vko [ta in.] – K.: Pravova yednist`, 2009. – 544 s.

12. Vasy`l`chak S.V. Ekonomichna bezpeka pidpry`yemstva ta yiyi skladova v suchasny`x umovax / S.V. Vasy`l`chak, A.I.Veselovs`ky`j // Naukovy`j visny`k NLTU Ukrayiny`. – 2010. – Vy`p. 20.15. – S. 98-105.
13. Kamy`shny`kova E.V. Metody` ocinky` ekonomichnoyi bezpeky` promy`slovy`x pidpry`yemstv: avtoref. dy`s. ... kand. ekon. nauk: 08.00.04 / E.V. Kamy`shny`kova // Pry`azov. derzh. texn. un -t. — Mariupol`, 2010, - 20 s.
14. Kapitula S.V. Udoshkonalennya klasyfikatsiyi struktury` bezpeky` pidpry`yemstva / S.V.Kapitula, V.M. Yakubecz`, S.I. Shevchenko // Aktual`ni problemy` ekonomiky`. - 2010. - #11(113).- S. 137-141.
15. Xomiv O.V. Struktura elementiv ekonomichnoyi bezpeky` tovgovel`ny`x pidpry`yemstv / O.V.Xomiv // Visny`k Donecz`kogo nacz. un-tu ekonomiky` i tovgivli im.M.Tugan-Baranovs`kogo .- 2010.- #3(47). - S. 196-201.
16. Bojkevy`ch O.R. Peredumovy` ta faktory` ekonomichnoyi bezpeky` tovgovel`nogo pidpry`yemstva // Naukovy`j visny`k NLTU Ukrayiny`. – 2010. – Vy`p. 20.13. – S. 175-180.
17. Dmy`triyev I.A. Vy`znachennya pereliku skladovy`x ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / I. A. Dmy`triyev, A. O. Bly`znyuk [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2011_23_1/33DmBl.htm. – 12.05.2012.
18. Nusinova O.V. Klastifikatsiya skladovy`x bezpeky` pidpry`yemstva na osnovi analizu zagroz / O.V. Nusinova // Biznes Inform. - 2011. - #8. - S. 96-99.
19. Zhuravka F.O. Sutnist` i rol` finansovoyi bezpeky` pidpry`yemny`chtva v konteksti zabezpechennya jogo ekonomichnoyi bezpeky` / F.O.Zhuravka. L.A. Mogy`l`na // Problemy` i perspektyvy` rozvy`tku bankivs`koyi sy`stemy` Ukrayiny`: zb.nauk.pracz` / Derzhavny`j vy`shhy`j navchal`ny`j zaklad «Ukrayins`ka akademiya bankivs`koyi spravy` Nacional`nogo banku Ukrayiny`». – Sumy`, 2012. – Vy`p.35. – S.16-24.
20. Korchevs`ka L.O. Misce social`noyi vidpovidal`nosti u zabezpechenni ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`yemstva / L.O.Korchevs`ka, G.V. Zhosan // Visny`k ekonomiky` transportu i promy`slovosti. - 2012. - #39.- S. 48-52.
21. Malyuta L.Ya. Osoblyvosti organizatsiyi ta zabezpechennya

ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`emstva i pidpry`emny`cztva v umovax suspil`ny`x transformacij / L.Ya.Malyuta, O.B. Pogajdak // Teorety`chni i prakty`chni aspekty` ekonomiky` ta intelektual`noyi vlasnosti. - 2012. – Vy`p. 1. – T. 3. - S. 97-102.

22. Ruda T.V. Sutnist` i struktury`zaciya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry`emstva /T.V. Ruda // My`tna bezpeka. – 2012. – # 1-2. – S. 65-72.

23. Gaponenko V.F., Bepalko A.L., Vlaskov A.S. Эконoмy`cheskaya bezopasnost` predpry`yaty`j. Podходы y` pry`ncy`py / V.F. Gaponenko, A.L. Bepalko, A.S. Vlaskov. - M.: Y`zdatel`stvo «Os`-89», 2007. - 208 s.

***Рецензент:** Балабаниць А.В., д.е.н., професор кафедри маркетингового менеджменту Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*

28.10.2014

УДК 336.14:61

Сімаш Тетяна

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ ТА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена медичному страхуванню та фінансовому забезпеченню охорони здоров'я у процесі утвердження ринкової економіки. Виокремлено основні проблеми медичної галузі, які потребують формування державної політики щодо побудови моделі системи охорони здоров'я з урахуванням сучасних міжнародних підходів та реалій. Проаналізовано позитивні та негативні аспекти медичного страхування. Розглянуто форми медичного страхування: обов'язкове медичне страхування та добровільне медичне страхування. Увагу приділено базовим моделям фінансування охорони здоров'я. Запропоновано удосконалення охорони здоров'я з урахуванням зарубіжного досвіду за допомогою системи страхової медицини, яка дозволить залучити додаткові ресурси у сферу охорони здоров'я та сприятиме вирішенню питань гарантованості та доступності медичних послуг для широких верств населення.

Ключові слова: охорона здоров'я, фінансове забезпечення, фінансування, медичне страхування.

Ситаш Татьяна

**МЕДИЦИНСКОЕ СТРАХОВАНИЕ И ФИНАНСОВОЕ
ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ:
ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ**

Статья посвящена медицинскому страхованию и финансовому обеспечению здравоохранения в процессе утверждения рыночной экономики. Выделены основные проблемы медицинской отрасли, которые нуждаются формирования государственной политики относительно построения модели системы здравоохранения с учетом современных международных подходов и реалий. Проанализированы позитивные и негативные аспекты медицинского страхования. Рассмотрены формы медицинского страхования: обязательное медицинское страхование и добровольное медицинское страхование. Внимание уделено базовым моделям финансирования здравоохранения. Предложено усовершенствование здравоохранения с учетом зарубежного опыта с помощью системы страховой медицины, которая позволит привлечь дополнительные ресурсы в сферу здравоохранения и будет способствовать решению вопросов гарантированности и доступности медицинских услуг для широких слоев населения.

Ключевые слова: здравоохранение, финансовое обеспечение, финансирование, медицинское страхование

Sitash Tetyana

**MEDICAL INSURANCE AND FINANCIAL PROVIDING OF
HEALTH PROTECTION: STATE AND FOREIGN EXPERIENCE**

The article is devoted to health insurance and financial health in the approval process of the market economy. Main problems of the healthcare industry, which require the formation of state policy in relation to model-building of the health system to meet modern international approaches and realities. Analyzed the positive and negative aspects of health insurance. Considered forms of health insurance: compulsory health insurance and voluntary medical insurance. Attention is paid to the underlying models of health financing. The proposed improvement of health taking into account

foreign experience, using the system of health insurance, which will help to attract additional resources to the health sector and will contribute to the solution of questions of warranty and availability of medical services for the General population.

Keywords: health protection, financial providing, financing, medical insurance

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України потребує нового підходу до вирішення проблем системи охорони здоров'я, яка зіштовхується з складними проблемами – нестачею фінансових ресурсів та їх нераціональним використанням. За ситуації, що склалася у галузі переважно за бюджетного фінансування, охорона здоров'я не має можливості розвиватися й вдосконалюватися та повноцінно виконувати основну функцію – збереження здоров'я населення. Система надання медичної допомоги характеризується обмеженим доступом пацієнтів до медичних послуг в умовах зростання захворюваності населення, зношеністю матеріально-технічної бази, не достатньою забезпеченістю сучасним лікувально-діагностичним обладнанням у державних та комунальних закладах охорони здоров'я, соціальною незахищеністю медичних працівників, неефективністю управління фінансами медичних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих аспектів системи охорони здоров'я, зокрема медичному страхуванню в Україні присвячені праці таких науковців як О. Гушта [10], Г. Зеленевиц [7], В. Куценко [6], Р. Корнацька [9], М. Мних [8], О.Приходько [5], І. Солоненко [4] та ін. Але, враховуючи наукову і практичну цінність опублікованих праць, ряд питань залишаються дискусійними, що й обумовило вибір теми дослідження.

Забезпечення доступної кваліфікованої медичної допомоги кожному громадянину України, упровадження нових ефективних механізмів фінансування та управління у сфері охорони здоров'я є одним із пріоритетних напрямів соціальної політики держави.

Охорона здоров'я – галузь діяльності держави, метою якої є організація та забезпечення доступного медичного обслуговування населення [2]. У процесі утвердження ринкової економіки в Україні виникла ситуація, яка вимагає змін в умовах функціонування системи охорони здоров'я, а саме:

- необхідна ефективна система фінансування охорони здоров'я та раціонального використання наявних ресурсів;
- достатній захист населення від ризиків, пов'язаних із витратами на отримання медичної допомоги.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Вказані проблеми охорони здоров'я потребують формування державної політики щодо побудови моделі системи охорони здоров'я з урахуванням сучасних міжнародних підходів та реалій українського сьогодення. Слід зазначити, що визначені певні напрями реформування вітчизняної сфери охорони здоров'я, закладені в підрозділі «Реформування медичного обслуговування» Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [3].

Метою статті є дослідження медичного страхування та фінансового забезпечення охорони здоров'я, виокремлення проблем та напрямів удосконалення медичної галузі в Україні з врахуванням зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Конституція України (ст. 49) гарантує громадянам право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм [4]. Однак в умовах фінансової нестабільності охорона здоров'я страждає найбільше, оскільки коштів на неї виділяється недостатньо. Визначальним чинником забезпечення населення якісною та доступною медичною допомогою є адекватний потребам галузі охорони здоров'я обсяг фінансування [5]. Саме тому в сучасних умовах актуальним є вирішення питання про порядок формування та структуру джерел фінансових ресурсів галузі охорони здоров'я, оскільки від цього залежать можливість реалізації конституційного права людини на охорону здоров'я та фінансова стійкість обраної моделі фінансового забезпечення медичної галузі.

Багато вітчизняних науковців і практиків пропонують ввести систему медичного страхування для покращення фінансування охорони здоров'я, вони здебільшого одностайні стосовно

впровадження даної системи в Україні, а щодо форми страхової медицини та термінів її впровадження думки розбігаються. Як вважає К. Павлюк за системи страхової медицини заклади охорони здоров'я можуть отримувати кошти за функціонування та проводити діяльність на повному самофінансуванні, крім певного переліку закладів бюджетного фінансування.

На думку В. Куценко, Л. Богуша, дієвим засобом щодо вирішення багатьох проблем у сфері охорони здоров'я могло б стати поступове запровадження страхової медицини і залучення позабюджетних коштів (за рахунок надання законодавчо визначеного переліку платних послуг, надання в оренду основних фондів, непрофільної діяльності, благодійних коштів тощо), тобто перехід до бюджетно-страхової форми фінансування [6].

У працях В. Зеленевиц, К. Павлюк також наголошується, що напрямом виходу охорони здоров'я України з економічної кризи є впровадження медичного страхування [7]. Досвід науковців дає нам підстави стверджувати, що перебудову економіки охорони здоров'я доцільно розпочинати із зміцнення фінансової основи галузі, зміни системи фінансування, що дозволить перейти від бюджетної системи фінансування до змішаної бюджетно-страхової системи, яка фінансуватиметься за рахунок активної участі підприємств, установ, організацій різних форм власності з елементами добровільного медичного страхування населення. З даного приводу М. Мних [8, с. 39-41] виділяє три рівні медичного страхування:

- перший рівень передбачає виділення коштів з бюджету для надання мінімальних медичних послуг;
- другий рівень: визначення переліку хвороб, які лікуватимуться за рахунок бюджетних коштів;
- третій рівень базується на комерційному страхуванні, яке передбачає отримання медичних послуг через систему медичного страхування у страхових організаціях.

На нашу думку, все вказує на доцільність актуалізації різних моделей медичного страхування, що дозволить накопичити необхідний досвід впровадження змішаної системи медичного страхування, за якої страхові внески сплачують держава, роботодавці та громадяни. Ця медицина повинна забезпечити не тільки рівність і доступність медичних послуг, але й гідну оплату праці [9]. У цьому

аспекті, для врегулювання суспільних відносин у системі охорони здоров'я вважаємо доцільним: створити умови для додаткового фінансування, забезпечити цільове використання такого джерела та виділити механізми для ефективного використання коштів.

Нагромаджений багаторічний світовий досвід у галузі медичного страхування свідчить про високу ефективність різних моделей та систем медичного страхування та страхування здоров'я. Фінансове забезпечення охорони здоров'я в розвинених країнах здійснюється з різних джерел: державного бюджету, коштів підприємств і внесків приватних осіб [10]. Базуючись на цьому, розглянемо наступні базові моделі фінансування охорони здоров'я.

Державна (бевериджівська концепція), що фінансується переважно (до 90%) з бюджетних джерел (системи, що фінансуються за рахунок оподаткування). Оплату медичних послуг проводять з основних прибутків держави. Виділення фінансування на всі здійснювані послуги розглядається як частина процесу планування загальних урядових витрат. За першою формою фінансуються, наприклад, системи охорони здоров'я Великобританії, Канади, Ірландії.

Бюджетно-страхова (бісмарковська концепція), що фінансується за рахунок цільових внесків підприємців, трудящих громадян і субсидій держави (системи соціального страхування). Медичні послуги оплачуються за рахунок внесків в фонд охорони здоров'я. Найпростішим є внесок, що вноситься наймачем і працівником. Внески залежать від платоспроможності страхувальника, а доступ до послуг залежить від потреби кожного окремого споживача медичних послуг. Медичний фонд, як правило, незалежний від держави, але діє в рамках законодавства. При соціальному страхуванні гарантується право на точно обумовлені види послуг і встановлюються такі частки внесків і на такому рівні, які дають гарантію використання такого права. Фінансування з позабюджетних фондів медичного страхування переважає в Німеччині (78%), Італії (87%), Франції (71%), Швеції (91%), Японії (73%).

Приватнопідприємницька, що фінансується за рахунок реалізації платних медичних послуг, а також за рахунок коштів добровільного медичного страхування. Населення, що страхується

виплачує премію страхувальнику, сума якої визначається очікуваною середньою вартістю послуг, що надаються ним, причому схильні до більшого ризику, платять більше. Пряма оплата послуг пацієнтами не відноситься до страхування. Пацієнти сплачують медичні послуги відповідно до тарифів. Така система діє в таких країнах, як США, Південна Корея, Нідерланди [11; 12].

Системи фінансування охорони здоров'я з використанням механізмів медичного страхування набули поширення в більшості країн світу. При цьому передбачається більша або менша участь урядів в фінансуванні страхових фондів, регулюванні страхової моделі, що склалася сторіччями. Моделі медичного страхування експерти ВООЗ оцінювали по наступних критеріях:

- забезпечення доброго здоров'я для всіх;
- якість і доступність медичного обслуговування;
- свобода вибору постачальника медичної допомоги;
- відсутність перешкод для медичної практики та наявність конкуренції;
- вплив громадськості;
- співпраця з іншими секторами;
- контроль за витратами і фінансова ефективність;
- централізований контроль і оцінка;
- здібність до оновлення і розвитку;
- адміністративні витрати.

Оцінюючи моделі, експерти спиралася як на національний досвід, так і на досвід інших країн, особливо Великобританії і США, де практикуються окремі елементи цих моделей, тому оцінка мала досить конкретний характер [11].

Рівень витрат на охорону здоров'я істотно залежить від можливостей країни, і частка фінансування охорони здоров'я варіює від 5,3% валового національного продукту в Греції до 8% і більш в Німеччині, Франції, Швеції і Нідерландах [12]. Найбільших успіхів в розвитку досягли такі систем охорони здоров'я країни, як Німеччина, Франція, Нідерланди, Австрія, Японія, Бельгія, Канада, Італія, Швеція, Фінляндія і інші. Як було зазначено раніше, фінансування охорони здоров'я в цих країнах здійснюється з використанням цільових внесків підприємців і особистих внесків громадян. Питома вага коштів

підприємців і працюючих громадян в різних країнах складає в середньому від 4 до 20% загального об'єму коштів, що витрачаються на охорону здоров'я. Для залучення цих коштів всі економічно розвинені країни використовують різні форми медичного страхування. Функціонуючі системи медичного страхування в країнах Європи, маючи загальні основоположні принципи організації, значно відрізняються як по історичному досвіду формування, так і діючими моделями.

Огляд зарубіжного досвіду впровадження медичного страхування дозволив виокремити такі стрижневі напрями їх трансформації, як:

- приватизація сфери надання населенню медичних послуг;
- стимулювання надходження приватного капіталу в галузь охорони здоров'я;
- удосконалення управління фондами соціального страхування;
- запровадження систем співфінансування оплати медичних послуг і обов'язкового страхування;
- визначення переліку основних і додаткових медичних послуг та їх класифікація;
- децентралізація управління медичними закладами.

З'ясовано, що зазначені нововведення в галузі охорони здоров'я зумовили внесення змін до конституцій і законодавства цих країн у частині державних гарантій права громадян на охорону здоров'я, наслідками яких стала відмова від успадкованих ними від радянської системи охорони здоров'я принципів, зокрема безкоштовності, рівності і загальнодоступності в отриманні кожним громадянином медичних послуг.

Запровадження медичного страхування в зарубіжних країнах призвело до як позитивних наслідків (поліпшення ресурсного забезпечення галузі, підвищення ефективності і прозорості їх використання, покращення низки показників стану здоров'я населення тощо), так і до негативних (значні витрати громадян на лікування й отримання окремих медичних послуг, невідповідність рівня якості отриманих послуг очікуванням пацієнтам, поглиблення соціальної нерівності громадян, послаблення контролю з боку держави, збільшення кількості випадків корупційних проявів у галузі). Медичне страхування передбачає страхування на випадок втрати здоров'я з

будь-якої причини. Воно забезпечує більшу доступність, якість і повноту щодо задоволення різноманітних потреб населення в наданні медичних послуг, є ефективнішим порівняно з державним фінансуванням системи охорони здоров'я. Крім того, медичне страхування пов'язане із компенсацією витрат громадян, які обумовлені одержанням медичної допомоги, а також інших витрат, спрямованих на підтримку здоров'я, його соціальна та економічна ефективність залежить від того, наскільки всебічно пророблено концепцію розвитку страхової медицини в країні.

Доречно відмітити, що медичне страхування може проводитися в обов'язковій і добровільній формах. Вибір форми медичного страхування в кожній країні залежить від конкретних економічних і культурно-історичних умов, від особливостей демографічних і соціальних показників, рівня захворюваності та інших факторів, які характеризують загальний стан здоров'я та рівень медичного обслуговування [8].

Основною ціллю обов'язкового медичного страхування є капіталізація страхових внесків і надання за рахунок акумульованих коштів медичної допомоги всім категоріям громадян на законодавчо встановлених умовах та в гарантованих обсягах. Воно є найважливішим елементом системи соціального захисту населення в частині охорони здоров'я. На жаль, механізм обов'язкового медичного страхування в Україні на сьогодні законодавчо не врегульований.

Добровільне медичне страхування присутнє майже в усіх країнах світу. Це пояснюється тим, що державних асигнувань на розвиток медицини недостатньо для фінансування (на рівні сучасних медичних стандартів) системи надання населенню медичної допомоги. З економічної точки зору добровільне медичне страхування є механізмом компенсації громадянам витрат та збитків, пов'язаних з настанням хвороби або нещасного випадку.

Стосовно медичного страхування, яке проводиться в обов'язковій формі, то воно набуває рис соціального страхування, оскільки порядок його проведення визначається державним законодавством. Обов'язкова форма страхування координується державними структурами. Страхові платежі, які сплачуються громадянами та юридичними особами, мають форму податку. Обов'язкове медичне страхування перебуває під жорстким контролем

держави та характеризуються безприбутковістю. Ця форма організації страхового фонду дає змогу планувати медичну допомогу завдяки тому, що надходження коштів до страхового фонду характеризуються стабільністю. Для обов'язкового медичного страхування характерне те, що сплата страхувальниками внесків здійснюється у встановлених розмірах і встановлений час, а рівень страхового забезпечення однаковий для всіх застрахованих. Також за умовами обов'язкового медичного страхування роботодавці мають відрахувати від своїх доходів страхові внески, ці кошти формують страховий фонд, яким керує держава. Частина фонду може створюватися й за рахунок внесків, які утворюються із заробітної плати працюючих. Внесок кожної сторони залежить від конкретних економічних умов проведення такого страхування та вартості медичного обслуговування. Із коштів створеного страхового фонду відбувається відшкодування необхідного мінімального рівня витрат на лікування застрахованих працівників у разі їхньої непрацездатності через втрату здоров'я.

На підставі розглянутого медичне страхування можна віднести до найбільш ефективних напрямів удосконалення охорони здоров'я в Україні. Таким чином, перспективна система медичного страхування передбачає поділ на три частини:

- 1) планування мінімальних коштів в бюджеті, через які забезпечується надання безоплатної медичної доплати для всіх категорій населення;
- 2) пов'язана з введенням обов'язкового медичного страхування за рахунок коштів суб'єктів підприємницької діяльності, а також фізичних осіб;
- 3) добровільне медичне страхування – передбачає придбання страхового полісу за рахунок власних коштів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Визначним моментом в реформуванні та розвитку охорони здоров'я має стати запровадження тієї чи іншої форми загальнодержавного (обов'язкового) медичного страхування. Нині Закон України про страхування дозволяє та регламентує проведення медичного страхування у формі обов'язкового і добровільного. Вибір форми медичного страхування в кожній країні залежить від конкретних економічних і культурно-історичних умов, від особливостей демографічних і соціальних показників, рівня

захворюваності та інших факторів, які характеризують загальний стан здоров'я та рівень медичного обслуговування. Медичне страхування передбачає страхування на випадок втрати здоров'я з будь-якої причини. Воно забезпечує більшу доступність, якість і повноту щодо задоволення різноманітних потреб населення в наданні медичних послуг, є ефективнішим порівняно з державним фінансуванням системи охорони здоров'я.

Запровадження медичного страхування та формування на його основі нових форм і методів розрахунків за надані медичні послуги на цивільно-правових засадах, за участю страхового посередника, сприятиме розвитку нових відносин в охороні здоров'я, які дозволять вирішити багато питань, що накопичувались роками. Зокрема це питання, стосується прав пацієнтів, соціального і професійного захисту медичних працівників та гідної оплати їх праці, крім того, сюди відносимо й питання пов'язані з новими підходами до статусу закладів охорони здоров'я.

Отже, як свідчить зарубіжний досвід, у багатьох країнах світу (країнах Євросоюзу, США, Канади, Австралії, Японії, Фінляндії, Росії та ін.) державне управління охороною здоров'я здійснюється на засадах медичного страхування (державного та приватного).

Відзначимо, що цей принцип розглядається як один із найбільш ефективних шляхів реформування галузі охорони здоров'я, особливо в умовах економічної кризи, коли фінансування цієї галузі з бюджету для держави є непосильним. За експертними оцінками ВООЗ, медичне страхування визнано кращим у світі підходом до організації медичного обслуговування за такими критеріями, як ефективність, доступність і відповідність потребам населення. У такому контексті розвиток та удосконалення охорони здоров'я може бути забезпечене за допомогою системи страхової медицини, яка дозволить залучити додаткові ресурси у сферу охорони здоров'я та сприятиме вирішенню питань гарантованості та доступності медичних послуг для широких верств населення.

Література

1. Конституція України Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Редакція станом на 12.04.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>

2. Охорона здоров'я. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/>
3. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : Програма економічних реформ на 2010-2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html>
4. Солоненко І. М. Державне регулювання реформування галузі охорони здоров'я (із світового досвіду) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/897009.html>
5. Приходько О. Фінансування охорони здоров'я / О. Приходько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/health/finansovi_nedugi_ohoroni_zdorovya.html
6. Куценко В. І. Сфера охорони здоров'я: соціально-економічні та регіональні аспекти / В. І. Куценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vlc.net.ua/PUBLIK/Mono59.htm>
7. Зеленевиц В. Зарубіжний досвід фінансування охорони здоров'я / В. Зеленевиц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/zelenevich-vo-ktn-kuzmin-ai-zarubizhniy-dosvid-finansuvannya-ohoroni-zdorovya/>
8. Мних М. В. Медичне страхування за кордоном та можливості його реалізації в Україні / М. В. Мних // Держава і економіка. – 2008. – №11. – С. 39-41.
9. Корнацька Р. М. Медична послуга в контексті суспільних благ / Р. М. Корнацька // Ринок цінних паперів України. - 2010. - №1-2. - С. 3-10.
10. Гушта О. В. Фінансове забезпечення охорони здоров'я в Україні / О. В. Гушта // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 87-93.
11. Охорона здоров'я. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/areas_of_research/population_welfare
12. Системы здравоохранения, здоровье и благосостояние : оценка аргументов в пользу инвестирования в системы здравоохранения / Josep Figueras, Martin McKee, Suszy Lessof, Antonio Duran, Nata Menabde; Всемирная организация здравоохранения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euro.who.int/pubrequest>

1. Konstytutsiya Ukrainy Zakon vid 28.06.1996 №254k/96-VR (Redaktsiya stanom na 12.04.2012) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>
2. Okhorona zdorov'ya. Vikipediya. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://uk.wikipedia.org/>
3. Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava : Prohrama ekonomichnykh reform na 2010-2014 roky [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html>
4. Solonenko I. M. Derzhavne rehulyuvannya reformuvannya haluzi okhorony zdorov'ya (iz svitovoho dosvidu) – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.regnum.ru/news/897009.html>
5. Prykhod'ko O. Finansuvannya okhorony zdorov'ya / O. Prykhod'ko [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://dt.ua/health/finansovi_nedugi_ohoroni_zdorovya.html
6. Kutsenko V. I. Sfera okhorony zdorov'ya: sotsial'no-ekonomichni ta rehional'ni aspekty / V. I. Kutsenko [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.vlc.net.ua/PUBLIK/Mono59.htm>
7. Zelenevych V. Zarubizhnyy dosvid finansuvannya okhorony zdorov'ya / V. Zelenevych [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://intkonf.org/zelenevich-vo-ktn-kuzmin-ai-zarubizhniy-dosvid-finansuvannya-ohoroni-zdorovya/>
8. Mnykh M. V. Medychne strakhuvannya za kordonom ta mozhlyvosti yoho realizatsiyi v Ukraini / M. V. Mnykh // Derzhava i ekonomika. – 2008. – №11. – S. 39-41.
9. Kornats'ka R. M. Medychna posluha v konteksti suspil'nykh blah / R. M. Kornats'ka // Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy. - 2010. - №1-2. - S. 3-10.
10. Hushta O. V. Finansove zabezpechennya okhorony zdorov'ya v Ukraini / O. V. Hushta // Finansy Ukrainy. – 2009. – № 3. – S. 87-93.
11. Okhorona zdorov'ya. Instytut ekonomichnykh doslidzhen' i politychnykh konsul'tatsiy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ier.com.ua/ua/areas_of_research/population_welfare
12. Системы здравоохранения, здоров'е у blahosostoyanye : otsenka arhumentov v pol'zu ynvestirovaniya v системы здравоохранения / Josep Figueras, Martin McKee, Suszy Lessof, Antonio Duran, Nata Menabde; Vsemyrnaya orhanyzatsyya zdavookhraneniya

***Рецензент:** Мороз О.О., д.е.н., професор, зав кафедри підготовки менеджерів Вінницького національного технічного університету*

10.11.2014

УДК 331.105.5+351.82

Солярчук Наталія

ОБґРУНТУВАННЯ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ФРІЛАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті визначено основні передумови та обґрунтовано програму розвитку фрілансової діяльності. Сформовано рекомендації щодо розподілу завдань для органів державної влади щодо розвитку фрілансової діяльності. Зокрема запропоновано перелік завдань для Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва та Державної служби зайнятості. Ефективне виконання запропонованих завдань забезпечить виконання програми та створення сприятливого середовища для розвитку фрілансової діяльності в Україні. Запропоновано показники для визначення стану фрілансової діяльності. Перелік показників дозволить здійснювати моніторинг чисельності фрілансерів, контролювати стан фрілансової діяльності та рівень легалізації. Визначення зміни значень показників у часі дозволить досліджувати тенденції та своєчасно вносити необхідні зміни до програми розвитку фрілансової діяльності.

Ключові слова: фріланс, фрілансер, державне управління фрілансовою діяльністю, механізм державного управління фрілансовою діяльністю, програма розвитку фрілансової діяльності, макроекономічні показники стану фрілансової діяльності.

ОБОСНОВАНИЕ ПРОГРАММЫ РАЗВИТИЯ ФРИЛАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

В статье определены основные предпосылки и обоснована программа развития фрилансовой деятельности. Сформированы рекомендации по распределению заданий для органов государственной власти по развитию фрилансовой деятельности. В частности предложен перечень заданий для Государственной службы Украины по вопросам регуляторной политики и развития предпринимательства и Государственной службы занятости. Эффективное выполнение предложенных задач обеспечит выполнение программы и создание благоприятной среды для развития фрилансовой деятельности в Украине. Предложены показатели для определения состояния фрилансовой деятельности. Перечень показателей позволит осуществлять мониторинг численности фрилансеров, контролировать состояние фрилансовой деятельности и уровень легализации. Определение изменения значений показателей во времени позволит исследовать тенденции и своевременно вносить необходимые изменения в программу развития фрилансовой деятельности.

Ключевые слова: фриланс, фрилансер, государственное управление фрилансовой деятельностью, механизм государственного управления фрилансовой деятельностью, программа развития фрилансовой деятельности, макроэкономические показатели фрилансовой деятельности.

Solyarchuk Nataliya

RATIONALIZATION OF THE FREELANCE DEVELOPMENT PROGRAM IN UKRAINE

The article defines the basic preconditions and makes reasons for freelance development program. There are formed the recommendations for the distribution of tasks for the development of freelance among the state authorities. In particular, there is proposed a list of tasks for the State Service of Ukraine on Regulatory Policy and Entrepreneurship Development and State Employment Office. Effective implementation of the proposed tasks

will provide the performance of the program and create an environment for the development of freelance in Ukraine. There are represented some indexes that refer to the determination of freelance activity. The list of indicators will allow providing the monitoring of freelancers number, control the status of freelance and level of its legalization. The determination of the indicators change during certain time will explore trends and make the necessary changes to the freelance program promptly.

Keywords: freelance, freelancer, freelance public administration, mechanism of freelance public administration, freelance development program, macroeconomic indicators of freelance.

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці не є стихійним. Він регулюється за допомогою різних інструментів прямого та непрямого впливу, у тому числі законодавства, державних програм зайнятості населення, угод між роботодавцем і працівником, державних і приватних інститутів, що займаються працевлаштуванням населення [0, с. 407]. Враховуючи недостатню ефективність ринкового саморегулювання через відсутність планування, яке було при плановій (адміністративній) економіці, доцільно застосовувати програмування як інструмент державного регулювання економіки. На думку Барінова В.В. «програмування – це регулярний вплив органів державного управління на структуру економіки з метою досягнення поставленої цілі соціально-економічного розвитку на певний період» [0, с. 100]. Відсутність програми розвитку фрілансової діяльності, а також недостатню зосередженість на проблемах та легалізації даного виду діяльності зумовлює необхідність розроблення програми розвитку для забезпечення фрілансерів необхідними умовами та покращення макроекономічних показників розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток фрілансу в Україні спонукає до дослідження даного явища, оскільки така форма підприємництва є відносно новою. Серед російських вчених досить детально досліджували сутність фрілансової діяльності Д. О. Стебков та А. В. Шевчук. Серед зарубіжних вчених, які досліджували фріланс, можна виділити таких авторів як М. Рой, Дж. Кітчінг, Д. Смалбоун, Т.Малоун, Р. Лаубахер та інші. До вітчизняних дослідників можна віднести Е.А. Афоніна, С.Л.Благодєтеву-Вовк, які розглядають фріланс в контексті експортоорієнтованої сфери послуг як нового вектора

економічного зростання України та інші. О.В. Бражко, В.В.Барінов та Г.І.Скорик у своїх наукових працях досліджували державне регулювання зайнятості населення. Однак у цих наукових працях не виокремлюють таких категорій як фрілансери та не враховують їх особливостей.

Невирішені складові загальної проблеми. Необхідність розроблення програми розвитку фрілансової діяльності для забезпечення позитивного впливу на економіку країни в цілому зумовило актуальність обраної теми дослідження. Огляд наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених [1-17] дозволяє стверджувати, що фрілансова діяльність недостатньо досліджена, зокрема відсутня програма розвитку фрілансової діяльності та недосконале державне управління даним видом діяльності потребують значної уваги науковців.

Метою статті є обґрунтування та розроблення рекомендацій щодо програми розвитку фрілансової діяльності та розроблення показників для визначення стану фрілансової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними передумовами формування програми розвитку фрілансової діяльності є:

- здійснення пошуку та визначення усіх проблем розвитку фрілансової діяльності, що можуть бути вирішені на державному рівні;
- визначення відповідальної організації;
- наявність достатньої кількості вихідних даних (статистичних даних щодо стану фрілансової діяльності, результатів соціологічних досліджень щодо проблем розвитку та недоліків управління фрілансовою діяльністю тощо);
- можливість ресурсного забезпечення розроблення та виконання програми.

З метою ефективного здійснення фрілансової діяльності в Україні необхідно розробити програму розвитку фрілансової діяльності, яка, на нашу думку, повинна складатись з двох частин:

- короткострокова програма – на період наступного календарного року;
- довгострокова програма – на наступних десять років.

Розподіл на дві частини обумовлений станом державного управління фрілансовою діяльністю та відсутністю офіційної статистики за даним видом діяльності. Відповідно ми пропонуємо до

завдань короткострокової програми внести першочергово необхідні кроки для впровадження фрілансової діяльності як форми підприємництва в основні Закони України та Постанови Кабінету Міністрів України щодо розвитку підприємницької діяльності, розроблення основних законодавчих актів щодо державного управління фрілансовою діяльністю тощо.

Довгострокову програму необхідно розробити та щорічно вносити в неї зміни відповідно до умов та перспектив розвитку фрілансової діяльності, а також на основі отриманих даних статистики та показників стану фрілансової діяльності, пропозицій та рекомендацій робочих груп, громадських організацій та об'єднань фрілансерів тощо.

У державній програмі розвитку фрілансової діяльності доцільно відображати: аналіз стану фрілансової діяльності та її розвитку в умовах глобалізації ринку фрілансу; цілі та завдання розвитку фрілансової діяльності; макроекономічні показники, яких необхідно досягнути; заходи щодо удосконалення системи державного управління фрілансовою діяльністю; основні напрямки розвитку фрілансової діяльності; соціально-економічні результати, які реально досягнути за умови виконання визначеної програми тощо.

У зв'язку із значною кількістю завдань, які необхідно виконувати у процесі державного управління фрілансовою діяльністю, ми пропонуємо їх частину включити до функцій Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва (Держпідприємництва України). Відповідно до Положення про Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва основним завданням Держпідприємництва України є «реалізація державної політики у сфері розвитку підприємництва, державної регуляторної політики, державної політики у сфері ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [10]. Тобто основні завдання Держпідприємництва України фактично включають і розвиток фрілансової діяльності, оскільки це вид підприємницької діяльності. Однак фрілансова діяльність є специфічним та новим видом підприємницької діяльності, який потребує значної кількості розробок механізмів, інструментів державного управління тощо. Відповідно Держпідприємництво України доцільно визначати як відповідальну

організацію за розроблення і контроль за виконанням програми розвитку фрілансової діяльності.

До основних завдань Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва (Держпідприємництва України) щодо фрілансової діяльності ми пропонуємо включити наступні завдання:

- підготовка та подання пропозицій щодо формування та удосконалення механізму державного управління фрілансовою діяльністю;
- аналізування проектів законодавчих актів, що подаються з метою погодження, прийняття рішень щодо погодження чи відмови в погодженні даних проектів;
- подання роз'яснень положень законодавства з питань державної політики у сфері фрілансової діяльності;
- проведення моніторингу виконання програми розвитку фрілансової діяльності в Україні;
- проведення моніторингу стану розвитку фрілансової діяльності;
- а також розроблення: програми розвитку фрілансової діяльності в Україні; пропозицій щодо удосконалення законодавчих актів; типових договорів про співпрацю з громадськими організаціями, українськими та іноземними інтернет-біржами фрілансу тощо.

Державна служба зайнятості забезпечує реалізацію питань, які пов'язані з регулюванням зайнятості населення, професійною орієнтацією, професійним навчанням, працевлаштуванням та соціальною підтримкою тимчасово непрацюючих громадян.

Тому іншу частину завдань щодо фрілансової діяльності ми пропонуємо включити до функцій Державної служби зайнятості, а саме:

- сприяння організаційного та методологічного забезпечення навчання та підвищення кваліфікації фрілансерів у Державному центрі зайнятості;
- організування співпраці з громадськими організаціями фрілансерів, з українськими та іноземними інтернет-біржами фрілансу;
- інформування громадськості щодо виконання покладених на Державну службу зайнятості завдань та ефективності здійснення управління фрілансовою діяльністю;

- розроблення форми та змісту сертифікатів про підтвердження результатів неформального професійного навчання, механізму їх отримання фрілансерами.

Інформування та надання консультацій щодо можливостей фрілансової діяльності є необхідною функцією Державної служби зайнятості, оскільки саме сюди звертаються безробітні, які є потенційними фрілансерами. Не всі потенційні фрілансери мають достатньо інформації про можливості фрілансу. Також у досвідчених фрілансерів можуть виникати питання щодо розвитку даного виду діяльності, використання деяких переваг страхування та гарантування оплати праці, умов співпраці з іноземними замовниками та роботи через іноземні інтернет-біржі тощо. З огляду на це доцільно проводити семінари, консультації для безробітних та всіх зацікавлених осіб. Також необхідно надавати індивідуальні консультації як потенційним фрілансерам, так і вже існуючим, щодо переваг реєстрації як суб'єкта господарювання, можливостей та шляхів розвитку даного виду діяльності, загроз, що виникають при дистанційній співпраці з замовником, не використовуючи сервісів, що пропонують інтернет-біржі щодо гарантованої оплати праці тощо. Дану функцію пропонуємо виконувати спільно з об'єднаннями фрілансерів, оскільки саме безробітних у першу чергу слід мотивувати до здійснення фрілансової діяльності.

Однією із функцій Державної служби зайнятості доцільно вважати підтвердження результатів неформального професійного навчання, оскільки значна кількість фрілансерів здійснюють свою діяльність не за напрямом отриманої освіти. Необхідно надати можливість фрілансерам офіційно підтвердити свої навички та вміння з обраної спеціалізації. Підтвердженням певної кваліфікації доцільно вважати сертифікат, який буде видавати Державна служба зайнятості в Україні. Постановою Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями» [0] пропонується механізм отримання підтвердження результатів неформального професійного навчання. Але це стосується лише робітничих професій, перелік яких наведено в Постанові Кабінету міністрів України «Про затвердження Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах» [0]. Фрілансери рідше

виконують роботи робітничого спрямування, тому доцільно рекомендувати Державній службі зайнятості розробити механізм підтвердження результатів неформального професійного навчання для фрілансерів, тобто для всіх видів діяльності якими вони займаються.

Сертифікати про підтвердження кваліфікації фрілансера повинні видаватись як державною, так і, за вимогою, іноземною мовою, оскільки вони можуть надаватись як для українських, так і для іноземних замовників. Також завданням Державної служби зайнятості є укладення договорів та сприяння можливості реєстрації таких сертифікатів на інтернет-біржах фрілансу. Така можливість допоможе фрілансерам отримати додаткові переваги при участі в конкурсах чи відборах виконавців проектів, а також інформація про отримані сертифікати повинна відображатись на сторінці фрілансера в інтернет-біржі фрілансу. Відповідно конкурентоспроможність фрілансера, який має документальне підтвердження кваліфікації у своїй сфері діяльності, буде вищою як на вітчизняному ринку, так і за кордоном.

За таким принципом доцільно розробити механізм підтвердження отриманої освіти за напрямом діяльності. Диплом про отриману освіту потрібно надавати для перевірки на інтернет-біржу фрілансу. На запит біржі уповноважений орган зобов'язаний перевірити достовірність наданих документів, їх відповідність до напрямку діяльності фрілансера та підтвердити можливість зазначення даних документа на інтернет-біржі фрілансу. На сьогодні деякі інтернет-біржі частково використовують дану методику. Наприклад, одна з відомих інтернет-бірж фрілансу «Prohq» пропонує фрілансерам для підвищення рейтингу пройти акредитацію, тобто підтвердити рівень своїх знань та вмінь, за допомогою подання документів про освіту (дипломів, сертифікатів) або проходження тестування по спеціалізації, вказаній на сторінці фрілансера.

Також виокремлення фрілансерів окремою групою у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців надасть можливість швидкого пошуку анкетних даних фрілансерів, у тому числі документів про освіту, що в свою чергу спростить процес підтвердження кваліфікації фрілансера інтернет-біржами (замовниками). Дані про освіту та наявні сертифікати про підтвердження результатів неформального професійного навчання ми рекомендуємо вносити у Реєстр, але з метою мінімізації витрат

здійснювати перевірку на достовірність документів лише за запитом. Однак, вже після такої перевірки, дані про її результати пропонуємо вносити в Реєстр і за умов повторного запиту з інших інтернет-бірж фрілансу (замовників) відповідь буде надано швидко використовуючи інформацію бази даних Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців.

Завданням Державної служби зайнятості буде узгодження умов співпраці, складання договорів та співпраця з найбільшими інтернет-біржами фрілансу України та світу, інтеграція рейтингу фрілансерів на різних інтернет-біржах з метою можливості переходу фрілансерів з однієї біржі на іншу, або роботи на кількох біржах без втрати отриманого особистого рейтингу.

Удосконалення вже існуючої нормативно-правової бази передбачатиме внесення змін до Податкового кодексу, Господарського кодексу, Кодексу законів про працю України, Законів України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» тощо.

Результати ефективного державного управління фрілансовою діяльністю: зниження рівня безробіття, підвищення рівня економічно активного населення, зменшення обсягів зайнятості в неформальному секторі економіки тощо. Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» «особи, які забезпечують себе роботою самостійно (особи, які займаються підприємницькою, адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з одержанням доходу безпосередньо від цієї діяльності, в тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), мають право на матеріальне забезпечення та соціальні послуги відповідно до цього Закону за умови сплати страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності відповідно до діючого

законодавства» [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Оскільки фрілансери фактично відносяться до даної категорії осіб, вони мають право на таке ж соціальне забезпечення, як і особи, що працюють на умовах трудового договору.

Завданнями державного управління фрілансовою діяльністю є виявлення тенденцій фрілансової діяльності, вплив на макроекономічні показники держави, зміни у рейтингах українських фрілансерів на світових інтернет-біржах фрілансу тощо. Результати можуть бути як позитивними, так і негативними. Отже, розробивши програму розвитку фрілансової діяльності, доцільно також розробити показники, які дозволять контролювати стан фрілансової діяльності та зміни показників у часі.

Програма розвитку фрілансової діяльності, заходи і функції, які пропонуються у даній програмі потребують відповідного фінансування, тому доцільно визначати економічну ефективність фрілансової діяльності за різними показниками. Однак фінансування будь яких програм з державного бюджету потребує обґрунтування доцільності його здійснення. На нашу думку, розвиток фрілансової діяльності, а особливо її легалізація, збільшить надходження до державного бюджету та позитивно вплине на розвиток економіки країни. Тому ми пропонуємо здійснювати постійний моніторинг чисельності фрілансерів, сфери здійснення їх діяльності. З цією метою нами розроблено макроекономічні показники розвитку фрілансової діяльності в Україні, а саме:

- питома вага чисельності фрілансерів у загальній чисельності економічно-активного населення, %:

$$d = \frac{n_f^3 + n_f^H}{N_w + n_f^H} \cdot 100\% , \quad (1)$$

де n_f^H – питома вага чисельності фрілансерів у загальній чисельності економічно-активного населення, %; n_f^3 – кількість фрілансерів, що здійснюють свою діяльність на території України та є зареєстрованими суб'єктами підприємництва; n_f^3 – кількість фрілансерів, що здійснюють свою діяльність на території України в рамках нерегламентованої зайнятості, тобто не зареєстровані як суб'єкти підприємництва; N_w – загальна кількість економічно-активного населення України;

- питома вага вкладу фрілансерів, що здійснюють свою

діяльність на території України, у ВВП (d_{GDP}), %:

$$d_{GDP} = \frac{\sum_i P_i}{GDP}, \quad (2)$$

де P – продукти, які створюються фрілансерами, грн.; $\sum_i$ – вид продукту; GDP – ВВП країни, грн.;

- питома вага вкладу фрілансерів, що внесені до Єдиного реєстру фрілансерів в Україні, у ВВП (d_{GNP}), %:

$$d_{GNP} = \frac{\sum_i P_i}{GNP}; \quad (3)$$

де GNP – ВВП країни, грн.

- рівень легалізації фрілансової діяльності в Україні (R_l), %:

$$R_l = \frac{n_f^3}{n_f^H} \cdot 100\%. \quad (4)$$

де n_f^3 – кількість фрілансерів, що здійснюють свою діяльність на території України та є зареєстрованими суб'єктами підприємництва; ; n_f^H – кількість фрілансерів, що здійснюють свою діяльність на території України в рамках нерегламентованої зайнятості, тобто не зареєстровані як суб'єкти підприємництва.

Оскільки валовий національний продукт це сукупність виробленої продукції, незалежно від місцезнаходження виробника [0, с. 134], а фрілансери мають можливість здійснювати фрілансову діяльність дистанційно, часто змінювати місце проживання чи подорожувати і продовжувати працювати, то показник питомої ваги вкладу фрілансерів, що внесені до Єдиного реєстру фрілансерів в Україні, у ВВП навіть більш доцільний, ніж попередній. Якщо фрілансери, зареєстровані в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, сплачують податки також в Україні, доцільно враховувати результати їх діяльності, навіть якщо вони перебувають певний період за кордоном, з метою реального оцінювання стану фрілансової діяльності в Україні.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Визначено основні передумови формування програми розвитку фрілансової діяльності, основні завдання, виконання яких необхідно забезпечити для максимально ефективного розвитку фрілансової діяльності, а також запропоновано виконання поставлених завдань покласти на Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку

підприємництва та Державну службу зайнятості. Запропоновано основні макроекономічні показники стану фрілансової діяльності в Україні: питома вага чисельності фрілансерів у загальній чисельності економічно-активного населення; питома вага вкладу фрілансерів, що проживають на території України, у ВВП; питома вага вкладу фрілансерів, що проживають в Україні, у ВНП; рівень легалізації фрілансової діяльності в Україні. Ці показники дозволять здійснювати постійний моніторинг чисельності фрілансерів, контролювати стан фрілансової діяльності, визначаючи їх зміни у часі досліджувати тенденції та своєчасно вносити необхідні зміни до програми розвитку фрілансової діяльності.

Література

1. Афонін Е.А.. Експортоорієнтована сфера послуг – новий вектор економічного зростання України? / Е.А. Афонін, С.Л. Благодєлева-Вовк // Український соціум. - 2012. - № 4(43). – С. 141-160.
2. Барінов В.В. Державне регулювання економіки: навч. посібник / В.В. Барінов, Г.І. Скорик. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 460 с.
3. Бражко О.В. Державне регулювання зайнятості населення в умовах соціально-економічного розвитку України : монографія / О.В. Бражко. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 200 с.
4. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості: навчальний посібник.- К: КНЕУ, 2003. - С. 168-171.
5. Деякі питання діяльності Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва : Указ Президента України від 30.03.2012 № 237/2012 // Офіційний вісник Президента України, 2012. - № 12. – С. 32.
6. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / [під. заг. ред. С.В. Мочерного].- К.: Видавничий центр „Академія”, 2000. – 952 с.
7. Курбатов В.И. Социальная работа: серия Учебники, учебные пособия.-Ростов н/Д: Феникс, 2000.- С. 402–411.
8. Маршавін Ю. Три роки роботи на страхових засадах: посібник для робітників центрів зайнятості - К.: Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості, 2004.- 4 с.
9. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у

зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням: Закон України від 18.01.2001 р. № 2240-III // Офіційний вісник України, 2001. — № 8. — С. 4.

10. Про затвердження Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 р. № 1117 // Офіційний вісник України, 2007. — №105. — С. 11.

11. Про затвердження Порядку підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 340 // Офіційний вісник України, 2013. — № 37. — С. 34.

12. Стребков Д. О. Фрилансеры в информационной экономике: мотивация и организация труда [Електронний ресурс] / Д. О. Стребков, А. В. Шевчук. — Режим доступу: http://soc.hse.ru/data/2009/12/02/1238390133/Strebkov-Shevchuk_SocReal_01-2008.pdf.

13. Стребков Д. О. Фрилансеры на российском рынке труда [Електронний ресурс] / Д. О. Стребков, А. В. Шевчук // Социологические исследования. — 2010. - №2. - С. 45-55. — Режим доступу: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/21973374>.

14. Щетнікова Н. М. Центр зайнятості — як один із соціальних інститутів вирішення проблем безробіття серед молоді / Н. М. Щетнікова // Науковий пошук молодих дослідників. — Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. - № 8. - С. 13-18.

15. Mill Roy. Hiring and Learning in Online Global Labor Markets [Електронний ресурс] / Mill Roy // Working Paper. — October, 2011. — No. 11-17. — Р. 1-25. Режим доступу: http://www.netinst.org/Mill_11_17.pdf.

16. Kitching J. Defining and estimating the size of the UK freelance workforce [Електронний ресурс] / J. Kitching, D. Smallbone // A Report for the Professional Contractors Group. — October, 2008. — Р. v-x; 1-46. Режим доступу: http://www.pcg.org.uk/cms/documents/POLICY_AND_CAMPAIGNS/research/Defining_and_estimating_the_size_of_the_freelance_workforce-FULL_REPORT.pdf

17. Thomas W. Malone. The Dawn of the E-Lance Economy

[Електронний ресурс] / Thomas W. Malone, Robert J. Laubacher // Harvard business review. - September-October, 1998. - P. 145-152. Режим доступу: <http://www.ecopywriters.com/downloads/dawn-elance-econ.pdf>.

1. Afonin E.A.. Eksportooryentovana sfera poslug – novy`j vektor ekonomichnogo zrostantnya Ukrainy`? / E.A. Afonin, S.L. Blagodyelyeva-Vovk // Ukrayins`ky`j socium. - 2012. - # 4(43). – S. 141-160.

2. Barinov V.V. Derzhavne reguluvannya ekonomiky`: navch. posibny`k / V.V. Barinov, G.I. Skory`k. – L`viv: Vy`davny`cztvo L`vivs`koyi politexniki`, 2012. – 460 s.

3. Brazhko O.V. Derzhavne reguluvannya zajnyatosti naselennya v umovax social`no-ekonomichnogo rozvy`tku Ukrainy` : monografiya / O.V. Brazhko. – Zaporizhzhya : KPU, 2009. – 200 s.

4. Vasy`l`chenko V.S. Derzhavne reguluvannya zajnyatosti: navchal`ny`j posibny`k.- K: KNEU, 2003. - S. 168-171.

5. Deyaki py`tannya diyal`nosti Derzhavnoyi sluzhby` Ukrainy` z py`tan` regulyatornoyi polity`ky` ta rozvy`tku pidpry`yemny`cztva : Ukaz Prezy`denta Ukrainy` vid 30.03.2012 # 237/2012 // Oficijny`j visny`k Prezy`denta Ukrainy`, 2012. - # 12. – S. 32.

6. Ekonomichna ency`klopediya: U tr`ox tomax. T.3 / [pid. zag. red. S.V. Mochernogo].- K.: Vy`davny`chy`j centr „Akademiya”, 2000. – 952 s.

7. Kurbatov V.Y`. Socy`al`naya rabota: sery`ya Uchebny`ky`, учебные пособия.-Rostov n/D: Feny`ks, 2000.- S. 402–411.

8. Marshavin Yu. Try` roky` roboty` na straxovy`x zasadax: posibny`k dlya robitny`kiv centriv zajnyatosti - K.: Insty`tut pidgotovky` kadriv derzhavnoyi sluzhby` zajnyatosti, 2004.- 4 s.

9. Pro zagal`noobov'yazkove derzhavne social`ne straxuvannya u zv'yazku z ty`mchasovoyu vtratoyu pracezdatnosti ta vy`tratamy`, zumovleny`my` poxovannyam : Zakon Ukrainy` vid 18.01.2001 r. # 2240-III // Oficijny`j visny`k Ukrainy`, 2001. — # 8. – S. 4.

10. Pro zatverdzhennya Derzhavnogo pereliku profesij z pidgotovky` kvalifikovany`x robitny`kiv u profesijno-texnichny`x navchal`ny`x zakladax : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy` vid 11.09.2007 r. # 1117 // Oficijny`j visny`k Ukrainy`, 2007.- #105. – S. 11.

11. Pro zatverdzhennya Poryadku pidtverdzhennya rezul`tativ neformal`nogo profesijnogo navchannya osib za robitny`chy`my` profesiyamy` :

Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 15.05.2013 r.
340 // Oficijny`j visny`k Ukrayiny`, 2013. — # 37. — S. 34.

12. Strebkov D. O. Fry`lanserы v y`nformacy`onnoj эkonomy`ke: moty`vacy`ya y` organy`zacy`ya truda [Elektronny`j resurs] / D. O. Strebkov, A. V. Shevchuk. — Rezhy`m dostupu: http://soc.hse.ru/data/2009/12/02/1238390133/Strebkov-Shevchuk_SocReal_01-2008.pdf.

13. Strebkov D. O. Fry`lanserы na rossy`jskom rynke truda [Elektronny`j resurs] / D. O. Strebkov, A. V. Shevchuk // Socy`ology`chesky`e y`ssledovany`ya. — 2010. - #2. - S. 45-55. — Rezhy`m dostupu: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/21973374>.

14. Shhetnikova N. M. Centr zajnyatosti — yak ody`n iz social`ny`x insty`tutiv vy`rishennya problem bezrobittya sered molodi / N. M. Shhetnikova // Naukovy`j poshuk molody`x doslidny`kiv. — Lugans`k: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2012. - # 8. - S. 13-18.

Рецензент: Одрехівський М.В., д.е.н., професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка»

12.11.2014

УДК 321:316.483(477)

Білецька Юлія

СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті акцентовано увагу на варіанти запобігання та розв'язання політичних конфліктів в українському суспільстві. Враховуючи ментальні, культурні, історичні особливості, варіанти розвитку конфлікту будуть мати свої особливості, а тому їх потрібно враховувати при пошуку шляхів подолання. Вирішення політичних конфліктів в українському суспільстві розпочинається занадто пізно. На початку зародження протиріч та з появою перших ознак протиборства між сторонами політичного конфлікту суспільство та самі сторони намагаються не реагувати, створюючи ілюзію безконфліктності. Це пояснюється впливом політичного режиму радянського суспільства, що називалося безконфліктним. У сучасному світі варто усвідомлювати, що чим швидше сторони почнуть діалог, тим менший вплив цього конфлікту буде на суспільство та самі сторони конфлікту.

Ключові слова: політичний конфлікт, українське суспільство, політичні суб'єкти, переговори, консенсус, компроміс.

Белецкая Юлия

СПОСОБЫ УРЕГУЛИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ

В статье акцентировано внимание на варианты предотвращения и решения политических конфликтов в украинском обществе. Учитывая ментальные, культурные, исторические особенности, варианты развития конфликта будут иметь свои особенности, а потому их нужно учитывать при поиске путей преодоления. Решение политических конфликтов в украинском обществе начинается слишком поздно. В начале зарождения

противоречий и при появлении первых признаков противоборства между сторонами политического конфликта общество и сами стороны стараются не реагировать, создавая иллюзию бесконфликтности. Это объясняется влиянием политического режима советского общества, которое называлось бесконфликтным. В современном мире стоит осознавать, что чем быстрее стороны начнут диалог, тем меньше влияние этого конфликта будет на общество и сами стороны конфликта.

Ключевые слова: политический конфликт, украинское общество, политические субъекты, переговоры, консенсус, компромисс.

Beletskaya Julia

SETTLEMENT MEANS OF NATIONAL POLITICAL CONFLICT

The paper emphasis on the prevention and resolution options of political conflicts in Ukrainian society. Given the mental, cultural and historical features, options for conflict will have its own characteristics, and so they need to consider when looking for ways to overcome. The solution to political conflicts in Ukrainian society starts too late. At the beginning of the emergence of contradictions and the first signs of confrontation between the parties of the political conflict society and the parties themselves try not to react, creating the illusion bezkonfliktnosti. This is due to the influence of the political regime of Soviet society was called conflict-free. In today's world it is necessary to realize that the sooner the parties start a dialogue, the lesser the impact of the conflict will be on society and themselves parties to the conflict.

Keywords: political conflict, Ukrainian society, political actors, negotiations, consensus, compromise.

Постановка проблеми. У зв'язку з сукупністю суспільно-економічних, культурних чинників у нашій країні все частіше визрівають конфлікти на політичному ґрунті. Вирішення такого виду конфліктів займає довгий період часу та не завжди приносить позитивні результати для громадян та суспільства в цілому.

У наукових дослідженнях вітчизняні автори зазначають, що

політика є результатом діяльності соціальних груп та індивідів щодо забезпечення і обстоювання інтересів та їх реалізації за допомогою державної влади.

Можемо констатувати, що в українському суспільстві конфлікт є способом виявлення суперечностей, що назрівали у процесі реформування. Враховуючи виникнення протиріч виникає потреба в об'єктивній оцінці їх значимості. У зв'язку з відсутністю досвіду цивілізованого й легітимного управління конфліктами переговори, досягнуті компроміси мають короткотривалий характер і не приносять бажаних результатів [1].

Конфлікти притаманні будь-якому суспільству, але якщо суспільство має економічні та політичні проблеми, такі як: корупція, хабарництво, бандитизм, та ін., то тоді явище конфлікту при назріванні дуже важко зупинити мирним та демократичним шляхом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням способів врегулювання політичних конфліктів займаються вітчизняні та зарубіжні науковці, такі, як: Р. Фішер, У. Юрі, В. Мастенбрук, М. Лебедева, М. Росенко, Т. Павловська, І. Кіянка, Л. Козер, Х. Бесемер. Роботи даних вчених стали науковою основою при написанні статті.

Невирішені частини загальної проблеми. Науковці розглядають політичний конфлікт в загальному вигляді та пропонують способи врегулювання конфліктів, які б стали універсальними для використання у різних політичних системах. Тому виникає необхідність в аналізі можливих шляхів вирішення політичних конфліктів саме в українському суспільстві для швидкого їх врегулювання.

Цілі статті. Основним завданням даної статті є визначення найбільш оптимальних варіантів політичного шляху врегулювання конфліктів щодо державотворчих процесів та управління суспільством. Разом з тим, основним завданням українського суспільства залишається обмеження політичних конфліктів за інтенсивністю та тривалістю. Адже, існує небезпека, що наслідком одного конфлікту може стати нова революція, результати якої можуть призвести до втрати державності, або окремих частин територіальної цілісності, а механізм державного управління деформується до такої міри, що не зможе підтримувати баланс суспільних інтересів [2, с. 23].

Основний матеріал дослідження. Досліджуючи українське суспільство в період з 1990-го року до сьогодення, в межах теорії

політичного конфлікту, можна зазначити, що охарактеризувати національний політичний конфлікт в рамках традиційних раціональних моделей та схем досить важко. Впродовж усього цього періоду Україна була і залишається конфліктогенним середовищем, що гальмує її подальший розвиток, стає на заваді євроінтеграційним прагненням.

На підставі цього постає необхідність аналізу світового та вітчизняного досвіду щодо характеристики політичних конфліктів, джерел їх виникнення, пошуку альтернативних шляхів попередження, управління, розв'язання політичних конфліктів та зменшення впливу на економічну стабільність держави, як головну складову функціонування органів управління.

В Україні досить багато чинників, що призводять до конфліктних ситуацій. Так склалося історично, що на території нашої країни проживають різні етнічні поселення, соціальні групи різних інтересів та поглядів. У них сформовані різні погляди подальшого розвитку державності. В органах влади здійснюється постійний процес реорганізації владних інститутів, їх структури та повноважень, що часто призводить до протиріч між уповноваженими політичними суб'єктами. Важливе значення у політичних процесах має думка окремих індивідів, які мають вплив на суспільство чи окремі регіони. На практиці виникає така ситуація, що органи влади задовольняючи інтереси одних груп можуть обмежувати інтереси інших груп чи індивідів, що безпосередньо є поштовхом до конфлікту. В результаті чого політичні невдоволення переходять у форму зіткнень.

Питання розв'язання політичних конфліктів неоднозначне — конфлікти різні, не подібні. Отож, важко вказати на єдині способи і шляхи їх вирішення. Немає якихось універсальних способів. Однак при всій складності проблеми вченими зроблено певні узагальнення .

Розроблено різні теорії конфлікту з відпрацюванням стратегії вирішення конфлікту. Використовуються різноманітні засоби для вирішення конфлікту (аналітичне вирішення, аналіз, дипломатія сторін). Застосовується процедура врегулювання за допомогою третьої сторони для того, що врахувати вимоги та потреби політичних суб'єктів та відшукати нові шляхи до урегулювання конфлікту. Основне завдання в українському суспільстві для суб'єктів політики — це повага сторін між собою, довіра та взаєморозуміння, об'єктивна оцінка власної позиції та реальності вимог [3, с. 239].

Політична складова вирішення політичних конфліктів здійснюється шляхом переговорів між сторонами протиборства. На сучасному етапі розвитку значимість переговорного процесу для українського політичного простору є лише на стадії становлення. Можемо констатувати, що питанням переговорів в західному світі займалися набагато більше ніж в Україні, там серйозно постає проблема узгодження поведінки різних соціальних груп. Подальший розвиток України у напрямку демократичного суспільства потребує навичок узгодження інтересів різних прошарків населення, різних регіонів, різних організацій, кооперацій на міжнародному рівні, де єдиним методом досягнення згоди є переговори.

У міжнародній науці дослідження процесу переговорів розпочинається у другій половині XX ст. Звичайно, що сам процес переговорів був присутній і раніше, але мистецтво ведення переговорів набуває своєї актуальності саме в цей період. Франсуа де Кальєр французький дипломат – автор книги «Про спосіб ведення переговорів з монархами» одним з перших досліджував переговорний процес [4, с. 103]. Франсуа де Кальєр був дипломатом у європейських країнах від Людовіка XIV в кількох країнах, учасником складних, однак успішних для Франції переговорів. Автор з поняттям дипломатія пов'язує мистецтво ведення переговорів для врегулювання конфліктів, пошуків компромісів. Його вчення формують уявлення про систематизацію переговорного процесу.

Звичайно, для прийняття конструктивного рішення на підставі переговорного процесу важливе значення мають такі складові, як: об'єктивність поінформованості про конфлікт; бажання сторін відкрито та тактовно висловлювати свою позицію в переговорному процесі; створення умов взаємної довіри і співпраці; дослідження основ конфлікту; відпрацювання взаємовигідних рішень та їх документальне закріплення [4, с.103].

Ефективний результат від переговорного процесу залежить від того, як сторони дотримуються правил у взаємовідносинах. Державними діячами разом з терміном «дипломат», також вживається термін «переговірник». Така особа при веденні переговорного процесу має перейти на мову свого опонента та проявити повагу до його вимог і запропонувати варіанти вирішення з урахуванням інтересів опонента. Для того, щоб ефективно здійснити переговори потрібно одночасно

володіти акторськими здібностями та науковими знаннями у способах ведення переговорів.

Отже, для сприятливого розв'язання політичного конфлікту необхідно насамперед його локалізувати та визначити суб'єкт, об'єкт та суть конфлікту. Досить важливо повідомити опоненту про бажання вступати в переговори, щоб не допустити додаткових проявів протиборства. Визначивши основоположні складові потрібно надати об'єктивну оцінку конфлікту, що назрів та розглянути його з погляду спільних загальнолюдських принципів гуманізму, демократії, прав людини. Не варто втрачати безпідставно час при пошуку конструктивних зусиль і заходів, варто підтримувати діалог з стороною опонента та інформувати суб'єктів політики про наміри до дій чи вжиті заходи. Адже бездіяльність може стати фактором до залучення більшої кількості осіб та розгортання нових конфліктних явищ. Наслідки можуть бути набагато небезпечнішими ніж сам факт політичного конфлікту[4, с.103].

Тому, під політичними переговорами у врегулюванні конфлікту варто розуміти взаємодію політичних суб'єктів або їх представників у формі діалогу, щодо вирішення реального конфлікту з урахуванням інтересів сторін.

Даний вид врегулювання політичних конфліктів найбільш ефективний та демократичний по відношенню до сторін конфлікту. Його позитивна сторона в тому, що прийняте рішення сторонами без втручання уповноважених державних інститутів влади та судового процесу. Головне завдання сторін у діалозі це подолання відмінностей між їхніми поглядами та зближення напрямків вибору умов для подолання проблемних питань. В кінцевому результаті переговорів виникає можливість для співробітництва та взаємодії між сторонами, що конфліктують[4, с. 104] .

Переговори можуть бути різних видів. Наприклад, в залежності від сторін політичного конфлікту вони будуть двосторонні і багатосторонні. Але, не зважаючи на різноманітність видів переговорів у них є певна закономірність, а саме, пошук спільного у проблемі, що виникла. Переваги переговорів у врегулюванні та вирішенні конфліктів у порівнянні з іншими способами насамперед у тому, що в процесі переговорів відбувається безпосередня взаємодія між сторонами, а учасники переговорного процесу мають можливість спостерігати за

реакцією іншої сторони на пропозиції вирішення конфлікту та надавати оцінку ефективності таких переговорів. Сторони конфлікту самостійно встановлюють рамки і межі обговорення та впливають на їхній результат. На завершальному етапі переговорного процесу учасники конфлікту ухвалюють відповідну угоду, яка враховує інтереси обох сторін[4, с.104].

Науковими дослідженнями процесу переговорів займалися зарубіжні вчені такі, як Р. Фішер, У. Юрі, В. Мастенбрук, М. Лебедєва. Так наприклад, М. Лебедєвою було розроблено процедуру ведення переговорів, а саме: 1) підготовка переговорів; 2) середина переговорів; 3) кінець переговорів. Кожен етап переговорів проаналізований та має свої особливості у формі поведінки сторін. Якщо сторони конфлікту обрали шлях вирішення за допомогою переговорів, то на першому етапі слід визначити предмет переговорів, проблему, що буде обговорюватися. Сторони повинні бути підготовлені до переговорного процесу, адже для ефективності переговорів потрібен аналіз та взаємодія сторін. На другому етапі важливо, щоб учасники конфлікту засвоїли тактичні прийоми. На останньому етапі головним буде підведення підсумку та оформлення документації[5, с.186] .

Також, американськими вченими У. Юрі та Р. Фішером, які відносяться до Гарвардської школи вчених, запропонована стратегія ведення переговорів. Суть якої ґрунтується на тому, що переговори на підставі інтересів сторін мають бути найбільш ефективними, адже жодна із сторін не отримує переваг і учасники переговорів свої домовленості розглядають, як справедливе та найбільш ефективне вирішення проблеми. При переговорах не можливий будь-який вид примусу до спонукання прийняття відповідних домовленостей та їх виконання після затвердження. Таке сприйняття переговорів дозволяє оптимістично оцінювати пост конфліктні відносини між учасниками конфлікту. Сторони зацікавлені у виконанні прийнятих домовленостей, щоб не спровокувати новий конфлікт[6, с.53].

В науковому обігу велике значення виділяється політичній умові урегулювання конфлікту – BATNA. Даний термін (абревіатура від англійського вислову «Best Alternative To a Negotiated Agreement», що означає – краща альтернатива переговорному рішенню) введений, також, американськими вченими У. Юрі та Р. Фішером. Сутність даної умови в тому, що учасники конфлікту не мають більш вигідного

варіанту вирішення проблеми, ніж згода на переговори і підписання спільної угоди. А тому виявлення наявності чи відсутності BATNA у сторін – важливе завдання посередницької діяльності.

Актуальне бачення переговорів для сучасного суспільства формує В. Мастенбрук. Він зазначає, що переговори – це стратегія, яка необхідна у випадку, коли поставлені різні, взаємовиключні один від одного інтереси, але разом з тим, існує ступінь взаємозалежності двох сторін, що дозволяє прийти до згоди, що вигідна для обох сторін[7, с.15]. Безумовно, сторони не будуть погоджуватись з поглядами один одного, але тим не менше, вони б хотіли прийти до будь-якої згоди. Тобто, сторони усвідомлюють негативний вплив конфлікту та шукають ефективний шлях його вирішення. Дуже важливо, щоб сторони політичного конфлікту в українському суспільстві усвідомлювали негативні результати наслідків, не керувалися лише власними амбіціями та не вдавалися в крайнощі.

При переговорах для політичних суб'єктів важливим завданням є почути опонента та в можливих рамках піти на поступки, розуміючи, що подальші протистояння можуть мати негативні наслідки для обох сторін. Важливо, щоб сторони приходили до компромісних чи консенсусних рішень, що є демократичним проявом вирішення політичних конфліктів.

Під консенсусом у політичних конфліктах прийнято розуміти рішення прийняте для конфліктуючих сторін, у розробці якого свідомо беруть участь всі учасники процесу. І тому консенсус – це принцип колегіального рішення, протилежного до права вето, він передбачає позитивне вирішення на основі погодженої позиції, співробітництва.

Водночас консенсус, як спосіб вирішення політичних конфліктів, ґрунтується на наявності певних умов. Предмет протистояння повинен містити складності у взаємодії політичних суб'єктів, а погляди сторін суперечити один одному, що ускладнює механізм вирішення конфлікту. Усвідомлюючи ситуацію сторони готові розпочати пошук у сфері не схожих раніше інтересів. Для вирішення конфлікту сторони повинні виділити потрібну кількість часу, щоб відшукати альтернативу, яка змогла б задовольнити їх. Учасники повинні бути зацікавлені в вирішенні проблеми [8, с.57].

Оскільки, раніше зазначалося, що політичний конфлікт має як позитивні так і негативні наслідки, тому використання механізму

консенсусу у вирішенні конфлікту зосереджено на позитивний результат для учасників політичного конфлікту і суспільства в цілому. Тому, що за допомогою консенсусного варіанту вирішення конфлікту враховуються інтереси усіх сторін конфлікту та інтереси третьої сторони, з яким повинні погодитися учасники конфлікту.

Не менш позитивним шляхом вирішення політичних конфліктів є компроміс. Консенсус і компроміс, як способи врегулювання політичних конфліктів дуже актуальні у світі. Вони пов'язані між собою, однак мають певні особливості. Компроміс, як і консенсус – це процес, що поєднує зусилля конфліктуючих сторін задля спільного пошуку виходу зі стану протистояння. Однак, в основі компромісного процесу вирішення конфлікту лежать взаємні поступки, які для них не повинні бути взаємовигідними. Сама технологія, що застосовується при цьому досить проста. В українському суспільстві важко відшукати приклад компромісного вирішення політичного конфлікту.

Прийняття компромісних рішень це показник зрілості та готовності до співпраці сторін. Головна мета, якою повинні керуватися сторони – це суспільний інтерес. Політичні конфлікти в Україні повинні бути обмежені не лише за інтенсивністю, а й за своєю тривалістю. Інакше механізми державного управління деформуються до такої міри, що не зможе підтримувати баланс суспільних інтересів.

Явище компромісу є механізмом запобігання соціально-політичним, етнічним, міжнародним зіткненням, пом'якшення конфронтації, подолання внутрішньополітичних криз, уникнення розколу в суспільстві. У політичній взаємодії компроміс вважається однією із суттєвих ознак демократичного суспільства. Основним принципом його дії є те, що учасники політичного процесу мають погоджуватися на поступки вміти жертвувати певною другорядною часткою своєї позиції заради досягнення згоди у головному, для встановлення взаємної прийнятності намірів та рішень[9, с.12].

Враховуючи особливості української держави, як багатоконфесійної, етнічної, з різним історичним розвитком окремих частин країни, а відповідно і різними політичними поглядами, потреба у компромісному варіанті вирішення політичних конфліктів залишається актуальною. Важко передбачити і врахувати усі чинники, що впливають на формування національного конфлікту. Інколи конфлікт починає розвиватися так, що самі сторони не очікували таких

наслідків. Причинами для нових конфліктів, можуть бути різні підстави: і вибори до Верховної Ради, і здійснення політичної реформи, і нові ціни на російський газ, і перемоги спортсменів чи успіх артистів. А тому, політичні, економічні, соціальні й гуманітарні стратегії держави мають спрямовуватися не лише на досягнення короткострокових цілей, а працювати на перспективу, зміцнення єдності держави.

Таким чином, переговори як метод вирішення політичних конфліктів, є найбільш ефективний та демократичний спосіб, оскільки веде до вирішення проблеми мирним шляхом з урахуванням інтересів сторін.

Слід зауважити, що при переговорному процесі може використовуватися фасилітація (від англ. Facilitate – полегшувати, сприяти). Таке явище являє собою діяльність, направлену на полегшення самого процесу переговорів і врегулювання. Фасилітатор контролює і забезпечує процедурні моменти, пом'якшує атмосферу протистояння, створює психологічні умови для змістовного вирішення конфлікту.

Фасилітація є допоміжною складовою при вирішенні політичних конфліктів. Часто сторони забувають про реально негативні наслідки подальшого розвитку конфлікту і керуються емоціями та амбіціями. В такому випадку краще, щоб на переговорах приймав участь фасилітатор.

Крім того, досить популярним способом вирішення політичних конфліктів за кордоном є медіація. Зближення позицій та інтересів протилежних сторін через посередника — медіатора (лат. "mediatio" — посередництво у суперечці третьої сторони, третьої держави, що не бере участі у суперечці). Завдання медіатора — дати сторонам готове рішення, яке сторони можуть і повинні виконувати, домовитись, дійти згоди. Медіація не є чимось відмінним від переговорів, а лише особливий вид переговорного процесу.

Проте, не варто ототожнювати поняття «фасилітації» та «медіації». Фасилітація слугує допоміжною складовою при переговорному процесі. На відмінну від фасилітації медіація передбачає тісний контакт з учасниками конфлікту на усіх етапах урегулювання (в тому числі, на стадії підготовки до переговорів, їх безпосереднього проведення, підготовки угоди, його юридичної

експертизи і т.д.).

При застосуванні медіації, як способу врегулювання політичного конфлікту, варто визначити позитивні особливості. Насамперед, головним чинником є економія часу сторін та швидке врегулювання конфлікту, а не затягування процесу. При медіації значно знижуються затрати на процес вирішення спору та можливість впливати на кінцевий результат. Сама процедура медіації є конфіденційною.

Медіатор, як професійний фахівець при роботі з сторонами та аналізом конфліктної ситуації акцентує увагу на предметну та на емоційну сторону спору. Тому, така процедура поєднує у собі переваги односторонньо орієнтованих методів та елементи судового процесу. Тим самим медіація враховує знання психології і дослідження конфліктів, у відповідності з якими відчуття, позиції, відносини і спілкування повинні розумітися як вагомі фактори конфлікту і застосовуватися в процесі вирішення[10, с.40] .

При дослідженні ефективності медіації, як способу вирішення конфліктів відомий російський конфліктолог О. В. Вишневська, зазначає, що 83-85% усіх конфліктів у розвинутих країнах з використанням медіаторів успішні. Якщо сторони не змогли досягнути бажаного результату, то залучення медіатора сприяє позитивним взаємовідносинам у судовому процесі.

Отже, можемо **дійти висновку**, що переговори та медіація можливі та ефективні коли є відповідні підстави. В українському суспільстві вони не можуть замінити інші шляхи подолання конфліктів, а лише є частиною політичної складової системи сукупності способів. Бажано таке вирішення конфлікту коли суб'єкти політики в подальшому повинні спілкуватися, оскільки таким шляхом вирішення політичних конфліктів не погіршуються взаємні відносини.

Вибір засобів щодо розв'язання політичних конфліктів є досить широкий, але Україна проголосивши в Конституції принципи демократії, верховенства права, рівності усіх громадян у своїх конституційних правах вибрала шлях мирного політико-правового напрямку подолання конфліктів і зобов'язана його дотримуватись.

Література

1. Rosenko, M. *Polituchni konfliktu v Ukraini* [Political conflicts in Ukraine]. Retrieved from: <http://www.viche.info/journal/1596/> [in Ukrainian].
2. Rosenko, M. *Polituchni konfliktu v Ukraini* [Political conflicts in Ukraine]. *Viche*. 2009; 16: 23-26.
3. Telnyk, M. V. *Politychni konflikti: osoblyvosti ta shlyakhy rehulyuvannya* [Political Conflict: features and ways of adjusting]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*. 2006; 29: 364.
4. Pavlovs'ka, T. V. *Politychni perehovory, yak sposib rozvyazannya politichnikh konfliktiv* [Political negotiation as a way of resolving political conflicts]. *Visnyk Kiyivs'koho natsyonal'noho unyversyteta im. T. Shevchenka: Filosofiya. Politolohiya*. 2007; 84-86: 103-104.
5. Lebedeva, M. *Politicheskoye uregulirovaniye konfliktov* [Political settlement of the conflict]. Moskva, 1997. P. 186.
6. Fisher, R., Yuri, U. *Put' k soglasiyu ili peregovory bez porazheniya* [Path to the agreement or negotiations without defea]. Uzhgorod, 2001. P. 53.
7. Mastenbruk, V. *Peregovory* [Negotiations]. Kaluga, 1993. P. 15.
8. Kiyanka, I. B. *Politychna konfliktolohiya: navchalnyy posibnyk* [Political Conflictology]. Lviv: Novyy svit- 2000, 2011. P. 57-58.
9. Kozher, L. *Funktsii sotsial'nogo konflikta* [The functions of social conflict]. Moskva: Ideya - Press, Dom intelektual'noy knigi, 2000. P. 12.
10. Besemer, Khristof *Mediatsiya. Posrednichistvo v konfliktakh* [Mediation. Mediation in conflicts]. Kaluga: «Dukhovnoye poznaniye», 2004. P. 40.

Рецензент: Кормич Л.І. д.істор.н., професор, зав. кафедрою соціальних технологій Національного університету «Одеська юридична академія»

15.10.2014

УДК 321. 64

Дмитрашко Світлана

ПРАВОРАДИКАЛЬНІ ТОТАЛІТАРНІ РУХИ І-ї ПОЛОВИНИ XXСТОЛІТТЯ: ІТАЛІЙСЬКИЙ ФАШИЗМ І НІМЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМ

В статті розглянуто соціально-економічні, політичні,

соціокультурні умови виникнення праворадикальних рухів в Європі в 20-30-ті рр. XX ст. Підкреслено відмінність в соціально-економічному розвитку Німеччини та Італії та спільні напрями політичного розвитку. Наслідки Першої світової війни привели до появи радикальних рухів, об'єднаних за ідеологічною ознакою та створених за типом військових організацій, з метою революційних змін, особливо в сфері політики. Новостворені фашистська і націонал-соціалістична партії мали спільні і відмінні вимоги в програмах радикальних державних перетворень, в ідеології та практичній діяльності політичних режимів.

Автор розкриває відмінність італійського фашизму і німецького націонал-соціалізму у визначенні напрямів і ідейних настанов зовнішньої політики. Наукова новизна запропонованого дослідження полягає в тому, що визначено фашизм як родовий паттерн ідеологізованих антидемократичних режимів та виокремлено ідеологічні розбіжності у визначенні пріоритетів зовнішньої політики фашистської Італії та нацистської Німеччини. Удосконалено аналіз настанов ідеології націонал-соціалізму та звернено особливу увагу на фактор радикальної зміни політичної культури за часів нацизму в Німеччині. Зроблено висновки щодо механіки формування тоталітарних рухів в Італії та Німеччині у контексті гомогенізації політичної культури.

Ключові слова: фашизм, націонал-соціалізм, гомогенна політична культура, політична ідеологія, праворадикальні політичні рухи, зовнішня політика.

Дмитрашко Светлана

ПРАВОРАДИКАЛЬНЫЕ ТОТАЛИТАРНЫЕ ДВИЖЕНИЯ I ПОЛОВИНЫ XX СТОЛЕТИЯ: ИТАЛЬЯНСКИЙ ФАШИЗМ И НЕМЕЦКИЙ НАЦИОНАЛ-СОЦИАЛИЗМ

В статье рассмотрено социально-экономические, политические, социокультурные условия возникновения праворадикальных движений в Европе в 20-30 гг. XX ст. Подчеркнуто отличие в уровне социально-экономического развития Германии и Италии и единство направлений политического развития. Последствия Первой мировой войны привели к появлению радикальных движений, объединенных по идеологическому признаку, созданных по типу военных организаций с целью революционных преобразований, особенно в сфере политики.

Созданные фашистская и национал-социалистическая партии имели общие и отличительные требования в программах радикальных государственных преобразований, в идеологии и практической деятельности политических режимов.

Автор раскрывает отличие итальянского фашизма и немецкого национал-социализма в определении направлений и идейных оснований внешней политики. Научная новизна предложенного исследования состоит в том, что фашизм был определен как видовая модель идеологизированных антидемократических режимов, а также выделено идеологические вариации в определении приоритетов внешней политики фашистской Италии и нацистской Германии. В статье усовершенствовано анализ идеологических оснований национал-социализма, обращено особенное внимание на фактор радикального изменения политической культуры во времена правления нацистов в Германии. В этой статье сделаны выводы относительно механизма формирования праворадикальных движений в Италии и Германии в аспекте гомогенизации политической культуры.

Ключевые слова: фашизм, национал-социализм, гомогенная политическая культура, политическая идеология, праворадикальные политические движения, внешняя политика.

Dmytrashko Svetlana

RIGHT-RADICAL TOTALITARIAN MOVEMENTS IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY: ITALIAN FASCISM AND GERMAN NAZI

In this article are made out the socio-economic, political, socio-cultural conditions of the right-radical origin movements in Europe in 20-s – 30-s in the XX century. It was stressed on the differences between the socio-economic development in Germany and in Italy, and on common directions in the political development. The consequences of the I World war led to the appearance of the radical movements, which were united according to the ideological sings and created to the type of military organizations, with the aim of revolutionary changes in the political sphere. The new created Fascist and Nazi parties had common and distinguishing demands in the programs of radical reorganizations in the ideological and practical activity of the political conditions.

In this article are discovered the differences between Italian Fascism and German Nazi in the determination of directions and progressive foundations of foreign policy. The scientific novelty of the suggested research determines Fascism as a species pattern of the ideological, antidemocratic routine and the ideological variations in the definition of the foreign policy priorities in fascist Italy and Nazi Germany. The analysis of the ideological foundations of Nazi was improved and a special attention was drawn to the fact of radical alternation in the political culture during German Nazi governing. In this article were done some conclusions as for the mechanism of right radical formations of the homogeneous political culture.

Keywords: Fascism, Nazi, homogeneous political culture, political ideology, right radical totalitarian movements, foreign policy.

Сучасна політична реальність свідчить про трансформацію перехідних або гібридних режимів у диктаторські режими. Значне посилення інформаційних технологій дозволяє створювати та розповсюджувати локальні ідеології та інтегральні політичні міфи. Великою загрозою для прав і забезпечення свободи є посилення ролі держави як основного інституту влади в умовах впливу на суспільство за допомогою суміші ідеологій в контексті інтегрального міфу. Важливим є дослідження **проблеми** виникнення праворадикальних рухів, діяльність яких може посилювати ієрархію опозиції «ми» - «вони» та стимулювати антидемократичну трансформацію перехідного суспільства.

Теоретичним підґрунтям статті є останні **дослідження** проблеми праворадикальних рухів I пол. XX ст. Основні **публікації**, в яких започатковано розгляд проблеми визначення фашизму як видової моделі – це роботи Е. Нольте, М. Клеменца, В. Віппермана, Й. Феста, продовжено в роботах М. Геффернена, Е. Джентіле, К. Зонтгаймера. В загальному контексті визначення праворадикальних тоталітарних рухів залишається важливим дослідження **теоретичних та соціально-політичних аспектів визначення напрямів внутрішньої та зовнішньої політики.**

Мета статті полягає у виокремленні ідеологічної та соціокультурної складової в діяльності фашистського і націонал-соціалістичного режимів.

В перехідні періоди соціально-політичного розвитку значно посилюється роль та маніпулятивні функції політичних ідеологій. Після Першої світової війни традиційні монархічні форми правління в Німеччині, Австро-Угорщині, Росії були змінені революційним шляхом. В країнах Європи існували можливі варіанти демократичного, авторитарного та тоталітарного розвитку. Окрім соціально-економічних факторів зміни форми правління важливе значення отримали політичні та соціокультурні фактори. В період з 1917 р. по 1945 р. існував трикутник моделей розвитку – ліберальний, фашистський та комуністичний. Обрана модель розвитку держави залежала від типу ідеології, яка виконувала функції світосприйняття та легітимації моделі влади.

Тоталітарні режими найбільш залежать від ідеологічного фактору, бо становлення нового типу режиму відбувалося в динаміці, діяльність політичних інститутів не тільки визначала напрями суспільного розвитку, але одночасно залежала від інтелектуального клімату в суспільстві, соціальних очікувань громадян щодо діяльності влади. Зазначимо, що в Італії і Німеччині, де переміг правий радикалізм, спочатку було створено рух, ідеологію, масову базу, лише потім завойовано владу. Революційні соціалістичні рухи було придушено, а політичні та соціальні гасла перехоплено. В країнах зі складною етнічною складовою – Іспанії, Угорщині, Болгарії, Греції, владу завоювали за допомогою військових та реакційних політичних партій, лише потім було сформовано соціальну базу. Відмінність в становленні авторитарних чи тоталітарних режимів полягає також у наявності опозиційних або дозволених політичних партій та діяльності церкви як інституту. В католицьких країнах зберігалась певна автономія церкви як інституту громадянського суспільства, тоді як в Німеччині було встановлено монопольну ідеологічну та партійну диктатуру. Націонал-соціалістичний режим в Німеччині обумовлений ідеологією, яка виконувала функції закону, світосприйняття і мала статус релігії. Саме ідеологія стала підґрунтям сакралізації тоталітарної влади, бо створювала модель розвитку країни, в якій головним фактором існування є діяльність тоталітарної влади. [1, 28 листопада 2013 р.] Новостворені режими в Італії та Німеччині ґрунтувались на економічних системах різного типу і рівня розвитку. Німецька економіка була більш модерною, з високим рівнем розвитку

машинобудування, електротехніки, хімічної та суднобудівної промисловості. Спільним фактором утвердження тоталітарних режимів були негативні наслідки Великої війни, які привели до появи радикальних політичних ідеологій, зорієнтованих на ідею відновлення або відродження величі держави.

Тоталітарні режими XX ст. були політичним феноменом, що відкидав попередню політичну традицію та створював нову модель суспільного розвитку з новою антропологією та новою політичною культурою. «Тоталітарна держава – це ... анти правова організація влади, модернізований деспотизм», - писав радянський філософ В. С. Нерсисянц. [2, с. 30] Досліджуючи філософію права Г. Гегеля, він підкреслював, що етатизм возвеличує державу над індивідуумом та суспільством в цілому, але визнає існування громадянського суспільства та необхідність правової організації влади. «Тоталітаризм у всіх своїх варіантах і проявах – є запереченням даного принципу суверенності держави, підміняє державні форми і необхідно з ними пов'язані правові норми, процедури іншими екстраординарними, які спираються на пряме насилля...». [2, с. 31] Хоча соціально-економічні умови, політична ситуація як фактори зміни режиму в різних країнах були відмінними, але фактори політичної ідеології, харизматичний лідер та партія організована на кшталт чину є значущими в утвердженні тоталітарного режиму. Саме політико-ідеологічний фактор є необхідною умовою порівняння праворадикальних режимів, адже соціально-економічний фактор був відмінним.

Італійський фашизм і німецький націонал-соціалізм підкреслювали особливість своїх систем світосприйняття, своєї ідеології, що базувались на революційності, нових орієнтирах у формуванні моделі суспільства та держави, яка віддавала абсолютну перевагу спільноті перед особою. Суттєвим для визначення впливу радикальних ідеологій на суспільство було те, що ідеологи, лідери рухів і партій зверталися до всього суспільства з пропозицією щодо відродження величі держави, з програмами виходу з системної кризи. Отже, особливі умови розвитку кожної країни взаємодіяли з духовною складовою тоталітаризму, тому, на думку автора, можна стверджувати тезу про модель фашизму як видового явища і моделі націонал-соціалізму як моделі розвитку німецької держави з 1933 р. по 1945 р.

Німецький націонал-соціалізм спирався на ідеологію, яка

долала класові антагонізми всередині суспільства, тому що виходила з концепції однокровної та пов'язаної простором народної спільноти. А. Гітлер вважав, що його особистим завданням є створення нового соціального ладу, підкреслюючи, що «новий соціальний порядок – право справжніх панів на існування. Але справжні пани з'являються тільки тоді, коли виникає справжнє поневолення.» [3, с. 47] Простором для проведення експерименту щодо нового європейського ладу було обрано Схід Європи.

В ідеології німецького націонал-соціалізму поєднувались ідеї соціальної винятковості та національної винятковості, тому зовнішня політика відігравала важливу роль у виконанні ідеологічних настанов тоталітарного режиму. Ревізія Версальської системи не задовольняла стратегічні плани А. Гітлера, так само, як і створення системи Mitteleuropa, де Німеччина співіснувала з рівними народами. В зовнішньополітичних планах націонал-соціалістичної влади основний напрямок дії був спрямований на утворення континентальної імперії з арійським ядром. «Арійська держава через євгенічний контроль та суворе шлюбне законодавство має усунути будь-яке фізичне та моральне виродження, набуде тоді своєї «природної» панівної ролі домівки вищої раси, чия влада над «нижчими», головню слов'янськими, народами поза Kernstaat має бути утверджена назавжди» - підкреслює М. Геффернен. [4, с. 229] Утворення расово чистої Німеччини в центрі Європи було першим етапом в політиці націонал-соціалістичного режиму, наступним планувалося захопити континентальну Європу та перетворити її в імперію з расовою ієрархією народів. Німецький націонал-соціалізм є расистською, радикально націоналістичною ідеологією, в якій ідеї пан'європеїзму з'являються напередодні Другої світової війни.

Італійський фашизм приходив до влади під гаслами відновлення величі Римської імперії як центру європейської культури і права. Італійський фашизм в зовнішній політиці виступає проти ліберального пан'європеїзму, не визнає рівності націй. М. Геффернен, аналізуючи італійський фашизм і німецький націонал-соціалізм, пише, що «на відміну від Муссоліні, який розглядав фашизм як ідеологію «на експорт», яка здатна змінити Європу, Гітлер наполягав, що нацизм був винятково німецьким політичним кодексом, до якого «нижчі» раси ніколи не зможуть піднятися». [4, с. 229] Зовнішня політика

фашистської Італії ґрунтувалася на ідеї утворення пан – Європи з ідеологічно спорідненими державами. Для Б. Муссоліні, розповсюдження доктрини фашизму, означало встановлення фашистської влади над іншими народами. Він писав: «Фашистська держава є воля до влади і панування... В фашистській доктрині імперія є не тільки територіальним, військовим або торгівельним інститутом, але також духовним і моральним.... Можна мислити імперію, тобто націю, яка управляє прямо або непрямо іншими націями, без необхідності завоювання навіть одного кілометра території». [5, 20 березня 2014 р]

Італійський фашизм засновувався на ідеї нації як культурно – історичної спільноти, яка може бути втілена та існувати тільки в умовах держави. Пріоритет віддавався державі як якісному виразнику нації та її захиснику. Німецький націонал-соціалізм засновувався на ідеї єдності, але це була ідея створення «єдиного у духовному і матеріальному відношенні народного організму». «Німецький фашизм (нацизм) включає в себе расову та арійську теорії, філософію державності і культ надлюдини», підкреслює У. Еко. [6, с. 57] Гіпертрофований расизм, антисемітизм як ядро ідеології є тим суттєвим феноменом, що відрізняють німецький націонал-соціалізм від фашизму, хоча обидва рухи відносяться до тоталітаризму праворадикального типу. Якісним критерієм, що відрізняє італійський фашизм і німецький націонал-соціалізм є ставлення до оголошеної «місії».

Фашизм є новітнім політичним феноменом, в якому превалює антиліберальна та антимарксистська складова. Негативізм в політиці по відношенню до капіталістичної економіки та комуністичного соціуму був підґрунтям для створення нової моделі держави. В цій державі відбувалося проникнення в інтелектуальне, моральне життя громадянина, встановлено монополію на волевиявлення та контроль над свідомість індивідів. Е. Джентіле підкреслює, що фашизм повертає людину в політику через систему ритуалів, міфів та естетизацію політики через проведення масових видовищ. [1, 28 листопада 2013] Утворена єдність ґрунтується на ідеології, яка включає елементи соціальної психології – очікування, страхи, емоції, тому створюється динамічна єдність пріоритетної ролі держави як захисника спільноти та однорідної гомогенної політичної культури, в якій домінують

загальноприйняті правила і норми, запропоновані державою. Зазначимо, що людину введено в політику, але політичні права забрані, тому не існувало раціональних правових способів захисту свободи інакомислячої людини. Подібна ситуація стосується націонал-соціалістичної Німеччини, в якій була заборонена будь-яка опозиційна діяльність, тому інакомислячі індивідууми виводились з правового поля. В фашистській Італії певну свободу мала католицька церква як інститут громадянського суспільства.

Специфічна новизна фашизму як політичного феномену саме в моменті виникнення, бо італійський фашизм виник в післявоєнний період, коли країна переживала період економічних, політичних та культурних втрат. Особливість праворадикальних тоталітарних режимів проявилася не тільки в посиленні державного тиску, але в утворенні однорідної гомогенної спільноти, яка тотально політизується у відповідності до настанов ідеології за допомогою створених ритуалів і символів, тобто елементів політичного міфу. Велич Римської імперії як зародка європейського права, цивілізації та велич німецької культури, традиції державотворення – це політичні міфи, які були інтеріорізовані в політичну свідомість індивідів та допомагали створювати нову спільноту, в якій не мусило бути ніякої автономії індивіда. Відсутність політичної свободи і політичних прав є лише одним із елементів характеристики тоталітарних режимів правого типу. Ці політичні режими є ідеологічно подвійними. З одного боку, є звернення до минулого, з іншого боку є підтримка технічних новацій та державного технократичного розвитку. Німецький дослідник В. Віпперман підкреслює, що існують відмінності між антидемократичними режимами, але ідеологія антикапіталізму, антисоціалізму, антимодернізму, радикального націоналізму і транснаціоналізму властива фашизму і є тою ознакою, що відрізняє фашизм від інших антидемократичних режимів. [7, с. 19]

Отже, всередині фашизму як політичного феномену існували різновиди. Німецький націонал-соціалізм, як зазначав А. Гітлер, це «соціалізм – це відповідальність всієї структури в цілому за індивідуума, а націоналізм – індивідуум всього себе віддає всьому цілому, а в націонал-соціалізмі відбувається об'єднання» [8, с. 122] Спільним для фашизму як видового явища і націонал-соціалізму як німецького різновиду фашизму був стан боротьби і війни. Стан війни

був наслідком військової організації життя за часів Першої світової війни. Цей досвід організації життя був перенесений в механізм оновлення державної влади та став взірцем моделі суспільної поведінки індивіда. Підкреслимо, що ідеологія німецького націонал-соціалізму укорінювала політичний процес на расовому дискурсі, тому елементи внутрішньої та зовнішньої боротьби з Чужим особливо значимі і суттєві. Визнання конфронтації та боротьби в ідеологічній сфері не означало присутності інакомислення. Політичний процес націонал-соціалізму заснований на боротьбі проти внутрішніх і зовнішніх ворогів, що приводило до посилення репресивної складової державної влади. Лідери націонал-соціалізму вважали, що лише монолітно організоване суспільство, яке тотально контролюється владними структурами, є необхідною умовою для політичного втілення настанов ідеології. А. Гітлер писав, що партія більш рішуча, в якій є власне світосприйняття, зможе перемогти марксизм. [9, с. 23] Зазначимо, що фашистські режими не є лише персоналістськими, важливу роль в державній структурі відіграє монопольна політична партія. Наприклад, концепція вождізму в ідеології націонал-соціалізму дозволяла приєднати «державу-партію» до «органічного» народу, тим самим обґрунтувати створення тоталітарного суспільства. Й. Фест писав, що фашизм є породженням страхів епохи, є бунтом і субординацією, але «всі постулати, дії обов'язково включали усевладний авторитет держави» [10, с. 175] Високий рівень єдності структури «фюрер – партія – суспільство» в німецькому націонал-соціалізмі означав високий рівень інтеграції і мобілізації населення для виконання завдань, запропонованих державою. Ідеологія виступала головним об'єднавчим фактором комунікації між владою та суспільством.

У **висновках** зазначимо, що вплив політичної ідеології на тип тоталітарного режиму, які виникли в результаті приходу до влади праворадикальних рухів, був найважливішим, адже саме ідеологія визначала мету, політичну лінію державного розвитку. Держава тоталітарного типу створювала правила політичного життя, в якому не може існувати інша ідеологія, не може бути автономії індивіда, бо головною цінністю є тоталітарна держава. Однак при типологічній єдності фашизму як родового явища, існує феноменологічна специфіка націонал-соціалізму, яка полягає в расовому антисемітському ядрі ідеології, яка суттєво впливала на внутрішню та зовнішню політику

держави. У зовнішній політиці специфіка проявилася у розповсюдженні фашизму як «моделі» європейської спільноти, що властиво італійському фашизму. Німецький націонал-соціалізм був орієнтований на створення расової ієрархічної континентальної імперії.

Важливими залишаються **подальші дослідження** проблеми ідеологічного виміру радикальних рухів перехідних суспільств в умовах інформаційної глобалізації та посиленні націоналістичних локальних рухів.

Література

1. Джентиле Э. Фашизм, тоталитаризм и политическая религия: определение и критические размышления над критицизмом интерпретации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gefter.ru/archive/10519>

2. Нерсисянц В. С. Философия права: история и современность / В. С. Нерсисянц // Философия права // Г. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1996. – с. 15–32.

3. Раушнинг Г. Говорит Гитлер. Зверь из бездны / Г. Раушнинг; пер. с нем.; под ред. А.Егазарова. – М.: «МИФ», 1993. – 381 с.

4. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика / М. Геффернен; пер. з англ. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – 464 с.

5. Муссолини Б. Доктрина фашизма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pp.scr.kz/index.php/http://lib.misto.kiev.ua/POLITOLOG/MUSSOLONI/mussol.txt>

6. Эко У. Пять эссе на тему этики / У. Эко. – СПб.: «Симпозиум», 2002. – 158 с.

7. Wippermann W. Europäischer Faschismus im Vergleich (1922 – 1982) / W. Wippermann. – Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1983. – 240 s.

8. Ушаков В.Б. Ushakov V.B. Внешняя политика гитлеровской Германии / В.Б. Ушаков. – М.: Изд. – во ИМО, 1961. – 271 с.

9. Hitler A. Mein Kampf / A. Hitler. – München: Zentralverlag der NSDAP, Franz Eher Nachvolger, 1934. – 726 s.

10. Фест И. Гитлер: Биография: пер. с нем. А. Федорова. / И. Фест. – Т.1. – Пермь: Культурный центр «Алетейя», 1993. – 368 с.

1. Dzheny`le Э. Fashy`zm, totaly`tary`zm y` poly`ty`cheskaya

rely`gy`ya: opredeleny`e y` kry`ty`chesky`e razmyshleny`ya nad kry`ty`cy`zmom y`nterpretacy`y` [Электронный ресурс]. – Rezhy`m dostupa:<http://gefter.ru/archive/10519>

2. Nersesyancz V. S. Fy`losofy`ya prava: y`story`ya y` sovremennost` / V. S. Nersesyancz // Fy`losofy`ya prava// G. F. Gegel`. – M.: Mysl`, 1996. – s. 15–32.

3. Raushny`ng G. Govory`t Gy`tler. Zver` y`z bezdny / G. Raushny`ng; per. s nem.; pod red. A.Egazarova. – M.: «MY`F», 1993. – 381 s.

4. Geffernen M. Znachennya Yevropy`. Geografiya ta geopolity`ka / M. Geffernen; per. z angl. – K.:DUX I LITERA, 2011. – 464 s.

5. Mussoly`ny` B. Doktry`na fashy`zma [Электронный ресурс]. – Rezhy`m dostupa:
<http://pp.scr.kz/index.php/http:lib.misto.kiev.ua/POLITOLOG/MUSSOLONI/mussol.txt>

6. Эко У. Pyat` эссе на temu эty`ky` / У. Эко. – SPb.: «Sy`mpozy`um», 2002. – 158 s.

7. Wippermann W. Europäischer Faschismus im Vergleich (1922 – 1982) / W.Wipperman.- Frankfurt a. M.: Suhrkamp,1983. - 240 s.

8. Ushakov V.B. Ushakov V.B. Vneshnyaya poly`ty`ka gy`tlerovskoj Germany`y` / V.B. Ushakov. – M.: Y`zd. – vo Y`MO, 1961. – 271 s.

9. Hitler A. Mein Kampf / A. Hitler. - München: Zentralverlag der NSDAP, Franz Eher Nachvolger, 1934. - 726 s.

10. Fest Y`. Gy`tler: By`ogrfy`ya: per. s nem. A. Fedorova. / Y`. Fest. – T.1. – Perm`: Kul`turnyj centr «Aletejya», 1993. – 368 s.

Рецензент: Мілова М.І., д.політ.н., професор кафедри політології Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

24.10.2014

УДК 323:004.73:316.32

Недбай В'ячеслав

СОЦІАЛЬНА СПЕЦИФІКА ВІРТУАЛЬНИХ МЕРЕЖЕВИХ СПІВТОВАРИСТВ

Стаття присвячена аналізу різних точок зору щодо понять:

«віртуальне суспільство», «соціальні мережі», з'ясування питань щодо ролі Інтернету в процесах створення соціального капіталу у віртуальних співтовариствах. Визначається, що в результаті ускладнення суспільної поведінки збільшуються інформаційні потреби людей. Інформація перетворюється на масовий продукт. Зазначається, що інформаційні технології та насамперед Інтернет наділили віртуальні співтовариства широкими можливостями. По суті поряд із традиційним простором сформувався віртуальний простір людської життєдіяльності. Зроблено висновок про те, що нова, віртуальна, форма соціального згуртування, створюючи різноманітні форми віртуальних співтовариств, підтримує та виводить на новий рівень надзвичайну мобільність сучасної людини та кардинально трансформує традиційне розуміння місця розташування у створенні соціальних структур.

Ключові слова: віртуальні співтовариства, інформаційні технології, засоби масової комунікації, Інтернет, соціальні мережі.

Недбай Вячеслав

СОЦИАЛЬНАЯ СПЕЦИФИКА ВИРТУАЛЬНЫХ СЕТЕВЫХ СООБЩЕСТВ

Статья посвящена анализу различных точек зрения на понятия «виртуальное общество», «социальные сети», уяснению вопросов, касающихся роли Интернета в процессах создания социального капитала в виртуальных сообществах. Определяется, что в результате усложнения общественного поведения увеличиваются информационные потребности людей. Информация превращается в массовый продукт. Отмечается, что информационные технологии и, в первую очередь, Интернет наделили виртуальные содружества широкими возможностями. По существу рядом с традиционным пространством сформировалось виртуальное пространство человеческой жизнедеятельности. Сделан вывод о том, что новая, виртуальная, форма социального сплочения, создавая разнообразные формы виртуальных содружеств, поддерживает и выводит на новый уровень чрезвычайную мобильность современного человека и кардинально трансформирует традиционное понимание места расположения в создании социальных структур.

Ключевые слова: виртуальные сообщества, информационные

технологии, средства массовой коммуникации, Интернет, социальные сети.

Nedbay Vyacheslav

SOCIAL SPECIFICS OF VIRTUAL NETWORK COMMUNITIES

The article is devoted to the analysis of different points of view in relation to concepts «virtual society», «social networks», finding out of questions of the Internet role in processes of creation of social capital in virtual communities. It is determined that the informative necessities of people increase as a result of complication of public conduct. Information grows into a mass product. Marked, that information technologies and first of all Internet had provide virtual communities by the wide possibilities. Essentially next to traditional space the virtual space of human vital functions was formed. Drawn conclusion that the new, virtual, form of the social rallying, creating the various forms of virtual concords, supports and led to a new level extraordinary mobility of modern man and cardinally transforms the traditional understanding of place of location in creation of social structures.

Keywords: virtual communities, information technologies, facilities of mass communication, Internet, social networks.

Постановка проблеми. Віртуальні мережеві співтовариства – це те, що в соціальному плані відрізняє Інтернет і аналогічні цифрові мережі від інших засобів масової комунікації – таких як телефон, телеграф, радіомовлення, телебачення тощо. Їх важливість в житті сучасного інформаційного суспільства складно переоцінити, що робить вкрай актуальною проблему визначення специфіки «цифрових» співтовариств порівняно з традиційними способами соціального згуртування.

Мета статті – визначити зміст поняття «віртуальні співтовариства» та їх роль як нової форми суспільної самоорганізації в епоху інформаційного суспільства. Для досягнення мети потрібно вирішити такі завдання: проаналізувати наявні точки зору щодо поняття віртуального суспільства; з'ясувати, що являють собою соціальні мережі, виявити роль Інтернету в процесі створення соціального капіталу у віртуальних співтовариствах.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Означена

проблематика розглядається у працях Г. Рейнгольда, Б. Веллмана, Б. Берковіц, Ш. Рафаели, Г. Равида, В. Сороки, С. Бондаренка, С. Туронка та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Характеризуючи комунітарний потенціал Інтернету, С. Туронк розрізняє 1) інструментальну роль Інтернет – технологій, що відкривають нові можливості відродження реальних громад, і 2) «віртуальні громади», які не мають аналогів у реальному світі, що зароджується й розвивається виключно в межах кіберпростору [1, с.60].

Деякі дослідники є прихильниками застосування Інтернет-технологій як практичний й ефективний інструмент громадянської освіти та суспільної ініціативи. Інші ж, більш радикально налаштовані дослідники вважають, що Інтернет здатний у принципі змінити структуру та форми суспільної самоорганізації, замінити застарілі, географічно обмежені громади новими, віртуальними громадами, які переборюють традиційні обмеження часу, простору, державних кордонів, мовних перешкод тощо (при цьому однак, звертається увага на відсутність соціальної солідарності в подібних громадах, а також на дух соліпсизму, породжуваний віртуальною реальністю, що стримують процес общинного будівництва [1, с.60-61]). С. Туронк виокремлює низку факторів, які обмежують комунітарні перспективи «віртуальної громади».

Отже, це:

- анонімність (найважливіший атрибут Інтернет-комунікацій), що за самою своєю природою є несприятливим середовищем для виникнення таких общинних якостей, як взаємодовіра, взаємоповага, взаємовідповідальність;
- соціальний тиск – невловимий нормативний ресурс спілкування вічна-віч, що відіграє найважливішу роль у розвитку соціальної солідарності та відповідальності членів реальної громади; механізми «прагнення до заохочення» й «уникання осуду», що лежать в основі цього ефекту, не мають прямого зв'язку зі змістом інформаційного обміну між індивідами і мають значною мірою ірраціональний характер;
- абсолютна легкість зміни кола спілкування, нестабільність взаємозв'язків, плинність персонального складу яких має природні географічні, інституціональні обмеження.

Як пише С. Туронок, якості ці не те щоб повністю відсутні в Мережному просторі, але їх дефіцит відчувається досить гостро саме в тих віртуальних громадах, які не мають реальних взаємозв'язків поза Інтернетом. Вони присутні достатньою мірою в тих реальних співтовариствах, які використовують мережні технології як додатковий засіб комунікації: наукові, професійні співтовариства, групи друзів тощо. [1, с.61].

Чому користувачі Інтернету вступають у віртуальні співтовариства? Очевидно, що користувачі, орієнтовані на вирішення практичних проблем, розглядають вступ у віртуальне мережне співтовариство як можливість перебувати в інформаційному середовищі разом з акторами, компетентними у відповідній проблематиці. Як писав Г. Рейнгольд, «Віртуальні суспільства автоматично не виникнуть і не виростуть через те, що власники ресурсу просто додадуть форум або кімнату для бесіди на відповідній сторінці всесвітньої павутини. Зусилля, які привертають увагу людей і стимулюють їхнє бажання брати участь у дискусіях у кіберпросторі, повинні бути націлені насамперед на те, щоб об'єднати людей. Кваліфіковане сприяння, добре продумані суспільні контакти, соціальні механізми й матеріали мультимедіа для знайомства з новинками у використанні медіа – це і є «суспільна інфраструктура», необхідна для успіху в побудові віртуального співтовариства, тепер, коли інструментальні засоби стали доступними» [2, с.46].

Останнім часом у науковій літературі багато приділяється уваги позитивній ролі Інтернету в процесі створення соціального капіталу у віртуальних співтовариствах. У зв'язку з цим стає логічним проаналізувати поняття «соціальні мережі», що стало популярним.

Як вважають Б. Веллман і Б. Берковіц, соціальна мережа – це множинність членів суспільної системи, а також сукупність зв'язків між ними. Поведінка індивідів, включених у мережу, визначається радше структурним тиском, ніж особистими установками [3, с.20].

Соціальні мережі задають обсяги інформації, необхідні й доступні індивідам при прийнятті рішень. При цьому мережі різної щільності порізногому впливають на політичну поведінку. Чим «густіша» горизонтальна мережа (що об'єднує індивідів із приблизно рівними ресурсами і статусом), тим політично однорідніший її склад. Розріджені горизонтальні мережі зазвичай більш гетерогенні в

соціальних і політичних відносинах. У них легше знаходять притулок неконвенціональні політичні погляди і норми поведінки [4, с.152].

У групах, об'єднаних щільними соціальними зв'язками, важливу роль відіграють персональні контакти. Персональний вплив проникає глибше, ніж безособистісний, і навіть якщо інформація, отримана в ході такого контакту, викликає опір (оскільки розходиться із поглядами реципієнта), зламати цей опір при безпосередньому спілкуванні набагато простіше, ніж через ЗМІ [5, с.276].

Включеність у соціальні мережі змушує людей прислухатися до чужої думки й підкорятися чинним нормам, у чому, власне, і проявляється солідарність із групою. У процесі соціалізації групові норми настільки глибоко засвоюються індивідом, що вже не здаються йому чимось нав'язаним ззовні.

Як відомо, в результаті ускладнення суспільної поведінки збільшуються інформаційні потреби людей. Інформація перетворюється на масовий продукт. Зростаючу потребу в інформації починають відчувати не тільки керівники, але й мільйони громадян. Це пов'язано з децентралізацією (підвищенням ступеня свободи індивідуумів, соціальних груп і регіонів) сучасного суспільства, коли найважливіші рішення про свою поведінку індивідууми й організації приймають самостійно, незалежно від центральної влади.

Як вважає Е. Поппер, така самостійність є характерною рисою відкритого суспільства, яку можна використовувати для його визначення. Децентралізація поступово переростає в масову «демократію участі», основу якої становить численний середній клас, який пред'являє, через свою численність, основний попит на релевантну інформацію [6, с.118]. Таким чином, дослідники дійшли необхідності вивчення особливостей інформаційного середовища й когнітивних здібностей виборця. Природно, що роль інформації в прийнятті рішень політичними акторами ніколи не ставилася під сумнів, водночас стала зрозумілою важливість вивчення механізмів інформаційного впливу.

На думку Ш. Рафаелі, Г. Равида, В. Сороки, соціальні мережі є істотним елементом віртуального соціального капіталу: «Ми стверджуємо, що читання та реєстрація у форумі створюють соціальну систему, всі учасники якої, і активні, і пасивні, здобувають соціальний капітал шляхом одержання доступу до потрібної інформації, а також вивчаючи соціальні

норми, прийняті у віртуальному співтоваристві й за допомогою знайомства з активними учасниками. Як вважають дослідники, віртуальний соціальний капітал співтовариства – це «сукупність особливостей соціальної системи, створеної в результаті діяльності віртуального співтовариства, що призводить до розвитку загальних соціальних норм і правил, які допомагають взаємовигідному співробітництву»[7]. Р.Патнем вважає, що «За аналогією з фізичним і людським капіталом, втіленим у знаряддях праці та навчанні, які підвищують індивідуальну продуктивність, «соціальний капітал» утримується в таких елементах громадської організації, як соціальні мережі, соціальні норми й довіра (networks, norms and trust), що створює умови для координації й кооперації заради взаємної вигоди» [8].

Інформаційно-комунікаційні технології, впливаючи майже на всі сфери громадського життя, сприяли розвитку й становленню нових форм співтовариства – віртуального, он-лайн, співтовариств віртуального простору або кіберпростору, де користувачі різних телекомунікаційних мереж здійснюють соціальні комунікації. Термін «кіберпростір» був уперше запропонований американським письменником Вільямом Гібсоном в 1984 р. у романі «Neuromancer» [9]. Термін описує віртуальний простір, у якому циркулюють електронні дані й здійснюються процеси електронної комунікації. На думку німецького дослідника Оскара Шмідтке, кіберпростір – це «сфера машинних процесів комунікації, в якій комунікаційні процеси здійснюються настільки незалежно, що комуніканти звільнені від необхідності зустрічатися фізично» [Цит. за: 10].

Як результат цього в кіберпросторі сформувалися співтовариства людей, які живуть, наприклад, на відстані один від одного, але об'єднані спільними інтересами. Ці співтовариства виникають і зникають, стають потенційними або знову актуалізуються. На місці структур, що розпадаються, виникають нові групи й структури, які утворюються на різних підставах та відрізняються за ступенем згуртованості, стійкості, тривалості існування. Індивіди (користувачі Інтернету), які входять до них, об'єднані загальними настроями, поглядами, ставленням до тих або інших соціальних інститутів. Виникаючи спонтанно, а іноді під впливом тих або інших лідерів, а, можливо, й різних структур, зокрема органів влади, ці віртуальні співтовариства не обмежуються лише спілкуванням. Вони змінюють вигляд соціальних і політичних дебатів за досить широким

колом питань. Поряд із цим, використовуючи методологію флешмобів (спонтанно виникаючих з використанням інформаційних технологій тимчасових об'єднань людей) і перетворюючись на співтовариства дії та розвитку, вони чинять часом істотний вплив на соціально-політичні процеси.

Як пише відомий дослідник віртуальних співтовариств С. Бондаренко, «Соціальна система кіберпростору видається системою зв'язків між соціальними суб'єктами, до яких належать віртуальні мережні співтовариства, окремі користувачі та групи користувачів, які самовизначаються через відносини один до одного (зокрема й через відносини до контенту, представленого в кіберпросторі). Соціальна система кіберпростору має свою структуру, що не визначається через характеристики окремих користувачів. Ця структура детермінована процесами створення, поширення, споживання інформації, нормами мережної етики та процедурами взаємодії з офлайновими структурами» [11].

Інформаційні технології та насамперед Мережа наділила віртуальні співтовариства широкими можливостями. По суті поряд із традиційним простором сформувався віртуальний простір людської життєдіяльності. Проникаючи в усі сфери людської активності, віртуальні співтовариства, які ще кілька років тому існували у вигляді віртуальних форумів і представляли всього лише «дискусійні зали», перетворились у цей час на реальні осередки людської життєдіяльності. Ґрунтуючись навколо спеціалізованих порталів, ці співтовариства по-новому «організують» дедалі більшу кількість різних сторін життя людини. Що ж таке «віртуальне співтовариство»?

Термін «віртуальне співтовариство» введений у 1993 р. Говардом Рейнгольдом – американським дослідником соціальних відносин у Мережі – у книзі «Virtual Community». Цей твір є одним із найбільш часто цитованих і авторитетних видань з віртуальних співтовариств, і Говард Рейнгольд вважається одним з найбільш видатних експертів у цій галузі знання. У своїй книзі Рейнгольд обговорює різні приклади комунікацій між членами соціальних груп на базі електронних розсилок, новинних списків, багатокористувацьких співтовариств тощо.

Г. Рейнгольд дає таке визначення віртуальним співтовариствам: «Віртуальні співтовариства є соціальними об'єднаннями, які

виростають із Мережі, коли група людей, відчуючи необхідні людські емоції, підтримує відкрите обговорення досить довго для того щоб сформувати мережу особистих відносин у кіберпросторі» [Цит. за: 12,с.8]. Г. Рейнгольд стверджує, що віртуальні співтовариства мають як схожі, так і відмінні риси від фізичних співтовариств. На його думку, в міру занурення у віртуальне середовище, віртуальне співтовариство міцно улаштувалося в його реальному світі. Ці два світи – віртуальний і реальний – впливали й збагачували один одного. Він вважає, що однієї технічної можливості контактувати один з одним за допомогою комп'ютера недостатньо для створення співтовариства. Автор аналізує систему WELL, що заснована в 1986 році в Каліфорнії (США) і є однією з перших, яка здійснила функціонування віртуальних співтовариств не тільки в теорії, а й на практиці. Використовуючи терміни «третього місця» Рея Олденберга, Г. Рейнгольд говорить, що WELL можна сприймати як маленьку пивну по сусідству. Почуття включення у WELL нагадує почуття, що виникає при відвідуванні кафе, пабу, спільної кімнати – того місця, де є можливість, якщо хочеться, послухати чийось думку чи приєднатись до бесіди. Нагадаємо, що на думку Р. Хаммана, соціологічний термін "співтовариство" варто розуміти як групу людей, що беруть участь у соціальній взаємодії й мають певні спільні зв'язки між собою в певних просторово-часових рамках [13, с. 170].

Подальшого розвитку поняття віртуального співтовариства набуло в наукових працях багатьох учених-теоретиків віртуального або кіберпросторового співтовариства. Популярність поняття «віртуальне співтовариство» у наукових колах пояснюється його актуальністю для сучасного суспільства. У дослідженнях Джонуса, Хайфортвайте, Лоудера, Рейнгольда, Шулера, Дуттона, Ренінгера, Шумара, Вулгара репрезентовані нові ідеї, аналізується усталена концепція, що необхідна для перегляду поняття співтовариства. Однак загальновизнане визначення віртуального співтовариства та кіберпростору поки що в науковій літературі відсутнє.

У традиційному розумінні, на думку К. Поупла, співтовариство являє собою «місце теплоти, близькості та соціальної єдності» [14]. У такому визначенні співтовариства зроблений акцент на стабільності.

Дж. Джоунг вважає, що віртуальне співтовариство схоже на місто розваг Лас-Вегас. Там люди знаходять духовне споріднення.

«Якщо ми оберемо віртуальне співтовариство, яке заохочує виховання та навчання, то у важкі часи це співтовариство може простягнути віртуальну руку допомоги і підтримки. Байдуже, де ти живеш, завжди є впевненість віртуально зустріти людей, які розділяють із тобою твої інтереси та цінності. Однак автор дивиться на віртуальні співтовариства скептично й не хотів би там жити [15].

Вплив часового чинника на побудову віртуального співтовариства вивчається Дж. Лапаче том, який вважає, що час є критичним чинником у житті віртуального суспільства. Автор обговорює співвідношення між фізичним і віртуальним співтовариством і можливість для учасників стати настільки залученими у віртуальне співтовариство, що може спостерігатися втрата контакту з реальним фізичним світом. Учасники можуть втратити контакти з родиною і друзями. Коли учасники віртуальних співтовариств самоізолюються від фізичного співтовариства, їхня участь у віртуальному співтоваристві стає менш цінною у зв'язку зі зростаючою обмеженістю їхнього досвіду. Дж. Лапачет робить висновок, що віртуальні співтовариства є доброчинними в соціальному змісті, тому що надають можливість форуму для обговорення за інтересами, яке важко знайти іншим шляхом. Вони також дають людям змогу зустрітися фізично, щоб продовжити дискусію традиційним способом [16].

Можна погодитись зі Стівеном Г. Джоунсом, який вважає, що віртуальні співтовариства – це безперечні соціальні простори, в яких люди ще зустрічаються віч-на-віч, але вже з визначеними по-іншому поняттями «зустрічаються» і «особою». Як вважає Стівен Г. Джоунс, у фізичних співтовариствах «поняття простору більше розумілося як простір, який сприяє створенню соціальних відносин, а не як місце, що виникає завдяки соціальним відносинам». Але поширення інформаційних комунікаційних технологій і їхнє застосування в повсякденному житті змінило поняття співтовариства. Автор задається питаннями про те, як може індивідуальність, непорівнювана за величиною зі співтовариством, підтримувати своє існування? Ким ми є в режимі он-лайн? Яка природа повідомлень окремих учасників до віртуальних співтовариств? Чи є соціальний актор у кіберпросторі мас-медіа мас-медіатором, суспільною фігурою або приватною ангажованою особою в замкнутих просторових взаєминах? Стівен Г.

Джоунс стверджує, що зв'язок між віртуальними співтовариствами та соціальними й політичними світами, частиною яких є користувачі, досить невизначений, на кшталт зв'язку, що існує між рекламою і споживачем або між телебаченням і ефективністю його впливу. Стівен Г. Джоунс пише, що комунікація «буде здійснюватися за допомогою електронних шляхів, чого не в змозі були зробити цементні дороги» [17]. Отже, інформаційні комунікаційні технології сприятимуть більш ефективному соціальному спілкуванню.

Отже, нова форма соціального згуртування, яку часто називають віртуальною, кіберпростором, он-лайн, цифровою або електронною, створюючи різноманітні форми віртуальних співтовариств підтримує та виводить на новий рівень надзвичайну мобільність сучасної людини та кардинально трансформує традиційне розуміння місця розташування у створенні соціальних структур.

Література

1. Туронок С.Н. Интернет и политический процесс / С.Н. Туронок // Общественные науки и современность. – 2001. – № 2. – С.51-63.
2. Rheingold, H. (2000), Virtual community (2nd Ed), The MIT Press, London, 341 p.
3. Wellman, B., Berkowitz, D. (1988), Social Structures: a Network Approach, Cambridge, 159 p.
4. Lasarsfeld O., Berlson B., Guadet H. (1969), The People's Choice. How Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign, New York, 234 p.
5. Нейсбит Дж. Мегатренды / Дж. Нейсбит. – М.: АСТ / Ермак, 2003. – 384 с.
6. Поппер К.Р. Открытое общество и его враги. В 2-х томах / К.Р. Поппер. – Т.1. – М.: Феникс, Международный фонд "Культурная инициатива", 1992.
7. Rafaeli, S. (2004), De-lurking in Virtual Communities: a Social Communication Network Approach to Measuring the Effects of Social and Cultural Capital, Cambridge, 145 p.
8. Патнэм Р. Процветающая комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь / Р. Патнэм // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 4. – С.78-83.

9. Gibson, W. (1984), *Neuromancer*, Gollancz, London.
 10. Бондаренко С.В. Социальная система киберпространства [Электронный ресурс] / С. В. Бондаренко // Материалы научно-методической конференции «Интернет и современное общество». – Режим доступа : <http://ims2002.nw.ru/02-rlf05.html> [Bondarenko, S.V. «Social'naja sistema kiberprostranstva»]
 11. Бондаренко С.В. Социальная система киберпространства: материалы научно-методической конференции «Интернет и современное общество» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ims2002.nw.ru/02-rlf05.html> [Bondarenko, S.V. «Social'naja sistema kiberprostranstva»]
 12. Патаракин Е.Д. Сетевые сообщества и обучение / Е.Д. Патаракин. – М.: «ПЕР СЭ», 2006. – 198 с.
 13. Коноплицкий С. Интернет как предмет социологического анализа / С. Коноплицкий // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 3. – С.186-193.
 14. Popple, K. (1995), *Analizing Community Work: Its Theory and Practice*, Open University press, Buckingham, 221 p.
 15. Абстракты статей // Психология Интернета [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://banderus2.narod.ru/50959.html> [Abstrakty statej [Ehlektronnyj resurs], Psikhologija Interneta]
 17. Jones, S. G. (1995), “Understanding Community in the Information Age”, *CyberSociety: Computer-Mediated Communication and Community*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA, P. 76.
-
1. Turonok S.N. Y`nternet y` poly`ty`chesky`j process / S.N. Turonok // *Obshhestvennye nauky` y` sovremennost`*. – 2001. – # 2. – S.51-63.
 5. Nejsby`t Dzh. Megatrendy / Dzh. Nejsby`t. – М.: AST / Ermak, 2003. – 384 s.
 6. Popper K.R. Otkrytoe obshhestvo y` ego vragy`. V 2-x tomax / K.R. Popper. – Т.1. – М.: Feny`ks, Mezhdunarodnyj fond "Kul`turnaya y`ny`sy`aty`va", 1992.
 8. Патнэм Р. Proczvetayushhaya kom`yuny`ty`, socy`al`nyj kapu`tal y` obshhestvennaya zhy`zn` / Р. Патнэм // *My`rovaya ekonomy`ka y` mezhdunarodnye otnosheny`ya*. – 1995. – # 4. – S.78-83.
 10. Bondarenko S.V. Socy`al`naya sy`stema ky`berprostranstva

[Электронный ресурс] / S. V. Bondarenko // Матеріали науково-методическої конференції «Y`nternet y` sovremennoe obshhestvo». – Режим доступу : <http://ims2002.nw.ru/02-rlf05.html> [Bondarenko, S.V. «Social'naja sistema kiberprostranstva»]

11. Bondarenko S.V. Socy`al'naya sy`stema ky`berprostranstva: materiy`aly naučno-metody`cheskoj konferency`y` «Y`nternet y` sovremennoe obshhestvo» [Электронный ресурс] – Режим доступу: <http://ims2002.nw.ru/02-rlf05.html> [Bondarenko, S.V. «Social'naja sistema kiberprostranstva»]

12. Pataraky`n E.D. Setevye soobshhestva y` obucheny`e / E.D. Pataraky`n. – М.: «PER SƏ», 2006. – 198 s.

13. Konoply`czky`j S. Y`nternet kak predmet socy`ology`cheskogo analy`za / S. Konoply`czky`j // Socy`ology`ya: teory`ya, metody, markety`ng. – 2005. – # 3. – S.186-193.

15. Абстракты статей // Psy`xology`ya Y`nterneta [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://banderus2.narod.ru/50959.html> [Абстракты статей [Электронный ресурс], Психология Интернета]

Рецензент Василенко С. Д., д.політ.н., професор Одеської національної морської академії

3.11.2014

УДК 323.173: 32.81'272(477)

Савойська Світлана

ПРОРОСІЙСЬКИЙ СЕПАРАТИЗМ ЯК ФЕНОМЕН МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Аналізується проросійський сепаратизм як феномен, який має чітке російське забарвлення, а також тісний зв'язок із євразійським рухом незалежної України, яка перетворилася на таку державу, якій можна усе що завгодно диктувати і якою можна як завгодно маніпулювати. Виявлено чинники проросійського сепаратизму, якими є: негативне ставлення Росії до української незалежності, української мови і культури, гальмування їх розвитку і поширення на Сході і Півдні України проросійськими політичними силами, із діяльністю

яких було пов'язано виникнення регіональних суперечностей та загострення мовно-політичних конфліктів.

Ключові слова: Українська незалежна держава, мовна політика, парламентські та президентські вибори, антиукраїнські політичні сили, розкол українського суспільства, проросійський сепаратизм, іредентизм.

Светлана Савойская

ПРОРОССИЙСКИЙ СЕПАРАТИЗМ КАК ФЕНОМЕН ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Анализируется пророссийский сепаратизм как феномен, который имеет чёткую русскую окраску, а также тесную связь с евразийским движением независимой Украины, которая превратилась в такое государство, которому можно всё что угодно диктовать и которым можно как угодно манипулировать. Определены причины пророссийского сепаратизма, которыми являются: негативное отношение России к украинской независимости, украинскому языку и культуре, торможение их развития и распространение на Востоке и Юге Украины пророссийскими политическими силами, с деятельностью которых было связано возникновение региональных противостояний и обострение языковых политических конфликтов.

Ключевые слова: Украинское независимое государство, языковая политика, парламентские и президентские выборы, антиукраинские политические силы, раскол украинского общества, пророссийский сепаратизм, иредентизм.

Savoyska Svitlana

PRORUSSIAN SEPARATISM AS A PHENOMENON LANGUAGE POLICY IN UKRAINE

Analyzed pro-separatism as a phenomenon that has a clear Russian colors, and a close relationship with the Eurasian movement of independent Ukraine, which turned into a state where you can dictate everything you want and what you can arbitrarily manipulated. Revealed factors pro-separatism, which are: the negative attitude of the Ukrainian independence Ukrainian language and culture, inhibition of their growth and spread in the East and South of Ukraine pro-Russian political forces with which activity was due to the emergence of regional contradictions and worsening

linguistic and political conflicts.

Keywords: Ukrainian independent state language policy, parliamentary and presidential elections, anti-Ukrainian political forces split in Ukrainian society, pro-separatism iredentyzm.

Постановка проблеми. Проросійський сепаратизм – це мовна, культурна, релігійна, інформаційна та інша політика Росії у державах пострадянського простору, яка спрямована на їх децентралізацію, регіоналізацію, федералізацію та іредентизм. Проросійський сепаратизм мав місце у Грузії (Абхазія, Південна Осетія), Молдові (Придністров'я), яка входила до складу Радянської України. Наслідком мовної політики проросійського сепаратизму, яку проводили у сучасній Україні проросійськи налаштовані політики, є анексія Росією АР Крим, закриття на його території україномовних навчальних закладів, захоплення російськими військовими Донецької і Луганської областей, нищення на цій території усього того, що нагадувало про Україну, проголошення Донецької і Луганської народних республік. Проросійський сепаратизм у незалежній Україні існує у двох видах – внутрішній, що проводиться антиукраїнськими політичними силами, і зовнішній, який здійснює Росія через своїх посередників. Тому ставиться мета визначити поняття “проросійський сепаратизм”, виявити ті політичні сили, які намагалися загальмувати розвиток національної культури та української мови як єдиної державної, а також знищити незалежну, унітарну і соборну Українську державу.

Аналіз останніх наукових досліджень. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі політики та учені, як О.Бульвінська, І.Гаврилович, М. Головатий, І. Дзюба, І. Діак, А. Кіссе, П.Кононенко, І. Кресіна, О. Кривицька, Н. Латигіна, Л. Лойко, С. Назаренко, В.Семиноженко, В. Скляр, О. Чаленко та ін. Більшість із них вважають, що діяльність проросійських політичних сил у сучасній Україні призвела до протистоянь, мовно-політичних конфліктів, розколу української спільноти, сепаратизму та іредентизму. Окремі із них у цьому звинувачують як проросійськи налаштованих українських політиків, так і Росію [4].

Виклад основного матеріалу.

Отже, проросійський сепаратизм як поняття – це спланований і здійснений розкол українського суспільства та Української держави проросійськи налаштованими політиками, комуністичними,

соціалістичними, соціал-демократичними і центристськими політичними силами, їх партіями, організаціями, рухами тощо із метою створення на території країни окремих державних утворень та їх приєднання до іншої держави. В Україні проросійський сепаратизм має давню історію, особливий шлях формування і розвитку, чому ще у ХІХ ст. намагалися протистояти українські історики, політики, письменники, фольклористи, митці із різних галузей знань, “хлопомани”, громадівці, просвіта, які намагалися довести усьому світові, що український народ існує, що він має власну історію, мову та унікальну культуру, відмінну від російської. Складовою і невід’ємною частиною проросійського сепаратизму є російський шовінізм, з яким у ХХ ст. боролися українські патріоти-шістдесятники і дисиденти. Щоб швидше визволитися із-під тиску радянського тоталітаризму, українському народу були нав’язані буржуазно-ліберальні цінності епохи “дикого капіталізму”, які, начебто, були здатні надихнути його на швидку відбудову Української держави, її економіки, культури, української мови та ін. На початку 1990-х рр. Україна взяла курс на деідеологізацію суспільно-політичного життя, але суспільна свідомість українців продовжувала знаходитись під тиском старої комуністичної ідеології. Внаслідок її краху у свідомості українського народу утворився ідеологічний вакуум, який із часом заповнився проросійською ідеологією. Протягом 1990-х на території України стали виникати такі радикальні організації проросійського спрямування, як “Родіна”, “Союз”, “Русь”, партія “Руський блок”, Всеукраїнське об’єднання “Спадкоємці Богдана Хмельницького” та ін., які засудили національно-демократичну ідеологію і виступили за збереження СРСР, поширення в Україні російської мови та культури[7;14]. Проросійські партії і громадські організації лівого спрямування, що діють в Україні, мають спільні стратегічні цілі – надання російській мові в Україні статусу державної, інтеграція України у союз із Росією та Білоруссю, а також спільні ідеї, що ототожнюються із культурою, звичаями і традиціями Російської православної церкви, а у перспективі – економічною й політичною єдністю руського (східнослов’янського) народу із центром у Москві [12, с. 382-383].

Проросійський сепаратизм почав зароджуватися на першому етапі (1991-1996 рр.) українського державотворення. Він особливо активізувався під час правління экс-Президента України Л. Кучми.

Проросійські політичні сили України намагалися загальмувати поширення української мови в освіті на Сході та Півдні держави, оскільки в їх лавах були політики, політологи, експерти, журналісти і вчені, які не знали української мови і не намагалися її вивчити, бо вважали її неповноцінною, ненауковою, сільською і взагалі із підозрою ставилися до всього українського. На цьому ґрунті виникали мовно-політичні конфлікти, які були пов'язані із пережитками радянської системи, комплексом меншовартості, зросійщенням етнічних українців[20], гальмуванням поширення української мови в усіх сферах суспільного життя; політизацією мовної проблеми, використанням її під час виборчих перегонів тощо. У зв'язку із цим мовне питання у сучасній Україні із культурологічної площини перемістилося у політичну і розкололо українське суспільство та регіони за мовно-політичною, культурною та релігійною ознаками. Місцеві проросійські сепаратисти блокували відкриття україномовних дитячих садків, шкіл, закривали україномовні класи і групи. Схожа ситуація у галузі освіти була у місті Рубіжне Луганської області, де батьків змушували віддавати своїх дітей до класу із російською мовою навчання або шукати інші навчальні заклади. Таку мовну політику місцеві проросійські сепаратисти Луганщини пояснювали тим, що регіон не має коштів утримувати україномовні класи, групи і навчальні заклади. У такий спосіб проросійські сепаратисти Луганщини та АРК боролися із “тотальною українізацією”, що здійснювалася у незалежній Україні. Якщо на Луганщині мешкало 58% етнічних українців, які під час перепису у 2001 році назвали українську мову своєю рідною, а україномовною освітою було охоплено лише 40% бажаючих, то це свідчило насамперед про те, що тотальне російщення регіону продовжувалося за планом місцевих проросійських сепаратистів, які здійснювали таку мовну політику за вказівкою Кремля [2]. Метою їх діяльності було формування у місцевих мешканців краю, зокрема молоді, проросійської свідомості, ненависті до всього українського та любові до Малої Батьківщини і до Росії, що вони, по суті, і “досягли”, якщо зважити на анексію АР Крим, захоплення Донецької і Луганської областей та проголошення на цій території Донецької і Луганської республік. Причиною того, що сталося, були мовно-політичні конфлікти, що виникали на тлі негативного ставлення до української мови і культури. Це було використано російським Президентом у

підготовці до захоплення українських земель на Півдні і Сході держави. На підтвердження цього є декілька тез російських політиків, одна з яких свідчить, що без жорсткої терапії російсько-українські відносини не вилікуються. “Хотя распад Украины – проблемный для России вариант, но лучше способствовать ему, чем терпеть постоянный вызов Украины и эрозию наших усилий в ближнем зарубежье”[17, с. 112].

Отже, проросійський сепаратизм – це спланована акція російського націоналізму в Україні, який формувався і розвивався під дією окремих приватних російських мас-медіа, ефір яких заповнювався російськомовними передачами. Значна частина українського інформаційного простору і наразі залишається власністю проросійських олігархів, які, порушуючи закони України, до цього часу зберігають панівні позиції у ЗМІ. Внаслідок дії мовної політики в області ринкових механізмів і певних заходів щодо модернізації усіх галузей життєдіяльності держави “частка україномовної інформаційної продукції, як запевняє А. Корж, за роки незалежності відчутно зменшилася, а сфера інформаційної політики базувалася в основному на принципах лібералізму”[9, с. 10]. Проросійські сепаратисти не зацікавлені, щоб мас-медіа відображали інтереси держави, утверджували українську мову, поширювали українську культуру, розвивали україномовні ЗМІ, книгодрукування, розповсюджували пресу яка у відсотковому відношенні весь час скорочується, бо позбавлена можливості конкурувати із російською через високі ціни і податки. З іншого боку, якби ввіз книжок був регламентованим і контрольованим, то книжкові магазини і кіоски не були б переповнені російськомовною продукцією [1;19]. Це формувало основу для подальшого розвитку і поширення у незалежній Україні проросійського сепаратизму, складовою і невід’ємною частиною якого є мовно-політичні конфлікти, які виникали між місцевою владою і громадою, яка не мала можливості навчати дітей українською мовою. Місцеві мешканці зросійщених регіонів України були змушені підтримувати асиміляторську мовну політику проросійських сепаратистів на шкоду культурним і національним інтересам України та її народу[3].

Законопроекти, які розробляли проросійськи налаштовані політики, створили основу для ухвалення закону “Про ратифікацію

Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”. Це спричинило мовно-політичну кризу, яка вибухнула під час Помаранчевої революції і розколола українське суспільство на два вектори – південно-східний і центрально-західний. Власне, тому проросійськи налаштовані політики, які орієнтуються на союз із Росією, знайшли своїх однодумців на Сході і Півдні держави та в АРК, а національно-демократичні політичні сили, що орієнтуються на Європейський Союз, – на Заході і в Центрі [21].

Під час виборчих кампаній України, які упродовж усіх років незалежності будувалися на світоглядних відмінностях вищезазначених регіонів України, одне із головних місць належало мовній проблемі, яку час від часу активізували проросійські політичні сили із метою поляризації українського суспільства. На цю проблему звертає увагу Г. Корж, який наголошує, що “президентские выборы, в которые так активно вмешивались международные игроки, оказались причиной столь серьёзной поляризации украинского общества, когда возникает угроза существованию самого государства”. Він вважає, що поглибити розкол в Україні можуть політики, зіштовхуючи між собою регіональні групи [10, с. 364, 365]. На думку І. Кресіної і В. Явір, типовим для кожної виборчої кампанії є порушення міжетнічної злагоди в Україні за допомогою радикалізації мовного питання, яким спекулюють проросійські політичні сили і радикально налаштовані партії. У цій ситуації не останню роль, за їх переконанням, відіграє Росія, яка розпалює міжетнічну ворожнечу, налаштовуючи росіян проти українців та української незалежності [12, с. 109-116]. Мовно-політичний розкол українського полікультурного суспільства поглибився протягом останнього десятиріччя, а особливо під час парламентських та президентських виборів 2002, 2004 рр. Мовна політика лівих політичних сил активізувала протистояння, що у добу правління экс-Президента Януковича виникали між громадянським суспільством, яке народжувалося, і владою, а також – між провладними та опозиційними політичними силами, та загострювалися під час парламентських 2006, 2007, 2012 рр. та президентських виборів 2010 р. [5, с. 335-337].

У незалежній Україні проросійський сепаратизм активізувався через засоби масової інформації проросійськи налаштованими політиками, які не лише не спромоглися забезпечити українській мові і

культури пріоритетну підтримку, а й сприяли, на думку І. Дзюби, подальшому російщенню українців[6]. Значна частина українського інформаційного простору завжди була власністю проросійських олігархів, які, порушуючи українські закони, зберігають панівні позиції. Вони не зацікавлені у тому, щоб засоби масової інформації відображали інтереси України, утверджували її державність, поширювали українську мову і культуру. Тому україномовні видання протягом 1990-х рр. весь час скорочувалися, бо були позбавлені можливості конкурувати із російськомовними через високі ціни і податки [18, с. 138-174]. Російськомовні ЗМІ захищають інтереси проросійських політичних сил і російську мову як офіційну/другу державну або регіональну. Проросійська влада зменшувала тиражі україномовних книг, журналів і газет, гальмувала поширення україномовного мас-медійного простору, обмежувала ефірний час телерадіотрансляцій українською мовою. Щоб надати україномовній політиці справжньої динамічності, необхідно ухвалити такий закон про засоби масової інформації, який би захищав і україномовні, і російськомовні видання не за мовно-культурним, а за етнічним принципом[16]. А покищо мовна політика держави є рушієм в інформаційній галузі не українських, а російських інтересів, що не об'єднує, а роз'єднує український полікультурний соціум. 92% преси, інформаційного книговидавничого простору, як вважає П. Кононенко, "окуповані в Україні чужоземними виданнями" і працюють не в інтересах українського народу, а керівники державних органів управління, на думку вченого, миряться із цим, бо вони проти "насильницької українізації"[8, с. 37]. У зв'язку із цим українській мові важко здійснювати націєтворчу і комунікативну функції, якщо зважити на утвердження проросійською елітою російських культурних цінностей та дискримінацію української мови і культури у районах із більшою часткою російськомовних громадян, де, за словами О. Кривицької, мали місце "найсильніші денаціональні тенденції, найбільш популярні ідеї слов'янофільства та проросійські настрої", які підживлювалися засобами масової інформації, діями та пропагандою представників влади [11, с. 173, 175].

Російські вчені та проросійські політики в Україні намагаються запевнити громадян, що не існує ні українського народу, ні його мови, ні церкви, тому й Українська держава існувати не може. Проти

богослужінь живою народною мовою виступають в Україні проросійські політики і священники. На УПЦ МП покладають свої сподівання проросійські політичні сили України, а за межами держави – Росія, яка розглядає в Україні російську мову, як фактор інтеграції „втрачених територій”. Проросійська влада в Україні була не проти приєднати усі конфесії, що існують в Україні, до УПЦ МП, а вже потім до РПЦ. Демократичні трансформації у сучасній Україні, як зазначає Н. Латигіна, набудуть комплексного характеру тоді, коли модернізаційні перетворення відбуватимуться на більш високому рівні [13, с. 75].

В українському суспільстві існує конфлікт ідентичностей, коли члени проросійських політичних сил ототожнюють себе із російською національною меншиною, її мовою, культурою і Росією загалом, а національно-демократичні політичні сили – з українською мовою, культурою, історією, національними інтересами і європейськими цінностями. Тому лінія конфлікту ідентичностей нерідко проходить між лівими і правими політичними партіями, українським і проросійським націоналізмами, національно-демократичними і проросійськими політичними лідерами, опозиційною і провладною фракціями у Верховній Раді, урядом, парламентом і Президентом, місцевою і центральною владами, східним і західним регіонами тощо. Проросійський сепаратизм, який активізують ліва і центристська політичні сили України, негативно відбився і на ідентифікації українського народу. За даними Г. Залізняка, прибічниками незалежності у 2008 році був кожен другий україномовний громадянин України, а противниками цього були, як правило, російськомовні громадяни України, шестеро із десяти яких готові проголосувати проти проголошення Акта незалежності [15, с. 144-152].

Отже, наразі ця ситуація змінилася під дією Революції Гідності, анексії АР Крим та військової агресії Росії на Сході України. Головним чинником формування і виникнення в Україні проросійського сепаратизму можна вважати відношення Росії до української незалежності, української мови і культури. Його надбудовою є русифікація, основи якої були закладені ще экс-Президентом Л. Кучмою. Свідченням цього є нав'язана ним ратифікація “Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”, сутність якої була вихолощена, а сама вона була використана проросійськими політичними силами України у власних інтересах. Це не меншою

мірою стосується і законопроектів про мови, які були розроблені переважно проросійськими політичними силами і стосувалися розвитку та функціонування російської мови в Україні. Ці законопроекти ще більше ускладнили і загнали у глухий кут проблему мови та актуалізували проросійський сепаратизм. Наявність такої кількості законопроектів від лівих і центристської політичних сил активізували сепаратистські дії Донецької міськради, яка заборонила збільшувати кількість україномовних шкіл і класів, дитсадків і дитячих груп. В умовах гострих політичних протистоянь за таке рішення проголосувало 55 депутатів із 58. Такі дії депутати міськради пояснили тим, що вони виконують передвиборчу програму Партії регіонів, яка на парламентських виборах до Верховної Ради у 2006 році проголосила російську мову офіційною. Тобто, мовна політика міської ради Донецька не без допомоги мовної політики центральної влади багато зробила для формування і розвитку проросійського сепаратизму у незалежній Україні. Усе це створило ґрунт і наблизило до фінішу ту військову ситуацію, яка наразі має місце у Донецьку і Луганську.

Література

1. Аналітичний огляд проблем книговидавання в Україні. – Ф. 1. – Оп. 22. – Од. зб. 4646. – Арк. 59.
2. Боротьба за мовні права на “тотально українізованій” Луганщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/Article/1183650.html>.
3. Бульвінська О. Ціннісний розкол в Україні в умовах розбудови інформаційного суспільства / Бульвінська О. // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 29-30 листопада 2013 р., м. Дніпропетровськ. Частина I. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ: Роял Принт, 2013. – С.75-77. – 252 с.
4. Гаврилович І. Державна мовна політика чи державна зрада? / І. Гаврилович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.galychyna.if.ua/index.php?id>.
5. Головатий М. Людина і політика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Микола Головатий. – К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2012. – 352 с.
6. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? / Дзюба І. – К.: Вид.

Дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. – 336 с.

7. Кіссе А. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз: Монографія / Кіссе А. – К.: Логос, 2006. – 380 с.

8. Кононенко П. Українська освіта у світовому часопросторі / Кононенко П.П., Кононенко Т.П. – К.: Т-во “Знання” України, 2007. – С.37. – 592.

9. Корж А. Мовний чинник суспільної трансформації в Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23. 00. 02 / Чернівецький національний ун-т імені Ю. Федьковича. – Чернівці, 2004. – 20 с.

10. Корж Г. Леонид Кучма. Настоящая биография второго президента Украины / Корж Г. – Харьков: Фолио, 2005. – 413 с.

11. Кривицька О. Деякі аспекти етнополітичного дистанціювання українського суспільства / Кривицька О. // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2009. – Вип.18. – С.160-177.

12. Кресіна І., Явір В. Етнічний фактор виборчої кампанії 2006 року / Еліти і цивілізаційні процеси формування націй / Редакційна колегія: О.О.Рафальський (головний редактор), М.Є.Горелов (відповідальний секретар), С.О.Довгий, Ю.А.Левенець, М.І.Михальченко, О.П.Моця, О.П.Реєнт. – Київ: ТОВ УВПК “Екс Об”, 2006. – Том 2. – 584 с.

13. Латигіна Н. Шляхи та структурні фази демократизації суспільства / Латигіна Н. // Політичний менеджмент. – № 2. – 2005. – С.75. – С.68-77.

14. Лойко Л. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: Монографія / Лойко Л. – К.: ПЦ “Фоліант”, 2005. – 634с.

15. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Ю. Бестерс – Дільгер. – Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 363 с.

16. Назаренко С. Інформаційно-психологічна безпека в політиці / Назаренко С. // Віче. – № 2. – 2003. – С.47.

17. Національна безпека України 1994-1996 рр.: Наук. доп. НІСД / Редкол.: О. Ф. Белов (голова) та ін. – К.: НІСД, 1997. – 197 с.

18. Савойська С. Українська мова як державна: освіта, політика: Монографія / С.В.Савойська, В.Ф.Панібудьласка, А.М.Тугай; За ред. С.В.Савойської. – К.: Вища шк., 2009. – 319 с.

19. Семиноженко В. Книговидання в Україні – “відкрита книга”? /

Семиноженко В. // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 209.

20. Скляр В. Етнічний склад населення України 1959-1989 рр.: етномовні наслідки російщення / В. Скляр. – К.: “Просвіта”, 2008.-392 с.

21. Чаленко О. Вони розкололи Україну / Чаленко О. // Сьогодні. – 28 листопада 2007.

1. Anality`chny`j oglyad problem kny`govy`dannya v Ukrayini. – F. 1. – Op. 22. – Od. zb. 4646. – Ark. 59.

2. Borot`ba za movni prava na “total`no ukrayinizovaniy” Luganshhy`ni [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.radiosvoboda.org/content/Article/1183650.html>.

3. Bul`vins`ka O. Cinnisny`j rozkol v Ukrayini v umovax rozbudovy` informacijnogo suspil`stva / Bul`vins`ka O. // Aktual`ni problemy` social`no-gumanitarny`x nauk. Materialy` II Vseukrayins`koyi naukovoyi konferenciyi. 29-30 ly`stopada 2013 r., m. Dnipropetrovs`k. Chasty`na I. / Nauk. red. O. Yu. Vy`socz`ky`j. – Dnipropetrovs`k: Royal Pry`nt, 2013. – S.75-77. – 252 s.

4. Gavry`lovy`ch I. Derzhavna movna polity`ka chy` derzhavna zrada? / I. Gavry`lovy`ch [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.galychyna.if.ua/index.php?id>.

5. Golovaty`j M. Lyudy`na i polity`ka: pidruch. dlya stud. vy`shh. navch. zakl. / My`kola Golovaty`j. – K.: DP “Vy`davny`chy`j dim “Personal”, 2012. – 352 s.

6. Dzyuba I. Internacionalizm chy` rusy`fikaciya? / Dzyuba I. – K.: Vy`d. Dim “Ky`yevo-Mogy`lyans`ka akademiya”, 2005. – 336 s.

7. Kisse A. Etnichny`j konflikt: teoriya i prakty`ka upravlinnya. Politologichny`j analiz: Monografiya / Kisse A. – K.: Logos, 2006. – 380 s.

8. Kononenko P. Ukrayins`ka osvita u svitovomu chasoprostori / Kononenko P.P., Kononenko T.P. – K.: T-vo “Znannya” Ukrayiny`, 2007. – S.37. – 592.

9. Korzh A. Movny`j chy`nny`k suspil`noyi transformaciyi v Ukrayini: Avtoref. dy`s. ... kand. polit. nauk: 23. 00. 02 / Chernivecz`ky`j nacional`ny`j u – t imeni Yu. Fed`kovy`cha. – Chernivci, 2004. – 20 s.

10. Korzh G. Leony`d Kuchma. Nastoyashhaya by`ografy`ya vtorogo prezy`denta Ukray`ny / Korzh G. – Xar`kov: Foly`o, 2005. – 413 s.

11. Kry`vy`cz`ka O. Deyaki aspekty` etnopolity`chnogo

dy`stanciyuvannya ukrayins`kogo suspil`stva / Kry`vy`cz`ka O. // Suchasna ukrayins`ka polity`ka. Polity`ky` i politology` pro neyi. – K.: Ukrayins`ky`j centr polity`chnogo menedzhmentu, 2009. – Vy`p.18. – S.160-177.

12. Kresina I., Yavir V. Etnichny`j faktor vy`borchoyi kampaniyi 2006 roku / Elity` i cy`vilizacijni procesy` formuvannya nacij / Redakciyna kolegiya: O.O.Rafal`s`ky`j (golovny`j redaktor), M.Ye.Goryelov (vidpovidal`ny`j sekretar), S.O.Dovgy`j, Yu.A.Levenecz`, M.I.My`xal`chenko, O.P.Mocya, O.P.Reyent. – Ky`yiv: TOV UVPK “Eks Ob”, 2006. – Tom 2. – 584 s.

13. Laty`gina N. Shlyaxy` ta strukturni fazy` demokraty`zacyi suspil`stva / Laty`gina N. // Polity`chny`j menedzhment. – # 2. – 2005. – S.75. – S.68-77.

14. Lojko L. Gromads`ki organizacyi etnichny`x menshy`n Ukrayiny`: pry`roda, legity`mnist`, diyal`nist`: Monografiya / Lojko L. – K.: PCz “Foliant”, 2005. – 634s.

15. Movna polity`ka ta movna sy`tuaciya v Ukrayini: Analiz i rekomendacyi / Za red. Yu. Besters – Dil`ger. – Vy`d. Dim “Ky`yevo-Mogy`lyans`ka akademiya”, 2008. – 363 s.

16. Nazarenko S. Informacijno-psy`xologichna bezpeka v polity`ci / Nazarenko S. // Viche. – # 2. – 2003. – S.47.

17. Nacional`na bezpeka Ukrayiny` 1994-1996 rr.: Nauk. dop. NISD / Redkol.: O. F. Byelov (golova) ta in. – K.: NISD, 1997. – 197 s.

18. Savojs`ka S. Ukrayins`ka mova yak derzhavna: osvita, polity`ka: Monografiya / S.V.Savojs`ka, V.F.Panibud`laska, A.M.Tugaj; Za red. S.V.Savojs`koyi. – K.: Vy`shha shk., 2009. – 319 s.

19. Semy`nozhenko V. Kny`govy`dannya v Ukrayini – “vidkry`ta kny`ga”? / Semy`nozhenko V. // Uryadovy`j kur`yer. – 2002. – # 209.

20. Sklyar V. Etnichny`j sklad naselennya Ukrayiny` 1959-1989 rr.: etnomovni naslidky` rosijs`hhennya / V. Sklyar. – K.: “Prosvita”, 2008. – 392 s.

21. Chalenko O. Vony` rozkololy` Ukrayinu / Chalenko O. // Syegodnya. – 28 ly`stopada 2007.

Рецензент Василенко С.Д., д.політ.н., професор Одеської національної морської академії

28.10.2014

НАШІ АВТОРИ

Базиліук Христина Михайлівна - магістрант кафедри економіки підприємства Одеського національного політехнічного університету

Баранова Вікторія Глебівна – д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів Одеського національного економічного університету

Білецька Юлія Володимирівна – аспірантка Національного університету «Одеська юридична академія»

Борисова Лариса Євгеніївна – аспірантка Одеської національної академії зв'язку ім. О.С. Попова

Брятко Анатолій Андрійович - завідувач сектору кадрової та режимно-секретної роботи, Державний архів Миколаївської області

Васильєв Олександр Борисович – канд. фіз.-мат. наук, доцент кафедри оптимального керування і економічної кібернетики Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

Васильєва Наталія Семенівна - канд. фіз.-мат. наук, доцент кафедри вищої математики Одеської державної академії будівництва і архітектури

Давиденко Надія Миколаївна – д.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту Національного університету біоресурсів і природокористування України

Дмитрашко Світлана Анатоліївна – старший викладач кафедри соціології, філософії та права, Одеська національна академія харчових технологій

Єніфанова Ірина Миколаївна – к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства Одеського національного політехнічного університету

Какічева Лілія Володимирівна – магістрант Одеського національного політехнічного університету

Костюченко Наталія Петрівна – аспірантка Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Криштопа Ірина Ігорівна – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту підприємницької діяльності, Криворізький економічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Літвінов Олександр Сергійович – к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

Літвінова Вікторія Олександрівна – к.е.н., викладач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

Масленніков Євген Іванович – к.е.н., доцент, Одеський національний політехнічний університет

Михайлюк Олена Леонідівна – к.е.н, доцент кафедри економіки і управління туризмом Одеського національного економічного університету

Недбай В'ячеслав Вікторович – д. політ. н., доцент, професор кафедри теорії та історії держави та права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Плетос Світлана Володимирівна – старший викладач кафедри економіки природокористування Одеського державного екологічного університету

Роженко Олександра Вікторівна – аспірантка Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Інституту економіки і управління підприємством

Савойська Світлана Василівна – д. політ.н., к. і. н. , доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури

Сіташ Тетяна Дмитрівна – старший викладач кафедри фінансів Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Солярчук Наталія Юрійвна – аспірантка кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національний університет «Львівська політехніка»

Тупко Ольга Сергіївна – студентка Інституту прикладного системного аналізу, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідає
автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____

Підписано до друку _____

Формат 60 x 84 1/16

Тираж 100 прим.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 20,0